

Niet naar de maan gaan

Hans Berghuis

bron

Hans Berghuis, *Niet naar de maan gaan*. Elsevier, Amsterdam / Brussel 1964

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/berg058niet01_01/colofon.php

© 2013 dbnl / erven Hans Berghuis

Voor Céline en later ook voor Eveline en Rudolf...

I Mark

1. *Portmany, augustus 1960.*

Gisteravond toen ik alleen de wacht hield bij het lijk van Veronica, begreep ik het niet. Niemand had mij gezelschap willen houden in het huis van de dode. Integendeel, iedereen had zich beijverd mij honderd keer te zeggen dat ik evenmin mocht blijven. Dit volk hier gelooft dat de dood onrein maakt. Mogelijk, voor mij maakt dat geen verschil meer. Rein of onrein, het is mij om het even.

Mijn vrienden verlieten mij en Veronica. En zij gingen ongetwijfeld doen wat mensen altijd gedaan hebben. Hier, in Portmany, is dat niet anders dan elders in de wereld. De dood is een uitmuntend voorwendsel om zich te bedrinken. Of om meteen naar de hoeren te gaan. Men moet zijn verdriet verheffen tot een hogere orde.

Zelf had ik ook wel naar Lolita of naar Nieves willen gaan. Ik had graag geweten of een man de wereld nog aan stukken kan stoten wanneer hij zijn liefste verloren heeft. Maar ik bleef thuis bij het lieve lijk. Veronica was aanbiddelijk nu zij koud lag. Ik vervulde eenvoudig mijn christenplicht: waken bij een gehaat kadaver. Ik kón er niets aan doen en ik kán er niets aan doen. Ik spot niet.

Nu - na vanmorgen - geef ik toe dat ik veel beter met de vrienden had kunnen weggaan. Ik had Veronica blauwblauw moeten laten, een onaanraakbare engel in een ruwe houten kist.

Mijn eenzame nachtwacht moet zij als een bespotting hebben ondervonden, gesteld tenminste dat doden nog gevoelig zijn voor de smaad van hun dierbaren. Maar dat wist ik gisteravond niet. Ik was nog gewend aan de beproefde handelwijzen van mijn eigen volk: nobel en vroom, en merk toch hoe sterk. Zo zijn wij groot geworden.

Ik stak een paar kaarsen van schapevet aan. Vet is natuurlijk van minder gehalte dan de zuivere was uit de honingraten der reine bijen. Maar op een eiland als Portmany moet men zich weten te behelpen. Men roeit op de stroom van de dood met de riemen die men heeft.

Uit de door wormen aangevreten kast haalde ik mijn oude dagboeken te voorschijn. Ik was altijd een overtuigd en verwaand dagboekschrijver geweest. En dus bracht ik de ganse nacht door met het herlezen van de geschiedenis van mijn geluk met Veronica. Een eeuwigdurend geluk, dat spreekt. Ik voelde nog gisteravond niet eens verdriet over haar dood. Ik wist dat het zo goed was. Ik geloofde nog dat niets mij van haar scheiden kon, niet eens het meisje Nieves, niet eens mijn haat voor Veronica's lijk. Waarom haatte ik haar gestorven lichaam eigenlijk? Ik verwonderde mij even over dat gevoel, maar ik besloot onmiddellijk dat ik mij vergiste. Neen, ik haatte haar niet. Hoe zou ik? Ik leefde vaderlands en deugdelijk voort in de oprechtheid van mijn liefde. En zij? Wel, zij leefde natuurlijk (hoe natuurlijk?) voort in de kille waarachtigheid van haar dood.

Zo behoort het immers te zijn. Er was niets aan de hand.

Nu, wát had ik dan moeten begrijpen? Wát in godsnaam.

Ik had alles moeten begrijpen, maar ik begreep niets. Een spel:

alles of niets. De eerste inzet had ik al verloren. Veronica. Ik stond op het punt ook mijn eigen inzet te verspelen. In dit spel speelt men op leven of dood.

Ik besef ineens dat ik zo niet kan doorgaan. Wie luistert naar het ijdele gepraat van een man die zijn vrouw verloren heeft? Er zijn duizenden mannen die hun vrouw verliezen. Dat is geen reden om te eisen dat iemand aandacht voor mij zou hebben. Wie luistert naar een man die zich zelf wil rechtvaardigen? Ontelbaren hebben hun leven vernietigd; zij pleiten postuum voor zich zelf. En geen hond spitst de oren. Waarom ook? Eist iemand rekenschap van Adam omdat hij het paradijs heeft verloren en vervolgens bij Eva kinderen heeft verwekt?

Wie ben ik dan? Wat doe ik? Wat wil ik?

Als ik dát allemaal wist, zou ik klaar zijn met mijn geschrift. Ik heet Mark Dodewaard. Het zegt weinig behalve dat mijn vader Dodewaard heette en dat hij mij Mark noemde. Ik verdien mijn brood met het schrijven van boeken. Ook dat beduidt weinig behalve dan dat mensen niet alleen van brood leven. Ik wilde gelukkig zijn, maar ik weet niet meer of ik dat nog wil. Ik heb dus geen enkele reden om aandacht te vragen, ik heb nog minder reden om een laatste boek te schrijven. Misschien doe ik het omdat ik eigenlijk mijn mond moest houden? Misschien doe ik het om zelfs de straatstenen te ergeren? Of schrijf ik verder omdat niemand luistert en omdat ik dus eindelijk naar mij zelf kan luisteren?

Ik zweer dat ik het niet weet. Ik vermoed alleen dat ik het doe omdat Veronica dood is en omdat ik er nog ben. Omdat ik er nog ben. En het kan mij niet schelen of iemand vindt dat dit een onvoldoende reden is. Ik leef en daarmee basta. Ik leef voort alsof er niets gebeurd is. Alsof.

Is het gebeurd of is het niet gebeurd? Ik zal het wel zien. Ik ben sterk genoeg om het te zien. Alles te zien, desnoods.

Maar goed, in de nacht na Veronica's dood was ik aan zulke vragen niet toe. Ik zat tevreden mijn dagboeken te lezen. Ik zag natuurlijk niet in dat ik in al de bladzijden van die domme boeken - dagboeken zijn altijd dom omdat zij niet tegen het daglicht kunnen - vergeefse pogingen had ondernomen om mijn en Veronica's leven waar te maken. Ik vermoedde gisteravond geen ogenblik dat ik in mijn schriften Veronica had doodgeschreven en mij zelf bijna. Integendeel, ik wekte haar tot leven, ik zorgde er opnieuw voor dat zij en ik hier en hiernamaals gelukkig waren! De twee-eenheid van ons leven had haars gelijke niet gehad, zij verdiende ten voorbeeld gesteld te worden aan alle mensen. Zeker, aan álle mensen!

Ik wist mij goed, devoot en heilig in die nachtelijke uren van gisteren. Een bleke santo voor wie de pelgrims een poosje komen wenen. Huilen met de wolf in het bos. Niet zo sterk, nog lang niet zo sterk. Of nooit?

Maar wederom beseftte ik dat ik meer moest doen dan de dingen voelen. Voelen is gemakkelijk. Voelen is trouwens laag - vooral beneden het middenrif. Vrouwen voelen altijd alles. Maar het heeft niets te maken met het hogere leven van een mannelijke wereld. Een man dént. En dus deed ik wat ik doen moest.

Ik zal niemand lastig vallen met de reeks supreme denkbeelden die ik had tijdens mijn wake bij het lijk. Wél wil ik verklaren hoe bovenwereldlijk de geest in mij woedde. Bij wijze van fabel dan: eens had ik die fameuze man Ugo Claudio* ontmoet op het ter-

* Claudio: Romeins schrijver met de kop van Caesar.

ras van een kroeg in Portmany. Iedereen kent Ugo, ik hoef hem dus niet voor te stellen.

‘Welkom aan mijn tafel,’ zei hij tegen me. ‘Jij bent een christen, nietwaar?’

Zó begroetten de vermaarde lieden mij altijd. Ik was maar een christen. Zeker, velen van hen kwamen in die dagen naar mijn huis in Portmany. Velen van hen dronken mijn wijn, aten mijn gebraden schapebout, plukten mijn druiven. Velen van hen waardeerden mijn Veronica met bewondering of afgunst. Sommigen van hen speelden zelfs met mijn zonen. Maar wij bleven in hun ogen slechts christenen, óndermensen, verminkt door ons geloof. Soit, het zal wel blijken waardoor ik verminkt hen. In elk geval had ik mij destijds op de ontmoeting met Claudio voorbereid.

‘Dank je,’ antwoordde ik koel. ‘Misschien heb je gelijk. De heidenen van Rome en Amsterdam zeggen dat ik een christen ben. Het is in jullie wereld in elk geval een goed scheldwoord.’

‘Kom, stel je niet aan. Wat ben ik dan wel?’

‘Jij?’ beet ik hem toe. ‘De blonde keizer! Jij bent gewoon de man die bestaat. En je verbeeldt je dat je de meest fameuze man bent die er in Europa bestaat.’

Hij lachte hartelijk om mijn hoon. Ugo Claudio was toch wel een Romein die er zijn mocht, dacht ik woedend.

‘Ach,’ zei hij bescheiden, ‘mijn faam! Praat mij er niet van. Je weet wel wat dat oude wijf Rilke eens heeft gezegd: roem is een misverstand. Wat geef ik om mijn faam? Niets. Dat geloof je niet, maar ik zal je een geheim vertellen. Ik word geprezen om wat ik doe. Maar dat is niets. Je moest mij 's nachts eens bezig zien als ik niets doe, als ik droom! Ik verzeker je dat ik tevreden over mij zelf zou zijn als ik waar kon maken wat ik 's nachts allemaal denk. Toornige dromen, jongen, over deze wereld.

Weerlichtende overpeinzingen over het lot van de mensen! Geheimen met zeven zegelen gesloten zoals onze wijsgeren zeggen, maar ik, Ugo Claudio, ontsluit ze even. Ik heb de sleutel, ik alleen. Zie je, dát is mijn trots en mijn wanhoop. Niet wat ik doe, maar wat ik niet doe, wat ik alleen maar denk dat ik doe, dát is mijn leven. Maar ik kan het niét opschrijven, nooit. 's Morgens is alles weg. Zie je hoezeer ik met al mijn roem onderschat word? Jongen, de dag moest eens komen dat ik het wél kon noteren. Dan kon je Pythagoras en Aristoteles, Jaspers en Sartre in de prullenmand gooien. Waarom zou ik mij bekommeren over het misverstand van mijn faam? Mierda! zeggen ze hier in Portmany.'

Zo had keizer Ugo Claudio eenmaal gesproken over het nachtelijke denken.

Ik kan nu over mijn gedachten van gisteravond kort zijn. Het spreekt vanzelf dat ik Claudio overtrof. Ik wist veel meer dan hij over Ben Sira, over Saulus van Tarsus, over Hieronymus van Alexandrië, over de vaders én over de zonen van Rome. Christenen hebben soms een klein voordeel boven de heidenen. En als Claudio Aristoteles in het vuur smeedt, dan ik de Aquiner; hij Descartes, ik Pascal; hij Heidegger, ik Kierkegaard. Ik gun iedereen zijn terrein op voorwaarde dat iedereen mij het mijne laat.

Natuurlijk smeedt ik gisteravond niets in het vuur. Daarvoor moet je minstens een vuur in huis hebben. Wat mij betrof mochten de oude boeken blijven bestaan. Ik besloot slechts één stap verder te gaan dan al mijn voorgangers. De nacht leidt tot alles. Niets kon mij tegenhouden, ook Veronica's ontbinding niet. In dit warme land is de dood wel een pest maar het stoorde mij niet dat onder haar huid het bederf al was begonnen. Het tegendeel was eerder waar. Daar lag haar bloeiende vlees snel te vergaan, daar lag zij als een bewijs van haar sterfelijkheid, daar had haar

ziel - ay, alma de Dios - de stof van haar leden verlaten. En zie, juist nu in de verstikkende atmosfeer van de dodenkamer scheen zij mij aan te sporen het uiterste te beproeven. Men moet tot het einde der dingen gaan, nietwaar? Veronica kon het weten, zij had het immers zelf gedaan.

Ik gehoorzaamde aan het woord van de dode. Ik legde mijn aantekenboeken als een offer aan haar voeten, ik stak nieuwe kaarsen aan, ik zette de karaf met cognac en een glas naast mij.

‘Requiem Eternam dona ei, Domfine,’ sprak ik luid.

‘Maar niet alleen voor haar,’ schreeuwde ik ineens, door het doodstille huis, ‘niet alleen voor haar. Voor mij ook, voor mij ook, verdomme.’

Het mirakel gebeurde. Ik had rust. Ik was een apocriefe apostel en ik schreef een klein laatste oordeel zonder verwachtingen: het Boek Niets. De leeuw van Marcus keek mij met een scheel oog aan. De engelen huiverden van ontzetting.

Ik zweer voor de tweede keer dat ik niet spot. Het zij verre van mij. Er zijn ogenblikken in het leven van een mens waarin hij, op een haar na, de grens overschrijdt, van de waan naar het niets. Wie het doet, bestaat niet meer. Maar zolang wij wanen, zijn wij mensen. En God? Hij kent zijn kleine Tanchelijnen wel...

Gisteravond echter toen ik alleen de wacht hield bij het lijk van Veronica begreep ik het niet. Ik heb dat al eens gezegd. Er zijn dingen die twee keer gezegd willen zijn. Over nachtelijk schrijven gesproken!

Maar laat nu nog niemand reeds oordelen over Mark Dodewaard. Ik smeeek iedereen te willen bedenken dat ik ten slotte gisteren mijn liefste verloren heb.

De weg naar de dodenstad van Portmany is eindeloos. Hij

slingert langs dorre akkers, langs grijze olijfboomgaarden, langs rode rotsen. Wanneer in Portmany een dode wordt uitgedragen, loopt de hele stad uit. Maar nog nooit heeft iemand, behalve de dode zelf, de plaats bereikt waar het graf in de rotsen is uitgehouwen. Bij elke herberg langs de route pleistert de stoet. Klagers en treurende vrouwen blijven achter. Alleen de verwanten komen bij de laatste halte aan, maar dáár zeggen ook zij de dode vaarwel. Niemand verzet nog een poot behalve het muildier voor de ratelende kar. De koetsier op de bok is in slaap gevallen. De dodenberg opent zijn poort. Hij slokt de lijkwagen op en hij sluit zijn muil. Buiten, in een jeneverstruik, zingt een merel en hij weet van niets.

In het grauwen van de morgen waren de mannen gekomen. Nog had de karaf naast mijn elleboog gestaan - vol. Een asceet drinkt niet. Toen zij Veronica wegdroegen uit mijn huis volgde ik hen. Rechtop liep ik achter hen aan. Ik wist dat mijn ogen rood waren en ik ergerde mij. Mijn ogen zijn altijd rood na een nacht die ik doorwaakt heb. Het heeft niets met tranen te maken. Ik droeg niet eens een zwart pak. In een zwart pak ben ik getrouwd. Rouw past Elektra, mij misschien ook, maar verven duurt lang.

De tocht wás eindeloos. Het muildier voor de belachelijke kar liep traag en zeker langs de weg van alle vlees. De dove man op de bok wist niet beter of hij moest ook deze keer de pleisterplaatsen van het verdriet aandoen. Ik beet hem echter toe voort te maken. Onderweg verloor ik al mijn vrienden. Het had mij jaren gekost hun genegenheid te verwerven en in één dwaze morgen stiet ik allen van mij af. Het deerde mij niet, ik wist immers... Nu ja, ik wist álles, ik had nog steeds en altijd gelijk.

Bij de laatste halte keerde de dove zich om en keek naar mij; hij had dorst en dat was geen wonder op zo'n hete dag. Maar tussen hem en mij wachtte Veronica in de zon.

‘Anda!’ schreeuwde ik, ‘schiet op.’

In zijn starre ogen bliksemde de haat. In Portmany kan men alleen dronken de doden begraven. Wie nuchter is haalt zich een ongeluk op het lijf. Ik verhinderde hem te handelen naar goed gebruik. Maar hij deed zoals hem bevolen was. Hij reed de herberg van de laatste dronk voorbij. Ik volgde. Toen stonden Veronica en ik voor de ingang van de necropolis. Het dier voor de kar stiet een kreet uit die de rotsen verscheurde.

‘Sesam, open u.’

Wij traden binnen. Opnieuw balkte het muildier.

‘Sesam, sluit u.’

In het donker stond een bergman met een brandende lamp. Hij en ik tilden de kist van de wagen. Onmiddellijk daarna reden koetsier en gespan weg uit de ingewanden van de berg. Naast mij stond alleen de houwer van Veronica's graf. Geen woord viel in de stilte van de witgepleisterde mijngangen.

De Bergman en Ik, een spookgeschiedenis. Wij keken elkaar zelfs niet aan. Zijn houweel wees naar een donker hol in de rots. Aarzelde hij?

Niet alzo de liefde, de liefde aarzelt nooit. Ik greep het hoofdeind van Veronica's doodsbed. Hij bukte zich berustend naar het voeteneinde. Samen schoven wij de holle boomstam tussen de rotsen. Paarde het leven met de dood? Natuurlijk, dat doet het toch altijd.

De bergman keek mij aan. Ik moest weggaan, begreep ik. Maar ik gaf hem het teken en hij plaatste de steen voor de ingang. Hij liet mij zien dat hij mijn opdracht had uitgevoerd, het inschrift in de steen...

Ik las de woorden die ik geschreven had voor de levende en de dode van mijn hart:

‘Veronica, ik heb je lief.’

Toen spleet de berg open. De schellen vielen mij van de ogen. Ik zag. Ik zag de leugen van vroeger, van vandaag, van gisteravond en van vanmorgen. De eeuwige leugen.

Kijk, ik moet ophouden met schrijven omdat ik misselijk ben van deze woorden. Zum kotzen. De eeuwige leugen, stinkende term van literaten zoals ik er een ben. Wij verheffen alles op een beter plan, een wijsgerig plan.

Haha! Wij wassen onze vuile handen in de onschuld van onze mooie woorden.

Maar dan is het duizend maal beter met de Romein te zeggen: 'Kijk, mama, zónder handen!' - Kijk, mama, als je handen je ergeren, kap ze af; als je ogen je ergeren, ruk ze uit; als je tong je ergert, snijd haar af; lieg niet meer.

Wat moet ik nu nog bekennen? Dat ik gelogen heb? Dat ik mijn leven lang gelogen heb? Maar dat ziet immers iedereen! Mijn schone handen en mijn mooie woorden bewijzen het toch. Natuurlijk, iedereen ziet het wel. Maar ik zag het pas toen ik in de dodenberg voor Veronica's graf stond. Ik zag eindelijk dat ik mijn leven 'in dienst had gesteld van de leugen' zoals dat heet.

Goed, wat dééd ik dan met dat inzicht? Ik deed wat mensen in zulke omstandigheden doen, ik deed wat de misdadiger voor zijn rechters doet, ik zocht naar verzachtende uitvluchten, ik verontschuldigde mij. Jawel, God betere het.

'Zeker, zeker, ik heb het allemaal gedaan. Ik beken het. Ik ben schuldig. Maar ik ben toch barmhartig geweest.'

'Barmhartig? Tegenover wie?'

Achter het inschrift lag Veronica, dood.

Ervóór stond ik, levend.

Ik viel met mijn hoofd tegen de rots. De bergman heeft mij naar buiten gedragen. De merel float voor de poort. Iedereen

mag lachen. Het is ook grappig. Een trapezewerker die in de nok van een circus de aansluiting met zijn partner mist en per salto mortale zijn nek breekt is een gevallen engel, hij heeft recht op ontzag. Maar een clown die over een kiezelsteen struikelt? Lach dan, paljas!

2. Lichtenberg, 29 mei 1929.

Drie dagen geleden is er op het kasteel een kind geboren. Ik ben zeven jaar oud en ik weet het. Het hele dorp weet alles over het kasteel. Waarom ik dus niet? Want ik behoor tot het dorp en het kind behoort tot het kasteel. Daarom weet ik alles en het kind weet niets. En daarom ook sta ik aan de kasteelpoort wanneer de gasten van het huis in een lange stoet wagens wegrijden naar de kerk. Zij gaan het kind dopen. Dat doen zij altijd en ik zie geen enkele reden waarom ze het niet zouden doen. Ik ben zelf ook gedoopt, dat zegt mijn vader.

Het eerst komt de grote reiswagen van de baron. Hij houdt zelf de teugels van het span koolzwarte hengsten. Ik zie heel goed dat de baron anders is dan anders. Zijn gelaat is bleek onder de donkere bontmuts. Zijn ogen zijn blauw en flets. En hij ment de paarden zelf. Ik besef ineens dat het pas tien uur in de morgen is. Ik zie de kasteelheer natuurlijk alleen 's avonds wanneer hij nog even aanloopt in de herberg van mijn vader. Hij is stamgast bij ons. Dan is hij groot en sterk, dan lacht zijn mond en dan schitteren zijn ogen. Ik ken alleen de avondbaron van bij ons thuis, ik weet niets van de morgenbaron van het kasteel. Ik verbaas mij niet en ik ben niet teleurgesteld wanneer hij mij voorbijrijdt en me niet eens toeknikt zoals hij 's avonds wel doet. 's Morgens heeft hij niets met mij te maken en ik niet met hem. Ik sta hier trouwens niet voor hem. Ik wil het kind zien. De meiden

in het dorp zeggen dat het kind als een engel van God is. Achter de ruiten van zijn wagen zie ik de gezichten van donkere mensen. Geen kind.

Dan komt de koets van jonker Lumey. Hij is de broeder van de baron en het dorp haat hem. Ik weet niet waarom hij zo gehaat wordt, maar het kan mij niet schelen, ik haat hem ook. Ik ben van het dorp. Ik doe net alsof ik zijn span niet zie. Ik kijk naar de zwanen op de vijver van het kasteel. Maar ik let toch goed genoeg op om te weten dat ook in zijn wagen geen kind is. En dan is mijn verwachting ineens stukgeslagen. Ja, er komen nog veel meer wagens want iedereen die naam heeft hoort bij het feest. Maar ik weet best dat ik niet naar de armzalige sjees van de dokter hoeft te kijken of naar het gelakte koetsje van de pokdalige notaris.

Even sta ik verbijsterd tegen de kasteelpoort geleund. Wat moet ik nu doen? Ik heb het kind niet gezien. Moet ik soms op mijn klompen naar de kerk rennen en er eerder zijn dan de paarden? En moet ik dan in een biechtstoel kruipen en langs het gordijntje loeren? Ze kunnen barsten met hun kasteelkind.

Ik voel de tranen van een bitter verdriet naar mijn ogen dringen, maar ik wil niet huilen, ik ben zeven jaar. Ik weet wat mannen doen. Ik heb het dikwijls gezien en gehoord. Zij nemen een forse slok uit de fles en zij zeggen nondedjuu. Ik ga recht staan en ik zeg hardop nondedjuu. Niemand heeft het gehoord.

Langzaam slenter ik het kasteelpark in. De smerige zwanen op de vijver blazen boos en opgewonden tegen de indringer die ik ben. Maar de mussen in de bomen kwetteren boven mijn hoofd. Ik loop half om het kasteel heen.

In de berm van een kleine weide op honderd pas afstand van het kasteel staat een bank. In het dorp heeft die bank een naam. De kijkbank. Van daaruit kun je de slaapkamerramen van het

kasteel zien. 's Avonds zitten de sterke knapen van het dorp urenlang op de bank. Zij kunnen dat rustig doen want de baron is niet thuis. Zij zitten daar maar en zij gebruiken liederlijke taal. Zij hopen dat de jonge godin voor het raam zal verschijnen. De godin is de kleine barones. Niemand van de spieders heeft haar ooit gezien. Soms komen zij hijgend de kroeg van mijn vader binnenvallen. Hun harten kloppen wild en hun longen barsten bijna. Dat komt niet omdat zij ten slotte de godin hebben gezien, maar omdat de baron vroeger dan anders is thuisgekomen en de honden heeft losgelaten. En toch gaan de jongens de volgende avond terug. Waarom laat de baron de kijkbank niet afbreken?

Ik kan natuurlijk ook naar het eikenbosje gaan. Daar woont een felle das in haar hol. Misschien heeft zij jongen, kleine zwart en wit gestreepte jongen. Maar ik kan ze toch niet uitgraven. Ik heb geen schop en geen hond, ik heb geen handschoenen om de oude aan te pakken en ik heb geen masker om mijn gezicht te beschermen. Die das kan doodvallen. Ik krijg haar nog wel.

Ik ga dus naar de kijkbank. De zon schijnt in mijn gezicht, ik moet de handen boven mijn ogen houden, dan pas kan ik de ramen van het kasteel zien. Ingespannen tuur ik naar de blinkende plekken op de grijze, verweerde muur. En de godin verschijnt. Voor mij verschijnt de godin in het licht van de morgen. Ik zie alleen de witte zuil van haar gestalte in het donkere gat van het raam. Dan spring ik op. Ik ren door het park naar het eikenbos. Mijn hart klopt wild en mijn longen barsten bijna. Maar dat komt omdat ik haar heb gezien. Ik ben alleen maar de hond die zich zelf achterna zit. Ik vergeet helemaal dat ik naar het hol van de das moet sluipen, niet rennen. Mijn voeten vertrappen dorre takken van vroeger en mijn handen buigen ongeduldig de groene twijgen van nu uit elkaar. Ik ben haastig en onvoorzichtig.

De das schrikt niet van mijn komst. Zij ligt in de zon voor haar hol en zij likt een klein rood jong. In het zand kronkelt een vuile, bruine navelstreng. Een ogenblik lang kijkt de das mij aan, zij heeft verdrietige ogen. Dan likt zij het jong weer, langzaam, bijna vergeefs. Beweegt het eindelijk? De das staat op en sluipt haar hol binnen. Tussen haar achterpoten trekt zij de streng achter zich aan. Het jong ligt in het warme zand. Het is dood.

Wanneer ik thuiskom, staat de hele stoet wagens van het kasteel onder de lindebomen voor de herberg van mijn vader. De baron heeft zich gehouden aan het gebruik van de streek. Na de doop het doopfeest. Na de kerk de herberg. Een glas in iedere taveerne op weg naar huis. De gelagkamer is vol. Mannen lachen, vrouwen zweten. De baron is weer geheel de oude, groot en sterk, een lachende mond, schitterende ogen. De notaris steunt zijn hoofd in de handen maar zijn ellebogen glijden over de tafel weg. Hij is veel te mager om een goede notaris te zijn, hij is nu al dronken.

Jonger en wijzer is de dokter. Hij staat bij een vensterbank, half verscholen achter een groep klinkende boeren. Hij heeft twee volle glazen in zijn gespierde doktershanden, maar wanneer de baron een andere kant uitkijkt giet hij ze beide leeg in een spuwbak. 'Proost,' zegt hij tegen de kwispedoor. Ik zie het en hij ziet dat ik het zie. Zijn ogen geven mij een teken. Ik knik. Het gaat mij niet aan wat mijn vaders gasten met hun drank doen zolang zij betalen - en dát doet deze keer de baron. Of niet. Ik geloof dat de dokter tevreden over mij is. Hij duidt met zijn hoofd de hoek van de vrouwen aan. Ik begrijp het onmiddellijk. Tussen de brallende gasten door dring ik naar de vrouwenkrans om de stookplaats.

Er is geen vuur in de haard maar dat hindert de vrouwen niet in het minst. Een koude haard is goud waard. Zij willen alleen

maar zitten waar zij zitten. En zij hebben het druk. Zij kunnen naar hartelust kwaadspreken over de vrouwen van de voorname heren die niet meegekomen zijn langs de staties van de taveernen. De baker vooral is een akelig wijf dat mij niet zou moeten aanraken. Zij drinkt bitter met een klont. Zij kletst met hartverscheurende stem tegen de min die voortdurend over haar zware borsten strijkt. ‘Houd ze goed vast,’ roept jonker Lumey. De min lacht hartelijk, terwijl de baker verstijft van nijd.

Op een stoel in een hoek ligt een witte bundel. Het kind, de dokter heeft het mij gewezen. Niemand let op mij. Ik schuif dichterbij, ik zou het kunnen aanraken. Waarom denk ik nu ineens terug aan het dode jong van de das? Ik raak in paniek maar ik kan niet vluchten. Mijn vader verspert mij de weg, hij draagt een blad vol glazen voor de vrouwen. Onwillekeurig stoot hij tegen de stoel waarop de witte bundel ligt. De stoel kantelt.

Ik weet niet eens wat ik doe. Wanneer de vrouwen eindelijk niet meer krijsen en mijn vader heeft opgehouden te vloeken sta ik met het kasteelkind in de armen. De doopsluier is weggevallen van het gezichtje van het kind. Iedereen in de gelagkamer is opgewonden, maar ik ben heel rustig.

Ik zie dat het kind helemaal niet zo mooi is als een engel van God, maar ik zie ook de heldere ogen, de kleine rode mond.

‘Hoe heet jij?’ zegt de baron tegen mij wanneer hij ten slotte tot de vrouwenhoek is doorgedrongen, ‘hoe heet jij, jongen?’

‘Mark Dodewaard,’ antwoord ik ernstig.

‘Goed,’ lacht hij, ‘heel goed. Weet je wie jij in de armen houdt?’

‘Het kasteelkind,’ zeg ik, verlegen nu.

De baker is opgestaan, haar zware lijf dreigt mij te verpletteren, zij wil mij het kind afpakken.

‘Laat hem met rust!’ dondert de baron tegen haar. ‘Heb jij het kind soms opgevangen, oud kreng?’

Hij keert zich naar mij en hij lacht alweer.

‘Jij bent de eerste man die mijn dochter in zijn armen houdt,’ schatert hij nu. Een daverend gelach van de boeren volgt op zijn woorden. Ik begrijp het niet.

Stommelingen, denk ik, varkens.

‘Hoe heet het kind dan?’ vraag ik bijna huilend van schaamte.

‘Veronica, mijn jongen; het kind heet Veronica, geboren barones van Lumey,’ antwoordt de baron vrolijk.

Hij heft zijn glas en hij drinkt op mijn gezondheid. Nu neemt de zoete min het kind van mij over. De boeren slaan mij op de schouder. De notaris heft zijn betraande dronkemansogen op. De dokter lacht wijs en mild. Mijn vader vloekt weer, maar dat doet hij altijd wanneer hij niet weet wat hij moet zeggen.

Ik ga naar buiten. De gelagkamer van mijn vader is mij nu te klein. Buiten de schaduw van de lindeboom schijnt nu de zon. Ik ben zeven jaar en ik begin ineens te leven. Neen, ik heb nog niet geleefd, niet echt. Maar vandaag, vandaag... De godin verscheen aan het raam van het kasteel, de das likte haar dode jong, het kind Veronica lag levend in mijn armen.

3. *Portmany, augustus '60.*

Ik durf nauwelijks verder schrijven en ik heb goede reden voor mijn angst. Ik schaam mij voor bijna ieder woord dat ik op papier zet en ik heb even goede reden voor mijn schaamte. Niemand zal ooit geloven dat ik vertwijfeld poog oprecht te zijn.

Integendeel, iedereen zal menen dat ik mij aanstel als een harlekijn. Moet ik dan nóg eens verzekeren dat ik mij niet voordoe als een harlekijn maar dat ik er een bèn? Ik kan geen mens verhinderen over mij te denken zoals hij wil. Ik kan niet eens verhinderen dat Mark Dodewaard bestaat. Al schaam ik mij nog zoveel, daarmee is Mark Dodewaard niet weggenomen uit het midden van de mensen. Ik schrijf verder. Het is dezelfde dag in Portmany.

Tegen vier uur in de namiddag werd ik wakker uit een loden slaap - als lood tenminste iets te maken heeft met het slapen zonder Veronica. Mijn hoofd bonsde van de pijn, maar de hartkloppingen van mijn geweten waren verdwenen. Het is niet waar dat de tijd alle leed geneest. Maar in minder dan geen tijd had de slaap mijn slechte geweten gesust. Goed zo. Nog diezelfde morgen was ik dodelijk geschrokken van mijn ontdekking in de dodenberg. Nu was ik uitgeslapen; ik voelde mij opgelucht; het was allemaal voorbij. Er bleven nog een paar dingen in de wereld over, dingen van geen belang. Zo waren er bijvoorbeeld de geboren en getogen Portmanjolen die in hun hangmatten waardig en stil bleven dromen van een beter leven. Laat ze dromen. Zo waren er in Portmany zeker wel een paar Engelse toeristen overgebleven die altijd en overal tot alles in staat zijn en die nu waarschijnlijk in hun hotels citroen slurpten. Laten slurpen. Kortom, de wereld rondom mij bleef bestaan, dezelfde wereld. Natuurlijk, wat had ik anders gedacht? Dat voor mij het aanschijn van de aarde zou veranderen?

Zelfs voor mij bleven er een paar kleine dingen te doen. Je kunt niet zo maar ophouden te doen. Dat denk je maar. Goed, de zon stond laag boven de westelijke heuvels van het eiland, maar de hitte van de dag hield aan. Het kwik schommelde rondom 36 graden. Niets aan te doen. Ik haalde mijn wrakke auto uit de stal en reed weg van het huis onder de palmen. Alleen - moederziel, zegt men, waarom moederziel? - ging ik naar het vliegveld van Portmany. Ik trotseerde de gloed van de koperen namiddag. Zelfbewust en loom stuurde ik de rode open Peugeot '28 - Veronica was een jaar jonger, 1929! - door de bochten van de slingerende verkeersweg. De weerzin tegen elke beweging stond mij op het gezicht te lezen, maar niemand las mijn gezicht. Achter mij werd de stad Portmany kleiner en kleiner. In de spiegel

van de wagen kromp de kathedraal ineen tot een belachelijk kerkje op de top van een molshoop. Vóór mij naderde de troosteloze vlakte waarin ergens het verloren vliegveld moest liggen.

Aan weerszijden van de blakende carretera kreunden de vijgebomen onder het geweld van de neerdonderende zon. Een geblinddoekte ezel liep langzaam in de tredmolen van een Moorse waterput. Ach, het zou goed zijn ook een geblinddoekte ezel te wezen.

Ik parkeerde het dampende autootje aan de rand van het vliegveld. Er stond een bordje met een waanzinnig verbod: 'paso prohibido', verboden toegang. Alle toegangen zijn immers verboden.

Tot mijn verrassing wachtte een menigte mensen op de landing van de Convair uit Brussel. Zij zaten in de schaduw van het slordige rieten afdak op het terras, goed verzorgde lieden die een glas dronken om de tijd te korten. Vol afkeer wendde ik mij af. Ik koos een plaats in de zon. Niemand behalve ik zat op het verbrande gazon en niemand behalve ik kon de onvruchtbaarheid van het veld geheel overzien - en voorbij het veld de donkerblauwe streep van de zee. Ik zat aan de rand van de wereld.

Ik wist dt de wachtenden achter mijn rug mij van top tot teen opnamen. Ik voelde de afkeuring in hun blikken, afkeuring voor mijn bruine gezicht, voor mijn versleten smerige zomerpak, afkeuring ook omdat ik zonder tranen gekomen was. Ik had heel anders moeten zijn - bleek als lijnwaad, stijf van verdriet, nachtzwart. Maar zij hadden bij mijn aankomst op het vliegveld gezien dat ik alleen maar een klein, dwaas rouwlintje droeg op de revers van mijn jas. Waarom - dachten zij - waarom is hij in zijn omstandigheden en in deze verscheurende hitte niet thuisgebleven? Wat had hij in godsnaam op het vliegveld te maken? Of kwam er nu al een vriendin voor hem? Hij had in een donkere kamer van zijn witte huis onder de palmen moeten zitten

en bidden. Jazeker, bidden totdat de stenen schreiden, totdat het water uit de rotsen barstte, totdat de God van alle rechtvaardigen zich wenend zou neerbuigen over de verdorvenheid van zijn verdoemde ziel. Ha, ik kende deze rechtvaardigen. Hijos de puta! Niemand van deze booswichten bad zelf ooit; tenzij een kind van hen te pletter viel vanaf de stadsmuur; tenzij een zoon in een straaljager over de baai van Portmany scheerde en bijna de toppen van de heuvels raakte; tenzij hun vader in een diepe put gesprongen was; of tenzij hun grootmoeder zich eindelijk had verhangen aan het klokketouw van de kerk...

Ik nam plaats op een wankelende stoel. De gammele tafel schopte ik een eind van mij af. Maar tegen de bevende camarero was ik vriendelijk. Ik zei tegen de jongen dat ik nu niets wilde drinken en ik gaf hem een duro. En onaangedaan zat ik in de zon. Het is merkwaardig, zegt men, vooral wanneer men zich zelf hoog aanslaat, het is zeer merkwaardig wat men op zulke ogenblikken denken kan. Terecht of ten onrechte, dat is om het even. Ik speelde met de gedachte dat de anderen in de schaduw zaten - in de schaduw van de dood natuurlijk. Zij wisten het zelf niet; waarom zouden zij ook? Maar als zij plotseling in de zon zouden komen, dan zou het rottende vlees hen van de beenderen vallen. Ik sprak de dode zielen minzaam toe.

‘Lieve broeders, ik houd van u. Dode broeders, ik bemin u. Uw stilzwijgen en uw minachting voor mij hinderen mij niet in het minst. Ik verdraag u gaarne omdat gij zo stil en zo vijandig achter mij zit te wachten op de verrijzenis des vleses. Ik bemin u, broeders.’

Maar nu begonnen de wachtenden op het terras te spreken. Zij praatten in een Babylonische taalverwarring over niets. Hun zwijgen van een ogenblik tevoren had mij niet gestoord, maar het onbeheerste gemurmel van hun stemmen ergerde mij. Een

zonloze spraakwaterval, besloot ik, een zinloze beweging van kelen, een nodeloos oproer der tongen. Zij slikken hun geweten in, de dingen die zij ooit over zich zelf hebben geweten. Ik werd kwaad. Kwam dat omdat ik soms hetzelfde had gedaan, woorden uitbraken, Babylonisch spreken, murmelen? Had mijn boosheid soms méér zin dan hun redeloze gesprek? Ja, mijn toorn had nóg gelijk. Want waar stond ik en waar stonden zij? Twee werelden, nietwaar, donker en licht, zon en schaduw. Zij zelf noemden dat verschil goed en kwaad; belachelijk. Zij weten immers niet wat zij zeggen. Ik had willen opstaan en schreeuwen: ‘Wanneer valt de wereld eindelijk stil, doodstil?’

Maar dan hadden zij, de rechtvaardigen, kunnen opstaan en terugschreeuwen: ‘Vandaag niet, morgen niet, nooit. Wij zeggen wat wij willen.’

Zeker, zij zeggen wat zij willen.

Goed, dadelijk komt het vliegtuig. Het zal tussen een haag van olijfbomen op de bruine landingsbaan aanvliegen. Het zal schommelen op de sterke zijwind die altijd tegen zonsondergang opsteekt. De baan ligt noord-zuid en de wind zal oost zijn. Niets op dit eiland deugt. Vlak bij het strand, waar de renweg in zee valt, zal het toestel tot stilstand komen. Het zal keren in een wolk van rood stof en langzaam naar het terras rollen. Een man met twee pannekoeken houdt het ten slotte tegen. De passagiers stappen uit, allemaal in het zwart. Een mohammedaan draagt een witte boernoës.

Alles is zwart of wit. En rouwbeklag, vooral massaal beklag, is bij christenen zwart. Ik geef de varkens een klein raadsel op:

‘Wat is zwarter dan zwart?’

Zij kennen het antwoord.

‘Een gat in de nacht!’ juichen zij in koor.

Maar ik zeg dat het verdriet van een man alleen zwarter is en ik wéét dat het ontbreken van leed het zwartst is.

‘Hoera,’ schreeuwen zij vrolijk, ‘laat er dus méér leed zijn, dan wordt de wereld weer witter dan sneeuw!’

Ik lachte even omdat zij eindelijk iets zeiden dat zin had. Maar ik ben gek, dat is een uitgemaakte zaak. En ik bedacht meteen dat ik nu niet lachen mocht. De anderen zaten achter mij, spraken weer over niets, en bespieden mij scherp. Had ik nog niet geleerd mijn menselijk tekort vóór mij te houden? Hoon de rechtvaardigen dan niet. Er zou er één geweest zijn die mij niet had bespied, die mij niet had gewantrouwd, die mij nu in dit dwaze uur op het vliegveld van Portmany begrepen zou hebben omdat zij alles wist over het lief dat er niet is en het leed dat er altijd is. Zij zou niet gezegd hebben dat ik gek was. Maar zij was er niet meer, zij was er geweest.

Ik was boos en bitter, maar zonder tranen, zonder leed, zonder het gemakkelijke verdriet dat alles aanvaardbaar maakt. Goed, er viel niets te lachen voor mij. Maar er viel voor den duivel ook niets te spreken. Waarom praatten zij dan achter mijn rug? De mond loopt over wanneer het hart vol is, zeker. Maar wanneer de mond vol is, kan het hart slechts leeg zijn. Lege zielen moeten zwijgen.

Ik sloot de ogen, ik stopte de oren. Ik legde de praters van Portmany het zwijgen op. Ik liet de zon achter de heuvels van mijn oogleden ondergaan. Ik joeg het eiland voor mijn aangezicht weg.

Verrekijken: de werkelijkheid begon.

4. Zelfde dag, zelfde tijd, geen plaats.

Een ander vliegveld, klein en groen in de uiterwaarden van de Maas; een rond betonnen platform in het midden, een miniaturstationsgebouw in een frisse weide; de rivier langs het wui-

vende gras, en aan de overkant van de stroom de stad met honderd torens, romaans, Maastricht.

Een zomermorgen aan de waterkant, een vogel op een hoge vlaggemast, mensen die wachten aan de oever van de rivier. Ik zie wel dat hun lippen bewegen, maar ik hoor niet wat zij zeggen. De stilte is beter dan het geluid, de aanwezigheid volstaat.

Alle geliefde wezens zijn er en ik herken hen een voor een. Vooraan op het terras achter de glazen wand zit de baron, nog altijd knap omdat zijn grijze haren hem in zijn ouderdom zo goed staan, maar vreemd ook omdat hij misschien zijn gebit heeft vergeten of zijn bril gebroken. Naast hem zit de kleine magere barones, zenuwachtig zoals altijd, met een zakdoekje een bruine nicotinevlek wegvegend uit haar mondhoek, opletend zoals zij altijd moet opletten - omdat de baron ieder ogenblik iets gekks kan doen. Zij is niet langer de jonge godin van de kijkbank, zij is een wrak van een vrouw en zij is lief.

De anderen zijn er ook. Tha die ik heb bemind en die binnenkort naar een klooster van de clarissen gaat; hoe voelt zij zich tijdens haar laatste dagen in de zoete wereld? - Jérôme is in zijn zilveren auto helemaal vanuit Holland naar het zuiden gekomen om bij het afscheid aanwezig te zijn. Pieter is er ook, ernstig, rijzig, staatssecretaris, maar met glinsterende vrolijke ogen. En Nora natuurlijk, lieve Nora die met een glimlach om de lippen naar Pieter luistert omdat zij van hem houdt en omdat zij dus wel weet wat hij zeggen zal. Zij zijn er allemaal. Beminde gelovigen, ik houd van jullie. Zijn jullie zo bezorgd om mijn lot dat jullie als een Raad van State bijeenkomen op een vliegveld?

Het is nog niet duidelijk wie er vertrekt. Maar dadelijk komt het kleine donkere meisje van de luchthaven. Zij zal een ticket geven aan de reiziger die weggaat. Het zou feitelijk de baron moeten zijn want hem gaat het aan - sinds die dag in de herberg

van mijn vader is zijn verantwoordelijkheid tegenover Veronica groter geworden, steeds groter. Maar hij komt niet, van hem komt nooit iets terecht. De baron heeft altijd geld op het verkeerde ogenblik en altijd geen geld op het moment dat hij het dringend nodig heeft. Bovendien heeft hij een afkeer van moeilijkheden; hij ontvlucht sedert jaren alles wat hem niet aanstaat. Hij zit waarschijnlijk op het vliegveld omdat er thuis op het kasteel een dwangbevel op hem wacht. Maar hij gaat niet naar Portmany. Er zijn ergere dingen dan dwangbevelen. Mark en Veronica...

De oude barones zou dolgraag willen vertrekken. Zij zou een paar weken van de baron af zijn, zij zou haar kleinkinderen terugzien; en zij zou de ellende van een weerzien met Mark Dodewaard op de koop toe nemen. Maar zij kan ook niet weg. Wat zou de baron wel beginnen wanneer zij eenmaal veilig en ver uit de buurt, vijftienhonderd kilometer zuidwaarts, op Portmany zat? Hij zou zijn wankel kasteel verpanden en in de kroeg zitten met de onbeschofte lieden die hij zijn vrienden noemt. Neen, het kan niet, jammer.

Jerôme zou het ogenblikkelijk doen. Hij draait er zijn hand niet voor om naar het verkeerde einde van de wereld te reizen wanneer hij denkt dat een vriend hem nodig heeft. Maar dat denkt Jerôme niet. Hij is jurist, hij leeft in termen van moeilijkheden met de wet die hij in een wip kan oplossen. Hier is niets aan de hand. Mark zit immers niet in de gevangenis. Nu ja, Veronica is dood, maar iedere dag sterven er vrouwen van mannen en mannen van vrouwen. Such is life. Live with it, denkt Jerôme.

Tha dan? Ik zou willen dat het Tha was. Zij weet alles af van zulke zaken als leven en dood op een eiland. Maar zij kan ook niet. Zij moet immers morgen of over een uur naar het klooster.

De zaken van God gaan vóór de affaires van de mensen, ofschoon... Tha drinkt onrustig haar kop koffie en zij mediteert over de voorrang van de liefde.

Nora dus, wie anders dan Nora? Ik heb gelijk. Het knappe gastvrouwje van de Sabena komt uit het stationsgebouw, loopt over het tegelpaadje naar het terras en geeft Nora ticket, paspoort en bloemen. Ik ben blij dat het Nora zal zijn; Nora is mij het meest vertrouwd, Nora heeft altijd geweten dat ik... Ik had van dit ogenblik willen genieten, van mijn vertrouwdheid met Nora, maar meteen zit de wentelwiek in het beeld. Het gras stuift naar de vier windstreken van angst. Lachend zet de piloot zijn helikopter op de betonnen cirkel van het veld. Pieter kust Nora vaarwel. Wat zegt hij nu tegen haar? Vlug, vlug liplezen. Te laat. Wat was het? Goede reis, Nora, dag Nora? Of: zorg dat hij niet naar de maan gaat, Nora, zorg dat hij terugkomt? Naar jou zal hij luisteren? Heeft Pieter dat gezegd?

De witte kruier van de heliport zet een koffer in het bagageruim van de wentelwiek. Het blauwe meisje met de kokette kwartiermuts opent de deur van de machine en wijst Nora hoe zij de veiligheidsriemen moet gebruiken. Zij is goed, die kleine Sabenavrouw. Zij heeft ook aan Veronica wel eens bloemen gegeven in de kleuren van de stad Maastricht, rode en witte rozen. Portier dicht nu, wuivende mensen in de wind. De baron lacht met een scheef en vertrokken gezicht, de barones huilt. Tha kijkt al naar de hemel, zij is gewend naar de hemel te kijken. Jérôme staat erbij als bij een verloren zaak voor de rechtbank, maar hij heeft dan ook voor de eerste maal in zijn leven een zaak verloren: de zaak tegen Mark Dodewaard. Pieter neemt zijn zwarte hoed af, hij prevelt binnensmonds een gebed; ook staatssecretarissen spreken soms met God. Close-up van Nora's gelaat, strak en ernstig voor het raampje. Steeds sneller wentelende wieken. Pano-

rama van de stad aan de rivier. Erboven hangt de helikopter als een blauwe libelle in de lucht. De teerling vliegt.

Maastricht-Luik-Melsbroek is maar één tel in de tijd. Dan loopt Nora beheerst door de eindeloze gangen van de Brusselse nationale luchthaven naar exit no. 10. Aarzelt zij even bij exit no. 7 vanwaar je naar Athenai kunt vliegen? Neen, zij gaat rustig verder naar de uitgang voor Palma-Portmany. Nora is altijd een bewonderenswaardige vrouw geweest. Zij kent wel bekoringen, maar geen aarzelingen.

Daarna, Nora in de rode cabine van de Convair, een boek op haar schoot. Ik kan de titel zien: Max Picards 'Die Flucht vor Gott'. Wie vlucht er vandaag? Een blauw telegram steekt als bladwijzer in het boek. Ik weet nauwkeurig wat erin staat en ik hoef er dus niet aan te denken. Ik kan beter met Nora meelesen, over haar schouder kijken, haar warmte voelen, een hand in haar hals leggen. Misschien helpt het, vroeger hielp het altijd. Soms speelden wij bridge, Pieter en Veronica, Mark en Nora, een vreemd en opwindend samenspel. Veronica, mijn jonge vrouw, speelde als partner van Pieter die twintig jaar ouder was dan zij; ik, twintig jaar jonger dan Nora en in die dagen zielsgelukkig met Veronica, maar dingend naar de achting van die andere, van Nora. En Freud met zijn libido kon naar de hel lopen. Wat wist hij van veerkrachtige werkelijkheid en statische verbeelding? Veronica bood altijd te laag en Pieter maakte er groot slem van. Ik bood altijd te hoog en ondanks de spelkunst van Nora gingen wij samen down. Nora lachte daar nooit om.

'Jij biedt altijd te hoog, Mark,' zei ze dan, 'en niet alleen wanneer je bridge speelt...'

Toen vond Veronica dat nog grappig. Zij hield zoveel van mij dat zij geen gevaar zag in het te hoge bod. Nora echter had het al lang gezien. Zij had röntgenogen. Zij zag dat mijn dwaze

hart één slag sneller klopte dan de werkelijkheid. Zij wist dat ik steeds vooruit was op alles wat komen kon. En zij raadde toen reeds dat één slag teveel fataal kon zijn. Daarom heeft Nora ook van Veronica gehouden; daarom heeft zij mij in haar genegenheid ook met zoveel angst gevolgd door alle jaren van mijn leven; daarom zit zij nu in het vliegtuig en komt naar mij toe.

En zij leest Max Picard. Ik lees mee, want ik heb altijd met haar meegespeeld, met haar meegelezen. Zeker, het is bladzijde 99. Eerst gaat alles goed, ik ken het boek van voren naar achteren en van achteren naar voren. Bovendien zijn de letters klein en kleine woorden zijn ongevaarlijk. Dan loopt ineens alles mis. Een gemene trucage in de film speelt mij parten. Het letterbeeld wordt angstaanjagend volwassen, de volle bladzijde groeit uit tot een monsterachtig affiche. Ik wijk achteruit; ik wil er niets mee te maken hebben; ik veracht alle pogingen om mij vrees aan te jagen. Waar is Nora nu! Reeds komen de woorden op mij af. Het zijn geen tijgers die ik kan doodschieten, het zijn geen apen die ik kan wurgen. De jungle van het woord is gruwelijker dan het oerwoud. Picards stille woorden hebben mij omsingeld...:

‘Hier in der Sprache der Flucht gibt es nicht mehr die Distanz zwischen Schweigen und Wort, hier braucht man nicht mehr den Sprung vom Schweigen in das Wort zu wagen, denn beide sind miteinander in dem Gemürmel aufgelöst. Man kann in dieses Gemürmel alles hineinwerfen, es wird alles ähnlich darin: der Mensch kann es wagen das Gefährlichste in dieser Sprache auszudrücken, es sieht in diesem Gemürmel aus wie das Ungefährliche, und das Neue sieht aus wie das Alte, alles wird schal... In diesem Gemürmel, in dem nichts mehr unterschieden werden kann, kann auch nichts mehr entschieden werden; alles ist schon entschieden, weil alles aufgelöst ist in dem Gemürmel. Dás aber macht in der Welt des Glaubens die Ehre und

die Würde der Sprache aus, dasz der Mensch sich in ihr entscheidet...?’

Waarom, Nora? Ik gruw van deze tekst. Waarom eer én waardigheid én geloof? Waarom niet eten en drinken en slapen? Je werpt mij tegen dat ik het geweest ben die jou dit boek gegeven heeft. Natuurlijk, kleine Nora, maar dat is al zo lang geleden. Je zegt dat ik nog altijd woon ‘in de wereld van het geloof’. Mogelijk, maar ik kokhals ervan. Goed, je hebt gelijk, ik wás een geestdriftig volgeling van het woord; ik ben het misschien nog, maar zonder geestdrift nu. En trouwens, wélk woord? Het jouwe, Nora? Dat wil ik wel volgen. Je beweert dat de vlucht voor God de mijne is. Wat kan mij dat schelen! Het is niet eens waar. Ik ben te lui om nog langer te vluchten, ik ben ook te moe. Waarom dring jij zo aan, Nora? Waarom wil je bepaalde woorden en een bepaalde bekentenis terugbrengen naar de man die ze aan jou gegeven heeft? Toe, kleine Nora, wees lief. Ik ben van alles hondsmoe. Vraag aan de piloot van je toestel rechtsomkeert te maken. Ga terug naar Brussel, naar Maastricht, naar de wingewesten van Holland, het rechtvaardige land. Zó kun je immers niet naar mij toekomen - zó, met Max Picard als een tijdbom in je handtas. Weet je wel dat het streng verboden is in een vliegtuig explosieven te vervoeren? Nora, beminde bridgepartner, lieve kameraad, uitverkoren Wahlverwandschaft, luister naar mij, doe één keer wat ik je vraag. Ik heb je nooit om gunsten gebedeld, maar nu... Wel verdomme, de lichtsignalen in de Convair gaan aan. ‘Fasten seat belt. No smoking’.

De reis is voorbij. Verwonderd kijkt Nora door een bakboordraampje omlaag. Beneden haar ligt Portmany.

Beneden haar zit ik.

5. *Portmany, zelfde dag.*

De kudde stormde naar de afsluithekken van het vliegveld toen de machine was geland. Ik stond op, liep even terug naar het terras en nam van een tafeltje een vergeten boeket bloemen weg. Bij de douanepost ontmoette ik haar.

‘Dag Mark.’

‘Dag Nora.’

Ik gaf haar de bloemen en zij kustte mij.

‘Wanneer wordt zij begraven, Mark?’

‘Zij is begraven, Nora!’

‘Wat zeg je?’

‘In dit land gaat alles langzaam, Nora, behalve het begraven van de doden.’

‘Ik begrijp je niet.’

‘Vanmorgen heb ik haar weggebracht.’

‘Moest dat zo, Mark?’

‘Ja, de wet eist het. Vierentwintig uur. Weet je, de zon en de hitte, de vliegen en de wormen...’

‘Kunnen wij naar haar toegaan, Mark?’

‘Morgen?’

‘Nee, nu.’

‘Meen je dat: nu?’

‘Ja.’

‘Zoals je wilt, Nora.’

Wij reden in de kleine rode auto van het vliegveld naar de dodenberg van Portmany.

‘Iedereen kijkt ons na, Mark.’

‘Natuurlijk, iedereen denkt hetzelfde.’

‘Nee, Mark. Eerlijk?’

‘O ja, ik weet het. Nu al, denken ze, nu al. Na vanmorgen.’

Wat een zwijn.'

Nora werd kwaad.

'Maar het is belachelijk, Mark. Ik kon...'

'Nee, dat kon je niet. Je bent mijn moeder niet. Je ziet er niet naar uit. Trouwens, je leeftijd heeft er niets mee te maken. Je bent hier niet in de prettige beschaafde lage landen aan de zee, je bent niet eens in Europa. Portmany is Afrika. Al was je tachtig, zie je?'

'Had ik niet moeten komen?'

Met een ruk keerde ik mij naar haar toe. De wagen slingerde over de gele straatweg.

'Praat geen onzin, Nora. Je moest komen.'

'Nee.'

'Ja. Ik heb je nodig.'

'Minder dan ooit, Mark.'

'Meer dan ooit, Nora.'

'Nee, nee, nee.'

Ik stopte de wagen aan de rand van de weg. Mijn handen grepen haar schouders, ik schreeuwde bijna: 'Niet bang zijn, Nora, niet bang zijn. Laten wij in elk geval geen komedie spelen, wij niet.'

Nora legde haar bloemen in de nis van het graf. Zij las het inschrift in de steen en zij keek naar mij. Ik deed alsof ik het niet merkte. Toen wij eindelijk naar huis reden, vroeg zij:

'Heb je gehuild, Mark?'

'Nee.'

'Wilde je niet?'

'Nee, ik wilde niet.'

'Vroeger wilde je het wel, vroeger kon je het nog.'

'Ja, vroeger... Tranen losten alles op, tranen spoelden alles weg.'

‘Het heilige zelfbeklag?’

‘Dat was het. Ik kan het niet meer. Ik wil het niet meer.’

‘Waar breng je me heen?’

‘Naar mijn huis onder de palmen.’

‘Zijn je jongens thuis?’

‘Ik weet het niet, Nora.’

‘Weet je dat niet?’

‘Ik heb ze niet meer gezien sinds eergisteren.’

‘Mark!’

‘Vergeef me, Nora. Ik weet het niet zeker, maar ze zullen wel bij Manolo en Rosario zijn. Daar gaan ze altijd heen als ze genoeg van mij hebben.’

‘Ze moeten thuiskomen, Mark.’

Zoals je wilt, Nora, dacht ik, álles zoals je wilt.

‘Wanneer?’ vroeg ik.

Zij antwoordde niet. Toen wij het witte huis bereikten, kwam het dienstertje Catalina naar buiten. Zij nam Nora's koffer en bracht haar naar de koele kamer aan de westelijke zijde van de patio. Mijn eigen kamer ligt boven, aan de andere kant van het huis.

Vroeger, in de rijd van de tranen, lag mijn kamer boven een kroeg. Nu ligt zij onder de zon, ein Haus unter der Sonne.

6. *Lichtenberg, juni 1936.*

Ik wil kastelein worden, maar mijn vader zegt sakkerjuu en dat het nooit gebeurt zolang hij leeft. Ik heb dus geen kans want mijn vader wordt stokoud. De pastoor heeft het voorspeld en die heeft altijd gelijk. Het hele dorp weet het en het hele dorp is getuige geweest van de voorspelling. Verleden zondag zit mijn vader toevallig met mij in de kerk. Meestal moet ik alleen gaan

en ik weet niet waarom hij vandaag is meegegaan. Misschien is het wel Pasen of Pinksteren. Goed, de pastoor preekt over de gelegenheden tot zonde. Ik heb nooit geweten wat dat is, maar nu zal ik er eindelijk achter komen. Ik ben nieuwsgierig en ik luister vol spanning. Ineens - het dorp schrikt zich dood - richt de priester zich rechtstreeks tot mijn vader.

‘En gij daar, Sjr, gij zit daar maar braaf in uw bank alsof gij van de baron geen kwaad weet. Maar gij geeft meer ergernis dan wie ook van mijn gelovigen. Uw herberg is een plaats des onheils. Men verzuipt er zijn heil. Men danst er met de dood. Terwijl gij drinkt, sterven de armen van dorst. Terwijl gij danst, wenen de engelen van spijt. En de duivel lacht, hij lacht zeg ik u...! Eenmaal zult gij zelf in doodstrijd liggen, Sjr Dodewaard. Uw naam moest u een waarschuwing zijn. Een dode waard is beter dan een levende kastelein. Maar een dode waard kan een verdoemde kastelein zijn, Sjr. Ga naar Wittem en bid tot uw patroon, de heilige Gerardus. Het is nog niet te laat, Gérard Dodewaard...’

Mijn vader kon al dood zijn, zó bleek is hij. Hij luistert naar de woorden van de pastoor alsof de engel des oordeels tot hem spreekt. Maar opeens springt hij op, hij heeft zijn tong terug, hij schreeuwt door de volle kerk:

‘Gij hebt goed praten, meneer pastoor, maar gij zijt geen kastelein. Moet ik, begot, soms verhongeren?’

‘Gebruik de naam van God niet ijdel, Sjr. Kunt gij geen eerzaam beroep uitoefenen?’

‘Maar dat doe ik toch, meneer pastoor. In de kerk wordt ook gevrijd. Kijk maar eens achter de pilaren!’ roept mijn vader buiten zich zelf.

Handig ontwijkt de pastoor de aanval.

‘Blijft gij kastelein, Sjr?’

‘Zolang ik leef, ik deug nergens anders voor.’

‘Dan zal God u een lang leven geven, Sjr. Niet omdat gij het verdient maar omdat gij het nodig hebt. Gij hebt een lang leven nodig om tot inkeer te komen.’

‘Dat is dan maar goed ook!’ antwoordt mijn vader.

‘Amen,’ zegt de pastoor.

Het dorp is tevreden over de zondagspreek. Als mijn vader zo lang zal leven, moet ook ‘Onder de Linden’ zo lang blijven bestaan. Maar ik kan nooit kastelein worden, juist nu ik het zo graag zou willen. Zolang mijn vader leeft: nooit. Moet ik soms ook tevreden zijn? Ik ben wel trots op mijn vader, maar later vraag ik hem:

‘Waarom ik niet?’

‘Daarom niet.’

Vaders weten nooit waarom wel of waarom niet. Ik riskeer een pak rammel maar ik houd vol.

‘Omdat de pastoor gezegd heeft dat gij van de baron geen kwaad weet?’

‘Nee, vlegel. Ga spelen.’

‘Omdat gij naar de hel gaat?’

In dat geval zou ik tegen alle jongens van het dorp kunnen zeggen: Mijn vader zit in de hel, mijn vader zit lekker in de hel! En ik zou er heel gelukkig mee zijn want bijna niemand heeft een vader in de hel...

‘Ik?’ vraagt mijn vader woedend.

‘Ja gij!’

‘Donder op, rotjong.’

‘Maar wat moet ik dan worden?’

‘Pastoor natuurlijk!’ schreeuwt hij tegen mij.

‘Ik?’

‘Ja jij!’

‘Maar waarom, nondejuu!’ snotter ik.

‘Omdat het gemakkelijker is een goed pastoor te zijn dan een goed kastelein, begrepen?’

‘Nee.’

‘Maak dat je wegkomt.’

Ik begrijp het wel, maar dat kan ik tegen mijn vader niet zeggen. Ik herinner mij dingen die gebeurd zijn sinds het kasteelkind is gedoopt. Dingen van zeven vette jaren. De baron die onder een tafel van de gelagkamer ligt, roerloos. Is hij dood? Nee, mijn vader sleept hem naar de keuken, verpleegt hem, wekt hem op en laat hem levend vertrekken... Een meimorgen en de kleine barones in het huis van mijn vader; zij schreit radeloos, een gebroken godin. Mijn ellendige vader troost haar en hij zweert bij God en alle heiligen in de hemel dat het de laatste keer is geweest. Het is een oprechte eed maar dezelfde avond wordt het een meineed... Een paardenmarkt ‘Onder de Linden’; alle boeren uit de omtrek zijn gekomen; vier van de beste paarden uit de stallen van het kasteel worden verkocht. Ze gaan weg voor belachelijke prijzen; de baron staat erbij, hij lacht groot en sterk en hij zegt dat paarden uit de tijd zijn, hij zal een automobiel kopen. Dan smijt hij zijn rijzweep in de beek en gaat weg. Ik zie de auto nooit en ik hoor dat de stalknecht van het kasteel chauffeur is geworden bij een andere heer. Hij heeft misschien gestolen, hij is natuurlijk weggejaagd, hoe kan hij anders de baron in de steek laten?... Een donkere nacht, het regent, het hagelt, het onweert. Ik kan niet slapen. Er rammelt iemand als een bezetene aan de poort van ‘Onder de Linden’. Mijn vader gaat in zijn nachthemd naar beneden en maakt open. Ik hoor hun schreeuwende stemmen.

‘God in de hemel, wat is er, baron?’

‘De verloren zoon staat voor u, Sjir.’

‘Kom binnen, baron, gij zijt strontnat.’

‘Hebt gij een zwijnetrog om uit te eten, Sjr?’

‘Voor u altijd.’

Ik spring uit mijn bed en sluip naar de overloop van de trap. Door de spijlen van de trapleuning kan ik de gelagkamer overzien. De baron zit op de vloer met zijn rug tegen de tapkast. Zijn haren hangen hem over de ogen en zijn mond kwijlt. Zijn handen liggen als dode vissen in het zand op de vloer. Voor hem knielt mijn vader met een kom warme soep tussen de knieën. Met zijn linkerhand perst hij de lippen van de baron open, met de lepel in zijn rechterhand giet hij hem door de tanden de soep naar binnen. Soms doet de baron vanzelf zijn mond open. Dan moet mijn vader oppassen. Het zwijn bijt in de lepel of probeert mijn vader een knauw te geven. Het duurt uren. Ik word steenkoud op de trap maar ik ga niet terug naar mijn bed. Eindelijk krabbelt de baron overeind, hij laveert van links naar rechts, hij stoot tegen de tafels, wankelt als een dolleman en valt. Hij steekt beschuldigend een vinger naar mijn vader uit.

‘Sjr, de zwijnenhoeder,’ lacht hij bitter. Het kan hem niet schelen wie het zwijn is, maar hij veracht de stalknecht. Mijn vader hijst hem overeind en samen gaan zij naar buiten in de nacht. 's Morgens ligt het pak van mijn vader over een stoel in de keuken. Het zit vol modder en de knieën van de broek zijn kapot. Hoe vaak is hij met zijn heer en meester gevallen op de weg naar het kasteel? Ja, het is gemakkelijker géén kastelein te zijn; mijn vader heeft wel gelijk maar hij is ook zo'n dwaas; hij heeft te veel hart voor de zaak - niet voor de zijne maar voor die van anderen...

Dingen die ik mij herinner, jazeker. In mei van dit jaar doet het kind Veronica haar eerste communie. Zij is zeven jaar en alle oude wijven van het dorp huilen omdat zij zo mooi is en zo

klein. De barones jankt óók, en hoe. ‘Van geluk,’ zeggen de kerkgangers hardop, de huichelaars met hun gepleisterde gezichten. De godin van vroeger huilt niet van zaligheid. Bittere tranen druppen over haar gezicht omdat de baron er niet bij is. De baron is vandaag ziek. De dokter zit ergens in een bank en hij weet nauwkeurig aan welke ziekte de baron lijdt. Mijn vader zit in een andere bank en hij weet het ook wel. Zij mogen beiden hun mond niet opendoen. Het is een rotwereld, vind ik en ik weet nog niet eens iets van vuile handen; ik ken pas verdorven zielen, ik zal wel achterlijk zijn. Deze keer is de pastoor het met mij eens. Hij doet zijn kaken evenmin van elkaar maar ik hoor zijn hart praten. God vergeve ons allemaal. Dan schrijdt het kind Veronica naar voren. De hele kerk valt stil. Veronica, denk ik wanhopig, Veronica, fluister ik met bevende lippen, kleine Veronica, later zul je alles weten; wat jammer voor je.

Een week later ben ik volkomen met mijn lot verzoend. Ik ga uit het dorp weg. Weggaan is altijd goed. De weg is beter dan de herberg, dat heeft mijn vader mij vaak gezegd.

‘De zoon van Sjr Dodewaard gaat leren,’ zeggen de vromen van het dorp; en zij denken eigenlijk dat zo iets onmogelijk moest zijn: er moest een wet zijn die het aan zoons van kasteleins verbood te gaan leren; want waar moet het met de wereld heen wanneer de heffe des volks verheven wordt? Maar zij denken ook aan de hand van God en aan welke wonderen die hand soms heeft bewerkt; men moet ten slotte zijn geloof bewaren.

Mijn vader lacht om zulke praatjes.

‘Het wordt tijd dat jij hier opdondert,’ zegt hij tegen mij. Ik kan wel zien dat hij het meent. ‘Bij mij mag je in elk geval niets meer zien en niets meer horen. Je hebt genoeg geleerd. Ga maar wat studeren. Misschien word je wel plebaan.’

Ik ga dus. Ik krijg een koffer vol nieuwe kleren mee. Wanneer

ik aan de halte van de spoorweg uit de sjees van mijn vader stap, geeft hij mij zijn zilveren horloge. In mei van dit jaar doen vaders dat nog. Het horloge heeft een zon en een maan en twaalf sterren. Ik zeg dank je wel en ik stap in de Blauwe Engel; zo heet een trein in Lichtenberg. Ik wuif naar mijn vader, maar vanuit het raam van de trein zie ik dat hij zijn paard al terugjaagt naar het dorp en naar 'Onder de Linden'.

Achteraf zou ik willen weten of ik in het huis van mijn vader teveel heb geleerd of te weinig. Ik ben geneigd het laatste te geloven.

7. Portmany, augustus 1960.

Vanaf Nora's eerste nacht in mijn huis te Portmany bestond er eigenlijk maar één vraagstuk: hoe gaan wij met elkaar om? Hoe zeggen wij de dingen die gezegd moeten worden?

De rest was duidelijk. Nora bestond, Nora leefde - niet zo maar ergens in de erten van het Limburgse land, niet zo maar ergens in de onmetelijke ruimten van de hemel die wij dromen neen, zij bestond in mijn eigen huis, zij leefde in een kamer aan de andere zijde van de patio, zij at het avondbrood, zij dronk de wijn van het land, zij sliep - soms tenminste, denk ik.

Aan Veronica's dood konden wij niets meer veranderen, noch Nora noch ik. Wij moesten er ons bij neerleggen, zoals mensen zo gaarne zeggen wanneer zij niet meer weten wat zij zeggen. Mijn zonen leefden voort - hun kleine leven, eigenzinnig en een beetje liefdeloos zoals kinderen kunnen leven. Ook Nora was daarvan van meet af aan overtuigd. Toen zij en ik voor de eerste maal sinds jaren aan dezelfde tafel het avondmaal aten, waren de jongens binnengekomen - voorop Ro, de oudste, bijna vrolijk, onbeschaamd in elk geval, en in zijn voetspoor de kleine Mon.

Nora zagen zij niet eens. Kinderen zijn blind wanneer zij maar willen. De jongste, pas tien jaar, zou het liefst op mijn knieën gekropen zijn om bij mij te blijven; maar hij deed het niet, hij onderwierp zich aan de wil van zijn oudere broer.

‘Je vindt zeker wel goed dat Mon en ik een paar dagen bij Rosario en Manolo blijven, papa?’ vroeg Ro keihard.

‘Natuurlijk, Ro,’ antwoordde ik.

Ik vond het helemaal niet goed, maar ik was moe. Met Ro had ik zoveel onvruchtbare gesprekken gehad, ik had zo onnoemelijk vaak getracht hem tot rede te brengen, ik wist dat ik hem duizendmaal te kort had gedaan en dat ik hem nu wéér te kort deed, maar ik had de moed niet meer met hem te vechten. Nu niet. Ro was als ik zelf, onbuigzaam en onverdraagzaam, hongerend naar genegenheid en elke genegenheid van zich af stotend. Ik begreep ineens, dat ik al die jaren niet werkelijk tegen Ro gevochten had, niet tegen hem, mijn weerbarstige zoon, maar tegen mij zelf. In Ro bestreed ik mijn eigen onredelijkheid, mijn eigen willekeur en misschien zelfs mijn eigen geringe kwaliteiten. Ro mocht niet zijn zoals ik zelf was. Maar mij zelf ontzag ik terwijl ik Ro tegensprak en tegenwerkte. Mannen en kinderen die aan hoogtevrees lijden - en zij lijden omdat zij de hoogten zozeer liefhebben - beklimmen telkens weer de torens en kijken verbijsterd in de afgrond. Zij doen het hun hele leven lang totdat zij ten laatste hals over kop naar beneden storten. Was ik al gevallen? Ro in elk geval niet.

‘Vind je het werkelijk goed?’ vroeg Ro nog eens.

‘Je weet heel goed wat je kunt doen, Ro,’ zei ik mat, ‘en je weet even goed wat je niet kunt doen.’

‘O ja,’ sprak de jongen levendig, ‘ik wilde alleen maar weten of je later weer woedend op me zult zijn.’

Mon was dichterbij me komen staan. Ik streekte hem over

zijn blonde kop en ik zei dat hij maar met Ro moest meegaan. Zijn lippen trilden, zijn hand zocht de mijne, hij kon nauwelijks iets zeggen.

‘No estas todavía triste, papa... verdad que no?’ vroeg hij zacht en hij keek mij even aan, ‘je hebt nu toch geen verdriet meer, nietwaar papa?’

‘Nee,’ antwoordde ik, ‘nee, Mon, ik heb geen verdriet meer. Gaan jullie maar. Jullie zijn flinke jongens.’

‘Kom, Monneke,’ zei Ro en hij nam zijn kleine broer bij de hand, ‘kom, laat hem maar. Je weet wel wat Rosario gezegd heeft.’

‘Wat heeft Rosario gezegd?’ vroeg ik en ik besepte meteen dat ik niets had mogen vragen.

Ro keek vijandig naar Nora. Mon had even tevoren Spaans gesproken omdat hij gewend was Spaans te spreken, maar Ro deed het nu met opzet omdat hij niet wilde dat Nora hem verstond en omdat hij tegelijkertijd vermoedde dat hij Nora en mij kon kwetsen met zijn antwoord.

‘Usted es una persona muy desgraciada, ha dicho Rosario. Y tiene razón.’

‘Rosario is een viswijf, Ro,’ zei ik kalm.

Mons kleine gezichtje lichtte op van blijdschap. Dit was taal die hij verstond.

‘Alle vrouwen zijn viswijven behalve mijn moeder en jouw vriendinnen, is dat niet zo, papa?’

‘Precies, Mon, zo is het.’

Toen gingen zij, Mon aan de hand van zijn oudere broer. Ro hield de kleine jongen vast alsof hij hem wilde verhinderen naar mij terug te gaan. Ro kende de vijand, Ro leefde reeds in een eigen wereld. Ik hoorde nog hoe Mon mij met een trillende stem goedenacht wenste.

‘... - waarom lees je dat nooit, kinderen in de werkelijkheid?’

Ik had Nora's zachte vraag maar half verstaan.

‘Kinderen?’ antwoordde ik, ‘kinderen? Mijn God, op papier zijn ze zo heerlijk. Kleine engelen of kleine beesten, maar niemand waagt het over kinderen te zeggen of te schrijven wat zij werkelijk zijn. Mijn kinderen, mijn zonen zijn niet zoals de papieren kinderen die je altijd tegenkomt. Kijk maar eens naar Mon met zijn hazehart. Hij wil bij mij blijven, maar hij verraadt mij nu al met een kus. Kijk maar eens naar Ro met zijn onbeschofte manieren en zijn koele verachting. Maar Veronica en ik hebben geen monsters voortgebracht. Ro en Mon zijn echte kinderen, kleine mensen die nu al leren zich zelf en anderen pijn te doen. Weet je, kinderen krijgen is niets, dat weten zelfs vrouwen. Maar kinderen hebben, dat is heel iets anders. Kinderen hebben is liefhebben, maar liefhebben tegen wil en dank. Want kinderen liefhebben is leed en nood. Zij zijn de spiegels, Nora, waarin wij ons zelf zien, ongenadig in het licht van de nieuwe dag; zij zijn de mensen waarin wij ons zelf herkennen, de harlekijn die een poot heeft gebroken, de mooie pop die nu al een oog kwijt is, Jan Klaassen die huilt, Katrijn die kijft, Pierrot wiens schedel wordt ingeslagen. Geloof je het niet? Ik zeg je dat het zo is. Kinderen zijn de ellendige kleine mensen die wij zelf al geworden zijn, les misérables - en wij vrezen dat ook zij eenmaal, voor de tweede maal, zó zullen zijn. Wij vrezen en wij lijden, niet meer om ons zelf, dat gaat voorbij, neen, wij vrezen en wij lijden omwille van hen. Wij zijn bang voor de dag dat zij eindelijk volwassen zullen zijn, dat zij voor ons zullen staan in hun volmaakte onvolmaaktheid. Daarom schrijven literaten nooit over kinderen. Kinderen zijn niet interessant. Maar de waarheid is dat zij bang zijn voor de wereld van het kind. Zij weten heel goed dat kinderen angstaanjagend zijn. Zij weten nog beter dat niet

Abraham Isaäk offert, maar dat Isaäk Abraham om hals brengt op de platte steen van de offertafel. En er komt geen engel om het mes uit Isaäks handen te rukken.’

Nora raakte haar eten niet meer aan. Ik ook niet.

Ik schonk alleen de glazen nog eens vol, rancio seco, ranzige droge wijn. Nora dronk het hare in één teug uit. In het mijne drupten tranen. Lekkere tranen dan. Si.

Verwonderd keek Nora naar mij. ‘Toe, Mark, wat is er ineens?’

Ik antwoordde niet. Wat zou er zijn? Niets en niets en niets. Wij bleven zitten zonder te praten. Catalina kwam binnen en ruimde de tafel af.

‘Sus hijos se han marchado. Lo sabe?’ zei het dienstertje.

‘Ja, mijn zonen zijn weggegaan. Jazeker weet ik dat.’

‘Gebruikt u koffie en cognac?’

‘Ja, Catalina.’

Nora stond op. ‘Voor mij niet, Mark,’ zei ze. ‘Wil je me later vertellen wat er gebeurd is?’

Later, dacht ik, ja later zal ik je alles vertellen. Maar nu wil ik terug naar vroeger. Van vroeger naar later is het maar één stap. Wanneer heb ik die stap gezet?

‘Maak het niet te laat, Mark,’ zei Nora zacht toen zij naar haar kamer ging. Dat zei Veronica vroeger ook, precies zó.

8. *Lichtenberg, november 1947-1957.*

Een paar dagen geleden ben ik teruggekeerd naar Lichtenberg. Ik kom regelrecht uit Amsterdam. Alleen in de hoofdstad worden jonge dichters de eerste lauweren om het edele hoofd gelegd. Wij zijn prinsen, wij allen: Jan van Leyden, Michael van de Akker, Lode van den Vogel, Gabriel van Loosdrecht, Léon Voge-

laar, Mark Dodewaard en nog ongeveer tweehonderd nieuwe dichters.* Wij zijn er wel degelijk bij, want in de pauzes van de radio-uitzendingen van het Concertgebouworkest lezen wij voor uit onze eigen werken.

Wij zijn geboren tussen 1922 en 1925 en wij zijn de Veertigers. Wij weten alleen nog niet dat de Veertigers niet bestaan. Wij hebben veel geluk gehad want wij leven nog na de oorlog. Wij hebben ook veel ongeluk gehad want wij leven nog steeds na de oorlog. Wij hadden allen dood moeten zijn, maar dat zijn wij niet. Wij zijn de mislukte helden en het is niet eens onze schuld. Voor ons geen donkere kamer van Damocles want daar waren wij, Godbetert, te jong voor; wij mogen de grootheid van die Camera Obscura bewonderen en wij doen dat ook. Voor ons evenmin een verzetsprijs, God zij dank, want daar waren wij óók te jong voor. Wij zouden hebben moeten debuten in 1942 - een jaar vroeger of een jaar later, wat komt dat erop aan? - maar wij hebben het niet gedaan. Wij zijn ondergedoken, daarmee zijn wij gróót geworden, maar wij zijn ondergedoken onder papier, jawel, papier. Wij hebben immers geluk gehad, wij hebben immers óngeluk gehad. Wij hadden Arnold Meijer en zijn zwarte elite niet meer nodig. Wij kwamen soms voorbij zijn villa in Oisterwijk waar het oranje-blanje-bleu wapperde en wij spuwden op de grond. Zo waren wij wel. Wij hebben immers het fascisme op een haar na gemist. Wij zijn niet - per gratie Gods - wij zijn niet bedorven door onze opvoeders, wij weten beter, wij zijn de betweters bij uitstek. Wij hebben zelfs, par chance, kennisgemaakt met de eerste antifascisten. Wij hebben dus na de oorlog het volste recht mee te schimpen op de vergissers en de verraders. En wij herdenken eerbiedig ónze doden. Want enkelen van ons

* Namen van verdwenen Nederlandse schrijvers.

zijn natuurlijk toch doodgeschoten, maar zij hebben de zaak dan ook veel te ernstig genomen. Doch die van óns, zij mochten het ernstig nemen, zij waren jong. Voor hun moordenaars geldt een andere norm. Men schiet geen jongens van achttien jaar dood. Dat wil zeggen, men doet het wél, maar zulke daden zijn tekenend voor een gebrek aan savoir-vivre, voor een teveel aan 'tierische Ernst'. Doch laat de doden de doden begraven. Het spijt ons oprecht maar wij hebben er werkelijk niets mee te maken. Wij kónden er niets mee te maken hebben, wij waren, alwéér, te jong.

Wij leven. Wij kunnen er ook niets aan doen dat wij nog leven. En wij zijn op bezoek bij een hoogleraar in Amsterdam. Wij lezen in zijn huis en voor zijn gasten - socialisten, katholieken, anarchisten, antirevolutionairen, liberalen in de grote en de gedroomde eenheid van na de oorlog - wij lezen zo maar onze lamentebele verzen voor. Stanza's, terzinen, sonnetten, rondelen, ach du lieber Augustin! Zelfs de nonnen onder de gasten zijn verrukt van ons. Op de veranda vrijen wij een beetje met de dochters van de professor. Maar wij houden het zuiver, precies zoals onze kwatrijnen. Hij, de professor, meent het goed met ons, maar wij menen het veel minder goed met hem. Rotzakken zijn wij, twijfel er niet aan.

's Nachts gaan wij naar 'De Cirkel'*; wij ontmoeten er iedereen want in 'De Cirkel' zitten de Dertigers, de Twintigers en de Tieners, hoe ouder, hoe jonger. Wij zijn natuurlijk geen leden van de club, maar omdat wij jong zijn en omdat wij ten slotte ook een vulpen kunnen vasthouden worden wij allen onder de schutse geplaatst van Nestor Van Slingelandt. Tegen vier uur in de morgen komt er een Amsterdamse smeris binnen, een van die

goede en goedmenende lieden die een gezin onderhouden maar die toch wel weten dat er tussen het Rembrandtsplein en 'De Cirkel' slechts een klein en gefingeerd verschil bestaat. Hij wil dus alle kinderen beneden 21 jaar naar buiten smijten. Hij heeft wel gelijk, hij is verstandiger dan wij, hij praat niet over kunst en hij is bij de politie. Kom er ook bij. Maar Nestor Van Slingelandt zegt: 'Overste, mag ik je een whisky aanbieden?'

Nee, knikt de man, nee. Doch Nestor gaat rustig voort met te verklaren dat al die kinderen zijn persoonlijke gasten zijn; dat hij, Nestor, natuurlijk alleen verantwoordelijk is voor hun aanwezigheid in 'De Cirkel'; dat jonge lieden overigens het leven moeten leren kennen; en dat déze jonge mannen trouwens morgen de verzen zullen schrijven die de kinderen van de overste overmorgen op school zullen leren; en ten slotte dat de generaal beter deed die whisky aan te nemen. Dat doet de man. Tegen literaire guerrilla's is niets te beginnen. Die kerels plegen morgen meeneed voor de rechter. Wat kan een simpele agent tegen een bende dichters? Whisky drinken, dat helpt. Hij loert even naar de fraaie tekeningen die des cirkels wanden obsceneren, hij salueert voor Nestor en hij vertrekt. Zijn vrouw wacht op hem.

Wij blijven. Om zes uur in de zondagmorgen hangt de hoop des vaderlands dronken over de betonnen rand van het balkon van 'De Cirkel'. Een halfuur later strompel ik in de richting van het Centraal Station. De tent is gesloten. Zo vlak na de oorlog en bovendien op een zondagmorgen lopen er geen vroege treinen, zeker niet naar Maastricht waar alleen maar smokkelaars en separatisten wonen. Ik loop naast mijn eigen schoenen en ik zie de jonge Mark Dodewaard oversteken naar het pleintje voor de Nicolaaskerk. Naar Kattenburg kan hij niet meer gaan, hij heeft al een kater. Gaat hij misschien naar de vroegmis, hij is immers een Limburger? Om de donder niet, hij wast zijn gezicht

in het ijskoude water van de fontein voor de kerk. Hij zal zijn hele leven denken aan het doopwater van de Nicolaaskerk. Daarna loopt hij langzaam terug naar het Centraal. Hij gaat voor het stationsgebouw zitten naast de hengelaars die naar Broek in Waterland willen om te vissen. Om kwart voor zeven gaan de deuren van het station eindelijk open. Mark Dodewaard zit in de trein naast een nuchtere Chinees. De Oosterling kijkt de Westerling aan... Wat weten wij, prinsen, van de ascese der schoonheid? Niets. Mark Dodewaard schaamt zich, maar ter hoogte van Vianen valt hij in slaap.

Een morgen in het stadspark van Maastricht. De avond tevoren hebben de groten van het zuiden ons voorgesteld aan het publiek. Wéér hebben wij voorgelezen; eigen werken. Alleen onze gastheren en de kelner van de 'Gouwe Poort' hebben geluisterd. Maar dat kan ons niet verdommen, wij zijn koningskinderen op tournee. Laat in de nacht hebben de gastheren de gasten verdeeld. Ik ga met Lode van den Vogel naar het villapark; wij logeren bij dr. Karel Mathijs, een bekend historicus. Lode van den Vogel schaamt zich wanneer hij om drie uur 's nachts tegen zijn gastgever moet zeggen dat hij 's morgens de trein heeft te halen naar Vlissingen, naar Goes of naar Veere, in elk geval naar Zeeland. Zijn verloofde wacht op hem. Dr. Karel moet dus kordaat weer opstaan om zeven uur om wille van Lode en zijn verloofde. Waarom heeft Lode een verloofde? Niemand van ons heeft een verloofde. Dit is nog niets. Lode van den Vogel en Mark Dodewaard schamen zich later in de slaapkamer met het dubbele bed nog veel meer. Wij hebben allebei vuile sokken, wij hebben allebei geen pyjama, wij kruipen allebei zo maar in ons ondergoed in bed, allebei een meter of twee van elkaar af. Wij zijn - néé, dat zijn wij in elk geval niet, toevallig. 'Schlafe mein Prinzchen, schlaf' ein...'

's Morgens dan wachten wij - Lode zit al lang in de trein naar Middelburg - in het stadspark op Gabriël van Loosdrecht. Hij laat op zich wachten maar dat is geen wonder want hij is 's avonds met Lucifer naar huis gegaan. Lucifer is een héél groot dichter, hij schrijft uitsluitend over heel grote dingen. Wij noemen hem de Matthäus Passionist. Eindelijk, tegen twaalven, komt Gabriël naar ons toe, 'gebogen door de last der jaren, gebukt onder een zwaar verdriet', maar dat dank je de donder, hij heeft alle verzamelde werken van de Passionist ten geschenke gekregen; hij loopt krom als een marskramer. Op een bank in het park pakken wij de boeken uit, allemaal met een opdracht van Lucifer voor Loosdrecht. En wij lezen in de werken van Lucifer, schaterend van het lachen. Later steken wij de verzamelde werken in brand, barbaren die wij zijn; het is een schande voor de cultuur. Er komt opnieuw een agent, ditmaal een Maastrichtenaar, en wij krijgen een proces-verbaal wegens brandstichting. In het Maastrichtse stadspark mag bijna alles, maar er valt met de letterkunde niet te spotten...

Een paar dagen geleden ben ik dus naar Lichtenberg teruggekeerd. Vandaag is het twaalf november. Dus was het gisteren de elfde, dat kan niet missen. Nergens in de wereld is de elfde dag van de elfde maand een bijzondere dag maar in Limburg wel: begin van het carnavalsseizoen, openingsbal voor de lof der zotheid. Op zo'n dag krijgen de letteren een bittere smaak. Zelfs een Mark Dodewaard kan in de bonte wereld van een prinsenbal niet volhouden dat hij óók een prins is. Ik heb gezworen dat ik thuis, bij mijn stokoude vader 'Onder de Linden', zou blijven. Wie in de ene hand de zon en in de andere de maan heeft, die hoeft niet naar een bal te gaan. Maar dan krijg ik bericht dat Nora op het feest zal zijn. Ik vergeet mijn eed en mijn eenzame

vader en ik ga wél. Ik heb zolang al de wens gehad eenmaal met Nora te dansen. Kansen heb ik niet, ook vanavond niet; het is bekend dat Nora niet met Lichtenbergers danst. Toch ga ik op pad. Want Nora is voor mij de princesse lointaine, knap, onbereikbaar, begeerlijk als geen andere vrouw. Ik ben tegen afgoderij maar Nora zou ik willen aanbidden.

Het feest is begonnen wanneer ik de carnavalstempel binnenkom. Ik heb geen oog voor de lampions, noch voor de guirlandes, noch voor de rode uniformen van de gardemeisjes. Ik zie niets van het goud, niets van het feest. Nadat de zonen van Diogenes in de ton hun wijsheid hebben gespuid, begint eindelijk het bal. De Prins opent de dans. Hij kiest als partner een meisje dat niemand kent. Niemand mag de dansvloer betreden totdat de Prins is uitgedanst. Zo zijn de regels van het spel. Dan is het zover. Het orkest zet een pasodoble in. Ik ga naar Nora's tafeltje en ik vraag aan Pieter: 'Mijnheer?' Hij lacht.

'Dat moet u aan mijn vrouw vragen.'

Nora had al toestemmend geknikt. Mijn hart klopt wild wanneer ik haar naar de vloer leid. Ik heb altijd gedacht dat dansen zweven was. Nu, van zweven is geen sprake; ik kan namelijk niet dansen. Maar Nora is lief en doet alsof zij er niets van merkt.

'U bent Mark Dodewaard, nietwaar?' zegt zij.

'Servus, madame,' antwoord ik.

'Dichter?' vraagt zij en zij kijkt mij aan met een glimlach die tegelijk spot en nieuwsgierigheid is. Zij houdt het hoofd een beetje schuin, haar donkere ogen fonkelen van plezier.

'O ja,' antwoord ik luchtig.

'Waarom danst u eigenlijk?' vraagt zij weer; en ik zie nu dat haar spot een heel prettig soort ironie is, vermengd ook met een snufje bewondering voor overmoedige jonge mensen die altijd dingen doen die zij niet kunnen doen. Ik moet nu natuurlijk zeg-

gen dat ik al zoveel jaar verlangd heb met haar te dansen, maar dat kan niet. Ik antwoord dus:

‘Mevrouw, een dichter is alleen als dichter in dit land niet veel waard; beter gezegd, hij is niets waard. Maar als hij kan dansen met de knapste vrouw van het bal, dan telt hij mee. Ik dans met u omdat ik meer aan u heb dan aan een vriendelijke criticus. U bent trouwens een schat.’

Nu zal zij mij midden op de vloer laten staan, zij zal naar haar man teruggaan en hem vertellen dat ik haar beledigd heb. De ordecommissarissen zullen mij in de kraag pakken en mij naar buiten smijten. Nee, nee. Nora lacht opnieuw, zij proest het bijna uit. ‘En u noemt zich zelf een dichter? U?! Zo'n baatzuchtige danseur?’

Ik struikel nu bijna over haar voeten en ik stamel:

‘Nu ja, mevrouw... zozo... weet u.’

‘Komt u even mee naar ons tafeltje,’ zegt zij na de dans, ‘ik wil u aan mijn man voorstellen.’

‘Waarover lachten jullie zo?’ vraagt Pieter wanneer wij terug komen.

‘O, ik heb met een dichter gedanst,’ antwoordt Nora, ‘je moest eens weten wat zulke mensen zoal zeggen!’

‘Ach,’ zegt Pieter vrolijk, ‘is deze jongeman de grote auteur van Lichtenberg?’

Ik verwens Limburg en Lichtenberg, carnaval en prinsesbal. De ontmaskerde prins kan huilen. Maar Pieter vindt dat dichters champagne moeten drinken en even later praten hij en ik over Toynbee en Romein. Bijna zie ik het ranke meisje niet dat vlak aan onze tafel voorbijdanst. Maar Nora heeft gezien dat ik toch even opkeek.

‘Weet u wie dat is?’ vraagt zij.

Ik schud met mijn hoofd van neen. Nora gaat verder: ‘Zij is

de eerste keer uit vanavond. Zij heet Veronica, barones van...?

Ik heb het geweten, maar nu Nora het zegt besef ik dat ik voor de verkeerde vrouw naar het bal gekomen ben. Ik blijf nog zitten, maar ik maak het gesprek haastig af. Dan neem ik afscheid van Pieter en Nora. Zij glimlachen beide; vermoeden zij dat...? Onmogelijk. Ik sluip langs de feestvierende poorters. Ik zoek Veronica. De woorden waarmee ik haar ten dans zal vragen liggen mij op de lippen. Roos van Jesse, zal ik zeggen, Bloesem van de Libanon, Lisse ter Sneeuw; o, ik ben gek.

Maar Veronica is er niet. Wie zoekt, die vindt, wie zoekt, die vindt. Ik zoek. Ik zoek. Ik zoek. Maar Veronica is er niet. Ik eindig aan de bar. In het glas zie ik het groot geworden kind naar de zevende hemel schrijden in de armen van rijke aannemers, in de klauwen van jonge juristen; biefstukkenbakkers en paardenslachters omringen haar; kousenmakers en ijskastfitters maken haar het hof. Maar zij is er niet. Ik kijk in het glas: de welvarende barbaren willen de jonge barones wel redden van de ondergang van haar huis; maar wie zal haar krijgen? zij loten om haar kleed. Maar zij is er helemaal niet. Ik staar in alle glazen van de bar. Veronica is mooi geworden, een nieuwe kleine godin, de dochter van de Venus van de Lichtenberg. Wat kan mij het kasteel van de baron schelen? Niets. Maar ik en ik alleen ken Veronica. Ik heb haar in tien jaar niet gezien en toch ken ik haar. Wie van al deze ellendigen op het bal weet iets van haar geboorte en doop? Wie heeft ooit de das met haar dode jong gezien? Waarom aanvaardt Veronica dan de bewondering van de kijkjongens? Ik kijk in de glazen, ik kijk uitsluitend in de glazen. Doe meer met glas. Vul het. Ledig het. Heb eerbied voor het glas. Goede dingen beware men onder glas. Niet alleen flessen zijn van glas. In glas kan Het Leven zelf schuilen. Vereer dus het goede glas, aanbid het desnoods.

Later op de avond - het kan ook nacht zijn, ik ben er niet bij - drukt iemand mij een muts op het hoofd. Ik wankel naar huis. Het gaat vanzelf, het is bergaf. In het dal ligt het kasteel, in de vallei ligt de herberg. Ik waad tot aan mijn knieën door de verse sneeuw. Ik ga onder een straatlantaarn zitten en ik schrijf een gedicht op de muur van de Heksenhoek:

Eens 's winters ging ik wandelen en wie
zou in een sneeuwendal hebben verwacht
de liefde te ontmoeten, haar te zien
gekleed in een met goud bestikte vacht?
zij schreed voorbij en al de namen die
mijn liefde voor jou, liefste, heeft bedacht
heb ik toen met een teder vingerbeven
als ijle tekens in de sneeuw geschreven.

Mijn arme, eenzame, stokoude vader - o, ik misprijs het beeld maar hij is werkelijk stokoud, tenminste ik zie hem als een dorre tak aan een dode boom; en zo dicht bij huis verval ik vanzelf in het spraakgebruik van de herberg - mijn vader dus vloekt al wat hij nog vloeken kan, wanneer ik 'Onder de Linden' binnenkom. Ik versta eigenlijk maar één zin die hij voortdurend herhaalt:

'Kijk in de spiegel, aap! Kijk sakkerjuu in de spiegel!'

Zo spreekt men natuurlijk niet tegen een prins. Dat maak ik hem duidelijk. Maar hij begrijpt het niet, hij wordt nu wel razend. En dus doe ik wat hij mij zegt. Het is raadzaam oude mannen hun zin te geven. Aanvankelijk zie ik niets. Of eigenlijk, ik zie wel wat: 'Moeder en Kind' door Murillo. Vaag denk ik: dat moet het schilderij boven de tapkast zijn, ik kan me niet voorstellen dat ik zelf er zo uitzie... nu ja. Mijn vader maakt een einde aan mijn gespleten christendom. Hij grijpt mij bij de schou-

ders, duwt mij met de neus voor de spiegel. Ik ontwaar een bleke, afgrijselijke jongeman met zwemmende ogen. Hij heeft een prinselmuts op het hoofd, een muts met veren van een koningsfazant. Die kerel moet gek zijn, een prins!

Een week later ontmoet ik Veronica in het park van het kasteel. Ik geef haar een bundel verzen: stanza's voor haar. Drie maanden daarna trouwen Veronica en ik in de kerk van Saint-Sardos, een gehucht enkele kilometers ten zuiden van Montauban in Zuid-Frankrijk. De pastoor van het dorp is een Lichtenberger en daarom zijn wij natuurlijk naar Saint-Sardos gegaan. (Niet alleen daarom. Op het kasteel kunnen wij niet trouwen en in Lichtenberg evenmin.) Na het ontbijt ontvangen wij drie telegrammen. Van Nora en Pieter: het ga jullie goed. Van de barones: Mark, zorg goed voor Veronica. Van de baron: dit is de zwartste dag van mijn leven.

Tien jaar later, op 11 november 1957, jaagt de baron ons allemaal de schrik op het lijf. Hij is ook eens naar een carnavalsbal gegaan. Heeft hij met een godin willen dansen? Of heeft ook hij een prins willen zijn? Niemand zal het ooit weten. Maar wat wij wel weten is dit: ook de baron waadt tot aan zijn knieën door de sneeuw. Hij komt niet verder dan tot aan de herberg van mijn vader. Daar sterft hij. Voordat hij de ogen sluit, zegt hij tegen Sjr en tegen de boeren die rondom hem staan:

‘Haal Monneke terug, Monneke!’

Niemand snapt er iets van.

‘Mon,’ prevelt de baron, ‘mijn kleinzoon Mon. Hij is met Veronica en Mark in Portmany. Mon is de enige mens ter wereld van wie ik gehouden heb. Haal Mon terug.’

Sjr, mijn vader, en de boeren brengen de gestorven baron naar het kasteel. Wanneer zij de volgende dag bij de gesloten kist afscheid van hem komen nemen, klopt de baron plotseling tegen

de binnenwand en schreeuwt woedend: ‘Laat mij eruit. Zijn jullie helemaal van God verlaten?’

Zijn dood is een carnavalsgrap geweest. Maar mijn vader heeft een hartaanval gekregen, toen hij de baron hoorde schreeuwen: ‘Laat mij eruit!’ En derhalve wordt drie dagen later niet de baron begraven maar Sjur Dodewaard, de herbergier van ‘Onder de Linden’. De baron loopt droevig achter de lijkbaar, alleen. En alleen gaat hij later op zoek naar een nieuwe herberg.

Mark Dodewaard is niet gekomen. Mijn vader zou het ook niet gewild hebben. ‘Laat de doden de doden begraven.’ Dat vond hij ook altijd.

Eindnoten:

* Overdekte Amsterdamse rotonde.

9. *Portmany, september 1960.*

Aan het strand van Cala Llonga keek Nora even verbijsterd om zich heen. De uitgestrekte hete vlakte had haar overrompeld. Eerst liep je nog beschut en beschermd onder de pijnbomen van de lage heuvels en dan ineens stond je weerloos in het open licht van de zon en de zee. Cala Llonga stootte iedereen onverhoeds en meestal tegen wil en dank over de grens tussen veiligheid en avontuur. Cala Llonga was het enige strand in Portmany dat de magische eigenschappen van een menselijk proefveld bezat. Hier vluchtten mijn vrienden van vroeger terug naar de schaduw van de bosrand. Hier stortten anderen zich vooruit, de zee in, het zékere ongewisse tegemoet, zonder te weten en zonder zich te bekommeren. Maar Nora lachte om mijn proefveld. Zij lachte en rende bijna onmiddellijk naar het middelpunt van het licht.

‘Kom,’ riep zij, ‘kom ogenblikkelijk, Mark!’

Ik volgde. Langzamer omdat voor mij Cala Llonga geen verrassing meer kon zijn, langzamer ook omdat ik niemand anders ooit had zien doen wat Nora deed: de verbijstering van het onmenselijk harde licht binnenrennen.

Op de toppen van de branding zwom ik haar achterna. Waarom?

Soms doe ik dierbare wezens dingen aan die maar één doel hebben: hen te verleiden zich zelf volkomen aan mij uit te leveren. Telkens wanneer een situatie voor mij onzeker wordt, tracht ik mijn tegenspelers in omstandigheden te brengen waarin zij weerloos zijn. Nora in Portmany én in mijn huis onder de palmen was binnen tien dagen een probleem voor mij geworden. Ik hield van haar. Aan het Bezuidenhout in 's-Gravenhage zou dit niet gebeurd zijn. In Portmany moest het gebeuren. Schoonheid heeft niets met leeftijd te maken, lichamelijkeheid nog minder. Troostte zij mij? Of troostte ik haar? Wat wilden wij eigenlijk? Daarom had ik haar naar het strand van Cala Llonga gebracht.

De Cala is eigenlijk een rotsbaai, een zee-arm, ingesloten door groene heuvels, nauw open naar de zee; maar landinwaarts gaan de heuvels ineens liggen, de zak van de baai heeft een breed strand, bijna zonder beschutting; de eerste schrale pijnbomen staan op bijna vijfhonderd meter van de waterkant. In het harde zand onder de brandende zon houdt niemand het lang uit. Je vlucht naar de rotsen aan zee of je trekt je terug in de erbarmelijke schaduw van de pinos. Hier had ik ook andere vrienden in een hinderlaag gelokt. Een van hen was de schilder Luis Dospuntos, in abstractis. In levenden lijve heette hij Ludwig Zweipunkt. Hij was het type Pruisische Junker voor wie je genegenheid kon opvatten omdat hij in gezelschap correct kon zijn. Zijn vrouw was een Oostenrijkse zangeres die veel bij mij op schoot zat. Pas ná Cala Llonga begreep ik waarom. Luis zelf was een heer. Compleet want er ontbrak aan hem niets, als je tenminste wist dat hij geen Spanjaard was. 's Morgens om elf uur liet hij je een goede en koele Jerez serveren, zo tegen het middaguur nodigde hij je uit een stukje Schweinebraten te eten, om drie uur was er altijd

schwarzer Bohnenkaffee, waarna negen uur later, zo omstreeks middernacht, het gesprek onvermijdelijk uitliep op Berlijnse meisjes die in een nacht vaak met zwanen speelden, natuurlijk en volgens de regels van het spel vastgelegd door Leda en Zeus.

Maar ik vermoedde in Luis-Ludwig een duister geheim. Wanneer je eenmaal in een Spaanse oesterbar aan een tafel naast Otto Skorzeny hebt gezeten, dan vertrouwt je de duivel in de hemel niet meer. En dus nam ik Luis Dospuntos mee naar Cala Llonga, op een voettocht over land. Zijn angst voor de zee kende ik al. En dáár, op het hete strand, kwam de oorspronkelijke aap uit de tailormade mouw. Luis Zweipunkt haatte bloed. Hij kon geen bok zien slachten en dát gebeurde juist die morgen op het strand van Cala Llonga; hij kon evenmin een ontbijt verorberen dat bestond uit rode wijn en gebraden bokkekloten. Hij was ten slotte een Pruisische heer. Maar hij kon wél joden haten. Het bloed van een jood kon hij drinken. Figuurlijk.

‘Hör mal, mein lieber Mark, ich mag Juden wirklich gerne, *aber*...’ Dat kleine woord ‘*aber*’ was genoeg. De onverdraagzaamheid van het uitverkoren christelijke volk tegenover een andere religie, dat was het, dat was Luis in persoon. Ras? Ras is een voorwendsel, zelfs bij Luis. Arabieren zijn immers óók Semieten, maar zij hebben het geluk geen joden te zijn, omdat zij moslim zijn. Luis-Ludwig Zweipunkt was zó overtuigd van het beter-zijn van zijn gedoopte vlees (‘Carne bautizada’ zeggen Spanjaarden wanneer zij het over varkens hebben) dat hij mij rustig kon bekennen joden te haten. Jodenhaat is immers een erezaak: religie contra religie, zekerheid contra verwachting!

Maar verder: later op de dag verwisselde Ludwig Zweipunkt bij het zwemmen in zee driemaal van badbroekje - eerst droeg hij een rode slip, daarna een blauwe, ten slotte een gele. Ik was misselijk van Luis. Ik heb ze liever authentiek, zonder sier.

‘Wo gehst du denn?’ riep Ludwig Zweipunkt mij na, toen ik hem op het strand van Cala Llonga in de steek liet.

‘Ich nehme die nächste Strassenbahn nach Berlin!’ schreeuwde ik terug.

Exit Luis, exit Mark, doek.

Goed, Nora lag naast mij op het strand van Cala Llonga. In de zon. Zij was zeldzaam mooi, zeldzaam één vrouw, de enige.

‘Waar kijk je naar, Mark?’ vroeg zij met gesloten ogen.

‘Naar jou.’

‘Dat weet ik,’ antwoordde Nora. ‘Een vrouw kan blind zijn en toch weten waarnaar een man kijkt, als zij de man kent. Wees eerlijk, Mark, wáár kijk je naar?’

Ik wendde mijn ogen van haar borsten af, ik keek naar de zee.

‘Naar de zee,’ zei ik.

‘Kijk naar mij, Mark. Ik moet je iets vragen.’

Ik bleef hardnekkig naar de zee kijken. De Middellandse Zee is trouwens altijd de moeite waard, altijd. Zij strekte een hand naar mij uit en raakte mijn huid aan.

‘Ik had je willen vragen hoe Veronica eigenlijk was,’ zei ze, ‘maar ik besef ineens dat ik met jou moet beginnen. Goed dan. Hoe was jij? Ik bedoel: hoe was je werkelijk voordat ik je leerde kennen?’

De zee had mij niets meer te zeggen. Ik liet de golven naar de einder rollen, ik keek opnieuw naar haar borsten. Nora zuchtte.

‘Waarom doe je dat?’ vroeg zij zacht. ‘Waarom geef je mij geen antwoord?’

‘Waarom zou ik je sparen?’ antwoordde ik. ‘Ik doe immers precies wat je vraagt. Waarom geven wij elkaar voortdurend halve antwoorden? Waarom laten wij elkaar alleen maar die dingen van elkaar weten die ongevaarlijk zijn? Wil je dan niet dat ik je vraag naar waarheid beantwoord?’

‘Jawel, Mark,’ fluisterde zij.

‘Nee,’ zei ik, ‘dat wil je niet. Want dan zou ik mijn hand in je zwarte badpak moeten steken, dan zou ik je borsten moeten strelen totdat je tepels hard en stijf werden, dan zou ik mijn vingers...’

‘Nee, Mark, nee!’ onderbrak zij mij heftig. ‘Ik wil het niet. Ik wil het niet, hoor je?’

Ik ging op mijn buik liggen. Ik probeerde mijn stem koel te houden.

‘Natuurlijk niet, Nora. Maar zo was ik werkelijk, ook voordat ik jou leerde kennen. Zo ben ik nog. Ik ben een man die niet alleen kan zijn, nooit. Zo was ik voor Veronica, zo ben ik voor jou. Maar jij hebt geluk, jij blijft onaantastbaar, niet alleen nu, Nora, maar altijd. Veronica heeft minder geluk gehad. Anderen hebben minder geluk gehad. Alleen jij ontsnapt aan de tirannie van mijn gemeenzaamheid.’

‘Je doet mij pijn, Mark,’ sprak zij.

‘Alle antwoorden doen pijn. Dat wist je al lang. Mag ik jou nu iets vragen?’

Ineens lachte zij weer. ‘O ja,’ zei ze, ‘vraag maar. Dan zal ik je laten zien dat niet alle antwoorden pijn doen.’

Nora kon de dingen onverbeterlijk zeggen. Zij rende naar de oever van de zee, bukte zich even en keerde naar mij terug - ‘Ga op je rug liggen.’ - Toen legde zij mij twee natte schelpen over de ogen en kustte mij snel en vluchtig op de mond. ‘Opdat je nooit de schellen van de ogen mogen vallen,’ spotte zij.

Neen, Nora's antwoord deed geen pijn. Maar zij had dan ook onverbeterlijk niets gezegd. Zo overwinnen vrouwen elke bekoring die haar bezoekt, dacht ik teleurgesteld.

Later, toen Nora en ik en onze lichamen thuis waren, zei ze:

‘Goed, Mark, dat was dan “hoe”. Maar ik heb mijn vraag van-

middag verkeerd gesteld. Niet hoe, maar wie. Wie was Veronica? Wie was jij?’

Ik wilde natuurlijk liever nog eens praten over het hoe. Maar mijn eerbied voor Nora's vrouwelijkheid was groter dan mijn liever. Ik ging naar mijn schrijftafel en haalde er een klein, rood boekje uit. Ik gaf het zonder handtastelijkheid aan Nora. Het waren Veronica's aantekeningen.

‘Hierin vind je alle antwoorden of bijna alle.’

‘De echte, Mark?’ vroeg Nora. ‘Geen literatuur?’

‘Veronica schreef keurig,’ antwoordde ik stroef. ‘Ik geloof niet dat zij zich zelf heeft willen bedriegen. Lees die aantekeningen vannacht door. Dan weet je wie wij, Veronica en ik, waren. Maar doe het vannacht. Morgen is het te laat. Want morgen zul je weten wie ik werkelijk ben. Dat wist tot nu toe uitsluitend mijn vrouw.’

Nora weifelde. ‘Doe je het niet graag, Mark?’

‘Iedere man wil zich zelf wel uitleveren aan een vrouw, vooral aan een vrouw van wie hij houdt. Dat heb je vanmiddag al ondervonden. Maar geen enkele man wil graag uitgeleverd worden.

‘Waarom doe je het dan?’

‘Omdat je er recht op hebt de waarheid te kennen.’

‘En kun jij niet zélf mij de waarheid vertellen?’

‘Nee, Nora. Ik zou immers liegen. Tegen wil en dank, maar ik zou liegen.’

‘Waarom, waarom? Vanmiddag heb je toch ook niet gelogen?’

‘Nee, vanmiddag heb ik de waarheid gezegd. Maar gelukkig heb jij gelogen. Gelukkig, Nora! Wij blijven voor elkaar gespaard dank zij de leugen.’

‘Maar je spaart je zelf niet!’

‘Waarom zou ik? Je weet nog niet dat ik ook Veronica niet heb gespaard.’

Nog weifelde zij. Maar ik kuste haar op het voorhoofd en Nora ging met het rode boekje naar haar kamer.

II Veronica

1. *Lichtenberg, mei 1948.*

Wij zijn terug uit Saint-Sardos. Het dorp had geen hotel maar onze vrienden hadden gezorgd voor een goed onderdak. Mark en ik logeerden bij een weduwe die de beste kamers van haar huis voor ons beschikbaar had gesteld. Wie gelukkig is geniet van alle dingen. Wij sliepen in een reusachtige slaapkamer met kersehouten meubels. Mark deed dwaas met het hemelbed en met mij.

Pas nu wij terug zijn in Lichtenberg, denk ik aan een paar dingen die wij daarginds volkomen over het hoofd hebben gezien. (Mark ook of ik alleen? Ik kan hem zulke dingen nog niet vragen. Ben ik zo onervaren of ben ik niet gewend oprecht te zijn? Op papier kan ik in elk geval mijn terughoudendheid laten vallen.) Vraag 1.: heeft onze gastvrouw zich verwonderd over de omstandigheid dat haar lakens smetteloos bleven? Vraag 2: wélke dag vieren wij later als onze trouwdag?

2. *Lichtenberg, januari 1949.*

Een week geleden is Robert Lodewijk geboren. Wij zullen hem Ro noemen. Mijn vader komt tien keer per dag naar het kind kijken. ‘Jammer dat de jongen nu Dodewaard moet heten,’ zei

hij tegen mij. Maar nu heeft hij tegelijk een reden om zich zelf als de laatste van de Lumey-stam te beschouwen. Die rol ligt hem goed.

Mark brengt iedere dag rozen voor mij mee. Eén keer heb ik gevraagd wat rozen in de winter kosten. Hij werd woedend. ‘Reken jij of leef jij?’ vroeg hij.

Mijn kamer staat vol rozen.

3. *Lichtenberg, februari 1949.*

Heeft geluk geen geschiedenis? Of overzie je pas later wat er geschied is? Wat is geluk?

4. *Lichtenberg, mei 1949.*

Geluk is een bitter woord. Het wordt gezegd of het wordt niet gezegd, het komt en het gaat buiten mij om. Mark zou woedend zijn, alwéér, als hij wist dat ik zo dacht. Voor Mark is geluk iets heel anders. Hij máákt het, hij schept het, hij houdt het in leven. ‘Geluk moet je *willen* verwerven, moet je *willen* behouden. Geluk is geen genade, geluk is werken.’

Daarom schrijft hij zeker zulke ‘mooie’ verzen. Maar hij is zelf ver verwijderd van het geluk. En als hij dit weer wist, zou hij antwoorden:

‘Geluk is ook betrekkelijk. Ik ben tevreden met het onvolmaakte geluk. Ik hoop dat het groeit in zijn onvolmaaktheid.’

Woorden, woorden. Hij lééft ervan. Voor mij heeft Marks denkwijze geen werkelijkheid. De werkelijkheid is - bijvoorbeeld - de leefwijze van mijn vader en de wanhoop van mijn moeder. De werkelijkheid is ook dat dit vervloekte kasteel geen badkamer heeft. De werkelijkheid is dat een gast van mijn vader een paar

dagen geleden door de verrotte vloer van een toilet gevallen is - de kelder in. Mark heeft hem, half ontkleed, naar boven gehesen. Mijn vader lachte hierover zó uitbundig dat de gast beledigd vertrok. Romantiek! De werkelijkheid is dat de muizen op de keukentafel komen eten.

Ik heb Mark gevraagd een eigen huis voor ons te zoeken.

5. *Lichtenberg, september 1949.*

Huis met badkamer, met douche, met echte kamers. Wij hebben een uur in het bad gezeten. Wij leven weer.

6. *Lichtenberg, oktober 1949.*

Ik moet alles opnieuw ordenen. Hoe leefden wij een jaar geleden? Hoe leven wij nu? Ik ben lui geweest, moedeloos misschien. Maar ik zal mijn verzuim inhalen.

Bij mij telde na twee jaar huwelijk met Mark nog steeds de stam (en de bloedverwantschap). Het nieuwe huis bracht daarin geen verandering. Ik kon een dag lang terugkeren naar de smerige waterburcht van mijn vader, een ruïne tussen vier grachten, en daarna naar huis komen - zo afwezig als een vrouw maar kan zijn. Ik vertoefde nog steeds in de tenten van de stam. Bij de baron en de barones, bij de ex-Milanese kapitein die mijn zoveelste overgrootvader was van vaderszijde - een beroepsmoordenaar die van het Brusselse hof een adelsstiel en een kasteel gekregen had in ruil voor zijn goede diensten; bij een andere stamvader die in de historische verte iets te maken had gehad met het Huis van Parma. Ik leefde in de kring van deze schimmen. Of ik woonde bij de stam van moederszijde. De barones had voorouders in het Luikse. Ook bij hen was ik graag. Bij de 'Herren

und Frauen von Lüttich' die nog niet wisten of zij Belgen of Duitsers zouden worden; bij die sinjoren van Liège die commissionairs in wapens waren voor Napoleon I en Napoleon III. Napoleon II, het vervloekte Adelaarsjong, ontbrak jammerlijk bij de relaties van de familie-annalen. Paste de Austrico-Corsicaan soms niet in de herinneringen van de Luikenaren?

Maar hoe dan ook, voor mij bestond de stam. Ik was een geboren Lumey. Lumey is als familienaam natuurlijk Zuidnederlands, ook al denken de inwoners van Den Briel dat Lumey Hollands is. Maar de stam was veel meer dan familie, voor mij wel. De stam was Rome, Parma, Brussel, Lichtenberg. De stam was Milaan, Parijs, Maastricht, Düsseldorf, Lichtenberg. Het kwam toen nog niet in mij op dat Lichtenberg de nederlaag van de stam was, het uitschot van de stam.

Mark zag zulke dingen vanzelf. Overigens zonder verdienste. Hij kende de stam niet. Zijn vader was immers een herbergier. Zijn grootvader was immers een marskramer van de Groenstraat. En de vader van Marks overgrootvader was een Bokkenrijder die in 1782 werd opgehangen op de hoogte van de burcht van 's Hertogenrade, een landsheerlijkheid die werd beheerst door Luikse wapenhandelaren, dezelfde adellijke schurken die achterladers leverden aan de Staten van Holland én aan de opstandelingen tégen de Staten van Holland.

Mijn voorouders waren dus lieden die Marks voorouders lieten opknopen. Neen, de stam boezemde Mark geen enkel belang in. Hij had geleerd bloed en bodem - populair in de adel én in de heffe des volks want zulke sympathieën gaan altijd samen in de hoogste en in de laagste klassen, beweert Mark! - te verwaarlozen. Hij baseerde zijn genegenheid, ook dat zei hij me toen al, op een begrip van een Weimarse minister: Wahlverwandschaft! (Ik vroeg wie die minister was; Mark lachte mij uit.) Ik geloof

wel dat hij het meende. Zo kon hij bijvoorbeeld met genegenheid denken aan de opgehangen Bokkenrijder, niet omdat de man tot zijn voorouders behoorde maar omdat hij, ten onrechte volgens Mark, was gestraft wegens opstand tegen het gezag!

Als ik hem vroeg: ‘Wie zijn jouw verwanten dan?’, antwoordde hij: ‘Aristophanos, Ovidius, Catullus, en nog wat van die mensen.’ Ik geloof dat Chaucer en Aretino er toen ook bij waren. Ik ben er niet zeker van of hij mij voor de gek hield. Nu kiest hij in elk geval andere verwanten, genieën zijn hem blijkbaar niet voldoende. Hij kiest ook vrouwen maar dan moeten zij zulk een mate van vrouwelijkheid bezitten dat zij minstens de rang van godinnen verwerven. Cleopatra, zou hij zeggen!

Ben ik voor hem zo'n godin? Ik herinner mij dat hij vroeger wel eens over mijn moeder heeft gesproken als over ‘de godin aan het venster’. Maar dit alles wilde ik vandaag niet vastleggen. Ik wil vandaag neerschrijven dat mijn gehechtheid aan de stam en Marks voorliefde voor de antistam misschien de eerste tekenen zijn van een hemelsbreed verschil tussen ons beiden. Ik kan na een stambezoek vreemd, ontvreemd terugkeren naar de wereld van Mark. Hij is na zijn omzwervingen in de gebieden van ‘Genius and Goddess’ verder dan ooit verwijderd van mij en van mijn stamwereld. Maar ik wil ook noteren dat ik inmiddels heb geleerd met dit verschil te leven en te beminnen. Jawel, ik houd van hem.

7. Lichtenberg, mei 1951.

Vandaag zei ik tegen Mark: ‘Wil je een glas water?’

Hij antwoordde: ‘Water?! Wie drinkt er nu in godsnaam water? Water kweekt kikkers, schat.’

Mijn vader drinkt ook nooit water. Wat is er van hem ge-

worden? Mijn moeder heeft nooit iets geordend. Kan ik het ook weer niet?

8. Lichtenberg, einde mei 1951.

‘Wat schrijf je?’ vroeg Mark mij gisteren.

‘Mijn dagboek,’ zei ik verlegen en trots.

‘Dat kan helemaal niet,’ antwoordde hij onmiddellijk. ‘Om een dagboek te kunnen schrijven, moet je een ordelijke geest hebben. Je bent een schat, maar buiten alle orde.’

Ik was gegriefd. ‘Ik doe het heel regelmatig,’ loog ik.

‘O,’ zei hij. ‘Op welke dag heb je dan genoteerd dat Raymond geboren is?’

Ik kreeg een kleur en Mark zag mijn verwarring onmiddellijk.

‘Zie je wel?’ zei hij zacht, ‘het staat er niet eens in.’

Hij kuste mij en ging naar zijn kamer. Nee, Mark leest mijn brieven niet, hij leest ook mijn aantekeningen niet. Maar hij leest mijn gedachten.

Soms zegt hij: ‘Waar denk je aan?’

Ik antwoord: ‘Nergens.’

En hij: ‘Zal ik je zeggen waaraan je dacht?’

En dan gaat hij voort met mij precies te vertellen wat ik werkelijk dacht! Ik schrik soms van de details die hij daarbij blijkt te kennen. Maar voor de goede orde: ik heb inderdaad niet genoteerd wanneer Raymond geboren is. Mark noemt zijn tweede zoon Mon. Mijn vader noemt hem Monneke!

9. Lichtenberg, 10 juni 1951.

Ik geef alle pogingen tot orde op. Ik noteer alleen nog offensief en defensief van het front. Het warme front heeft overigens altijd

één uitslag: een gelukkig einde van het gevecht. Het koude front heeft ook één uitslag: volmaakte onzekerheid.

Na het bezoek van een vriendin van mij die Mark haat (Mark haar, zij hem niet, maar dat komt omdat zij dom is):

Ik: 'Je kunt zeggen wat je wilt, zij is een bijzonder mooie vrouw.'

Mark: 'Zeker. Zij is zó mooi dat iedere man er koud bij blijft. Jij natuurlijk niet maar je bent dan ook geen man. Sommige mannen lopen trouwens ook warm voor dit type vrouw. Maar echte vrouwen doen het evenmin. Een warmlevende vrouw haat altijd een engel.'

Ik: 'Bedoel je?'

Mark, zonder verder na te denken: 'Ja, dat bedoel ik. Je bent geen vrouw, niet echt. Je kunt het nog worden.'

Geschrokken keek ik hem aan. Ik weet al jaren dat Mark zulke dingen kan zeggen. Toch doet het mij telkens weer pijn. Waarom eigenlijk? 'Nu ja,' voegde hij eraan toe toen hij mijn verongelijkte gezicht zag, 'jij zou natuurlijk wel haar mán kunnen zijn, als je een man was. Maar dat zegt niets over haar!'

Ik zag de hinderlaag niet. 'Ja, dát zou ik wel willen,' antwoordde ik onmiddellijk. Dat is immers precies waarnaar ik (soms) wel eens verlang: een man zijn, niet afhankelijk zijn.

Mark lachte hardop. Voor hem had ik nauwkeurig het bewijs geleverd van mijn onvrouwelijkheid. Hij neemt mijn woorden letterlijk. Ziet hij nog wel hoeveel ik juist van één man houd, van hem?

10. Amsterdam, juli 1951.

Wanneer wij samen hier zijn, geniet Mark. Hij sleept mij mee naar het Waterlooplein. Hij koopt voor mij een oude 78-toeren-

plaat Truc Love, gezongen door Bing Crosby en Grace Kelly. Hij trekt mij voort langs de wallen. In plaats van naar een behoorlijk restaurant te gaan, eten wij biefstuk met jenever in het café van een oud-biljartkampioen. Mark in Amsterdam is bijna zo goed als een gids van de rondvaartboten. Hij gnuift als ik hem grapjes laat vertellen in de trant van: ‘O yes, I remember Amsterdam indeed very well. It made quite an impression. Above all I like the two things which Amsterdammers are constantly talking about “Fockink and Bols”. Yes, your capital is highspirited, it is!’ Mark kan verschrikkelijk naïef zijn, hij denkt dat mensen zulke grollen aardig vinden.

Maar in Amsterdam bij avond gaat alles altijd werkelijk mis. Want dan ontmoeten wij de Nieuw-Amsterdammers, lieden uit de provincie die hoofdstedelingen zijn geworden; de meesten van hen zien met verachting neer op de streek waar zij vandaan komen. Zij brengen Mark meestal tot razernij en mij tot spijt. Deze keer gebeurde precies hetzelfde.

Een vriend, Nieuw-Amsterdammer, zegt's nachts tegen Mark:

‘Kijk nou eens, jongen. Jullie provincialen...’

Hij, Johan Geert van D., komt niet verder. Mark stuift onmiddellijk woedend op. Is het de Bols? Ik weet wel beter.

Mark: ‘Loop naar de duivel. Jullie ook altijd met je gouden eeuw, met je raadhuis van Van Campen, met je Kring en je Leidseplein! Jullie met je stadsschouwburg, met je Gijsbreght van Aemstel, je Vondel en je Victor van Vriesland. Ha, jullie zweren, ter wille van ons provincialen, bij het rosse leven langs de grachten, maar jullie wonen in slecht gebouwde burgerhuisjes in Slotermeer of daaromtrent. Jullie hadden in de jodenbuurt óf in de herenhuizen geboren moeten zijn, dán waren jullie misschien iets geworden. Maar jullie zijn niets. Nou ja, niets... (Marks toon wordt nu wel onbeminlijk): Batavieren of Kanine-

faten of hoe je dat tuig wilt noemen, toen wij al Romeinse burgers waren. Jullie woonden nog op palen, toen wij al Bourgondische paleizen bouwden. Weet jij wat de ellende van het leven van Karel V is geweest? Dat hij in Noordwest-Europa zulke kaaskoppen van onderdanen had! Jij spreekt over de provincie? Ga een kopje lauwe thee drinken, man.'

Johan G. (hij is lief; ik mag hem graag, het spijt mij alleen dat hij zich in zo'n redeloos gesprek begeeft omdat iedereen het in redeloosheid van Mark verliest): 'Mijn beste jongen, het is alleen maar een kwestie van formaat!'

Mark (giftig): 'Formaat zeg je, jij? Ken jij het formaat van Holland? Het is precies zo groot en zo klein als het uitvinden van het haringkaken.'

Johan G. (gekwetst): 'Materiële geschiedenis heeft er niets mee te maken, Mark. Dat weet je zelf ook wel.' (Schaamt hij zich voor de haringen die hij niet geakaakt heeft?)

Mark (koel); 'Nee, vergeet mijn tirade maar.'

Nu had Johan G. moeten zeggen: 'Proost!', dan zou Mark vrede met hem hebben gehad, maar dat doet Johan G. niet; dom gaat hij voort (ook ik begin dit dom te vinden): 'Dat is een charmante, zuidelijke manier van ongelijk bekennen!'

Mark (steenkoud ineens): 'En dat, wat jij nu zegt, is een echt Hollandse manier van een gelijk nemen dat niet bestaat. Ik heb natuurlijk geen gelijk. Maar jij soms? Aan Hollanders zoals jij ontgaat altijd dat er slechts een vergelijk bestaat. Jullie willen niet vergelijken en jullie willen niet vergeleken worden. Daarom zijn jullie in de wereld nergens.'

Johan G. (glimlachend): 'Jullie provincialen natuurlijk wel, nietwaar?'

Mark (ijzig): 'Zeker. Wij zijn overal. De wereld is vol provincialen. Oók jouw Amsterdam. Het is het noodlot, beste Johan

Geert, het noodlot van iedere hoofdstad dat zij bewoond wordt door de provincie; en, per paradox, is het ook nog de zegen van iedere stad dat zij leeft van het land.'

Wanneer Johan Geert vertrokken is, vervalt Mark in een mismoedige bui. Ik denk dat Mark en hij een typisch provinciaal gesprek gevoerd hebben. Johan Geert is trouwens een geboren Fries en Mark een geboren Limburger. Laat alle provincialen barsten. One world or none!

Ik vertel Mark wat ik denk, een beetje bang omdat hij zo kan uitvallen als ik iets doms zeg. Maar ineens klaart zijn gezicht op.

'Verklaar dat nog eens,' zegt hij alsof hij vreest dat hij mij verkeerd verstaan heeft. Ik doe het en dan schaterlacht hij. Hij grijpt mij vast, tilt mij van de vloer en kust mij zo ruw dat mijn lippen pijn doen.

'God zij dank,' jubelt hij. 'Veronica, lieveke, je bent een schat. Dáár ging het allemaal om. Dit land, met inbegrip van Amsterdam, is de kleinste en de meest onbeduidende provincie ter wereld. Wij moeten nog alles leren van de Zoeloes, van de Indianen, van de Eskimo's, van de Papoea's. En wij weten dat ook wel, wij Westerlingen, wij Nederlanders. Maar dan zeggen wij: Denk aan de dingen waarin een klein land gróót kan zijn. Dat is de bescheidenheid van hovaardige mannen zoals Johan Geert.'

'En jij dan?' vraag ik nog.

Maar Mark is in de wolken. Aan welke wereld denkt hij?

11. *Lichtenberg, september 1951.*

Gisteravond. Deze vertrouwde scène:

Mark: '...?'

Ik: 'Nee, dat niet.'

Mark: '...?'

Ik: 'Nee, daar heb ik geen zin in, Mark.'

Mark: '...?'

Ik: 'Nee, weet je niets beters?'

Mark: '...?'

Ik: 'Nee, nee. Vraag mij niets.'

Mark: 'Wat dan? Wat wil je?'

Ik: 'Laat mij in godsnaam met rust.'

Hij doet het. Hij brengt mij naar bed. Hij dekt mij toe en hij kust mij. Hij gaat naar beneden en ik hoor de huisdeur dichtslaan. Hij gaat zich goddeloos bezuipen. Aspirine helpt niet meer, denkt hij nu.

Wie doet het verkeerd? Hij of ik? Ik natuurlijk, want waarom doet hij het anders? Ben ik zo introvert en hij zo extravert? Ben ik zo passief en hij zo actief? Waarom houden wij van elkaar? Waarom? Want één zaak blijft zeker, onze liefde voor elkaar. Doen wij elkaar daarom zoveel pijn? Joost mag het weten. (Mark zou onmiddellijk zeggen: 'Joost? Over wie heb je het? Joost van den Vondel soms? God mag het weten, meisje, God! Die is de schuldige, onthou dat maar. En bid maar goed!')

12. Lichtenberg, einde september 1951.

Zijn eerste prozaboek is verschenen. Maar hij schrijft nog verzen, in het geheim. Ik ken hem en ik weet dus dat hij zijn latere gedichten nooit zal publiceren. Hij wil geen prins meer zijn. Hij is ontzettend bang voor de genade van het vers. Soms, wanneer hij dagenlang naar Amsterdam is, ruim ik zijn kamer op. Ik maak de volle asbakken schoon, ik breng de lege wijnflessen naar de kelder. Zijn schrijftafel verraadt nooit iets. Hij bergt zijn papieren nauwkeurig op. Hij had gisteravond laat gewerkt en hij vertrok vanmorgen vroeg naar Freiburg im Breisgau. Op zijn

bureau vond ik een map met papieren. Ik schrijf een van de verzen uit de map over. Niemand zal deze verzen ooit zien. Maar ik ben er zeker van dat ik ze mag bezitten. Er waren zeker een twintigtal gedichten, maar één ervan maakte mij heel gelukkig. Het was dit vers:

De Kudde

Wij zaten samen onder de hemel
zoals gisteren, vandaag, als steeds
toen een kleine kudde zwarte geiten
over de heuvel sprong naar ons toe.
Het berkenbosje rekte zich reeds
nieuwsgierig om het uur dat nu
ging komen. Ik zei tegen je:
'Jij bent de kudde en ik de herder,
wil je dat?' Jij sprak niet een
enkel woord. Je gespte je gordel los
met het gebaar dat wel sprekend is.
En mijn ogen zagen de kudde weiden:
je rode haren, je donkere oksels,
je borsten - twee blondere dieren
met okeren koppen - je strekkende tepels;
en dan het veld van je buik, rondom
de wel van je navel, bron van de kudde;
en lager de paden die zeker en smal
naar het bekken voeren, triangel waar
kroesharige geiten grazen, driehoek
van geven en nemen; de lammeren
van dijen en benen het laatst,
o tedere zuilen onder de hemel.
Toen spraken je hart en je mond,

je zei: 'Waarom de kudde? Waarom de veelheid? Waarom niet één?'
 En ik: 'Zoals de kudde der dieren, geitje van mij, ben je vele en vele in je verschijningen maar toch één in je wezen. Ik speel wel in meervoud maar enkelvoud is de heilige delta van de godin.' - 'Neen,' zei je, 'neen, zie, ik splijt de eenheid in tweeën, ik steek twee tastende handen uit, ik strek naar jou twee zoekende lippen, ik stuur twee zogende dieren vooruit, ik geef je vrij spel op de velden tussen twee lendenen en ik spreid de omheining van mijn twee benen. Ik breek het bedenkelijke eenvoud in delen, ik wil zijn als de dieren, vele en vele; neem mij als kudde, neem mij en wees jij herder en heerser, meester en heer; plant de stam in het dorstende dal van de donkerharige kudde, stoot driemaal je bloeiende staf te midden der springende geiten...'
 Toen blaatte de kudde.

Mark, vergeef mij. Ik kan niet anders. Overschrijven, dát kan ik. Van jou.

13. *Lichtenberg, 2 oktober 1951.*

Over twee weken vertrekken wij naar Portmany. Dat is een

eiland in de zee tussen Europa en Afrika. Waarom? Dat weet alleen Mark. Hij heeft alles geregeld. Hij zegt dat wij naar Atlantis reizen. Ro en Mon juichen over het plan. Portmany klinkt hun in de oren als de naam van het paradijs. Mark vertelt Ro en Mon dat je op Portmany dolfijnen kunt vangen, dat je er stierenvechter kunt worden, dat je iedere dag in zee kunt zwemmen. De jongens zijn dol. En, als het wáár was, zou ik ook dol zijn! Zuidwaarts, zeewaarts. Wie schreef dat? Maar ik vrees (ik zeg het niet eens meer tegen Mark) dat wij naar de maan gaan. Mark wordt steeds meer een onmogelijke man. Houd ik van hem? In bed wel, maar is dat genoeg?

Waarom geeft deze beminnelijke dwaas de zekerheid van ons leven in Lichtenberg prijs? Mijn vader is woedend. Hij zegt dat Mark gek is. ‘Psychopathiserend’, dat was de term die hij in feite gebruikte. Maar dat is mijn vader zelf ook! En wij aanvaarden hem toch ook? Ik kan in elk geval mijn vader niet volgen. Ik kan maar één man volgen. Dat is Mark. Het is niet anders.

14. *Lichtenberg, 4 oktober 1951.*

Gisteren hadden wij bezoek. Een belangrijk man die Mark en mij komt vertellen dat Mark een kunstenaar is. Spaar mij dan, Heer, voor mensen zoals Mark en voor de idioten die hem aanhangen. Mark zélf doet trouwens alles om zich bij onze bezoeker verdacht te maken.

Meneer P. (volgens de Nederlandse titulatuur is hij geen meneer, maar een Hoogedelgestreng Heer omdat hij lid van de Raad van State is) zegt bij een kop koffie tegen Mark:

‘En, mijn waarde jongeman, hoe staat u nu tegenover de K-unst?’ (Bij het woord kunst hóren Mark en ik allebei de hoofdletter).

Mark: 'Een zwaarwichtige vraag, meneer!'

P.: 'Inderdaad. Daarom stel ik haar.'

Mark (volkomen onernstig): 'Het is namelijk bij deze vraag zéér de vraag of het wel een vraag moet zijn.'

P.: 'Hoe bedoelt u?'

Nu had ik tussenbeide moeten komen. Ik had kunnen zeggen: 'Mark, de minister heeft niet zoveel tijd. Je moet Zijne Excellentie nog het kasteel laten zien.' Maar ik zit er machteloos bij, ik serveer koffie en ik weet dat Mark vastbesloten is deze mijnheer in te maken. Hij heeft een feilloos gevoel voor zwakheid in anderen. Ik zeg dus niets.

Mark: 'Ik bedoel: moet dat allemaal wel?'

P.: 'Wát?'

Mark: 'Tegenover de kunst staan natuurlijk. Dat vroeg u immers. Kijk eens, meneer, - (o, die schoolmeesterachtige toon waarmee Mark iedereen ergert!) - waarom gaat u er eigenlijk tegenover staan? Waarom niet ernaast of gewoon erboven op?'

P. (wijs): 'Dat is onzin.'

Mark: 'Zoals Carmiggelt zei: allemaal onzin. Maar het tegendeel is waar. Daarom heeft Simon het ook gezegd. Het hééft namelijk geen zin, *het is zin*.'

Meneer P. (onzeker reeds, maar nog welwillend): 'Zoudt u mij dat willen verklaren?'

Ik denk: hoe kán hij het vragen? Hoe komt het in iemands hoofd op Mark te vragen iets te verklaren. Maar ik ben een vrouw. Ik zwijg.

Mark (stralend): 'Graag, meneer, heel graag. Kijk, als u gevraagd had: waarom laten wij die kunst niet gewoon in de kou staan of in haar hemd?, dan had ik kunnen antwoorden: waarom zouden wij dat doen, Edelgrootachtbare Heer? Waarom gaan wij niet met haar naar bed? Of waarom geven wij haar het

boezelaartje niet terug dat wij haar hebben afgenomen? U staat tegenover haar! Dat komt omdat u er niet lángs kunt. U moet tegenover haar blijven staan. Wat tragisch, meneer. Ik echter, ik moet niets. Ik doe iets met haar. Ik laat haar staan of ik laat haar liggen. Take her or leave her, dear sir.'

P.: 'U bent ongelooflijk grof. Op dit niveau kan ik niet met u praten.'

Mark (op zijn best, op zijn vervelendst ook): 'Ik spreek met u in vergelijkingen, meneer. U vindt mijn vergelijkingen grof en u besluit dus dat ik grof ben. Over onzin gesproken!'

P. (kwaad en niet in staat het gesprek voort te zetten): 'Mijnheer!'

Mark (bijtend): 'Inderdaad. Ik ben uw heer.'

P.:

(exit)

Een uur later belt mijn vader op.

'Hoe is het met de minister?'

Ik: 'Slecht. Hij is weg.'

Mijn vader: 'Krijg ik geld om het kasteel te restaureren? Heeft Mark zijn reisbeurs binnen?'

Ik: 'Nee.'

Mijn vader: 'Ik wel?'

Ik: 'Nee, jij natuurlijk ook niet. Mark heeft alles verknoeid.'

Mijn vader: 'Goed zo, God zij dank!'

Ik: 'Ben je soms dronken dat je zulke stomme dingen zegt?'

'Integendeel. Die Mark van jou is een kerel.'

'Zeg dat wel!'

'Zeker. Jij kunt nog wat van hem leren. Ten eerste: geld is waardeloos. Ten tweede: gooi staatsraden de deur uit.'

Ik (verbijsterd want hoe kán mijn vader zo iets zeggen nu zullen ze nooit ons kasteel redden; én nu heeft mijn vader opnieuw alle reden voortdurend zich zelf te restaureren): 'Maar je

bent gek; begrijp je dan niet wat er gebeurd is? Mark heeft de enige relatie, die jou en jouw kasteel kan in stand houden, in koelen bloede de nek omgedraaid!’

Mijn vader (en ineens spreekt hij Frans omdat hij denkt dat Nederlands in zulke omstandigheden grof wordt): ‘Mais écoutez, ma chère fille, ces hauts fonctionnaires, c'est la crapule, je vous dis, c'est la crapule! Ça bave aux murs des palais, ça pullule aux dortoirs, ça monte aux boudoirs; et encore je vous dis, c'est la crapule!’

Gelukkig ken ik het citaat en ik weet welke variaties mijn vader aanbrengt. Het is de verkeerde wereld. En ik antwoord in zijn stijl.

‘La crapule, monsieur, c'est vous, c'est mon mari, c'est Marc. Il faut vivre, d'accord? Bien, c'est vous qui faites le monde crapuleux.’

Ik wacht op zijn wederwoord. Maar de telefoonlijn is dood. Met de waarheid moet je bij mijn vader niet aankomen, bij Mark trouwens evenmin.

15. Lichtenberg, 6 oktober 1951.

Ro en Mon slapen. Het huis staat vol koffers. Mark controleert de vliegbiljetten en de paspoorten. Morgenvroeg om acht uur zal een taxi ons naar Maastricht rijden. Maastricht-Brussel-Portmany. Drie steden, drie landen, één en dezelfde bestemming. Waarom speel ik eigenlijk mee? Waarom doe ik zulke zinloze dingen? Is het omdat er ergens geschreven staat: ik zal u volgen waarheen gij ook gaat?

Maar ik wil niet volgen. Ik wil zélf gaan. Wij verlaten een kleine wereld. Wij gaan een nieuwe tegemoet, maar de nieuwe wereld is ook klein. Moeten wij dan tegen wil en dank op weg zijn? ‘Natuurlijk, lieveke,’ zou Mark zeggen, ‘natuurlijk.’

16. Portmany, 16 oktober 1952.

Wordt toch alles anders? Is dit eiland dan eindelijk de plek op aarde waar wij ons zelf zullen zijn? Nog in Lichtenberg heb ik het niet willen geloven maar tien dagen Portmany heeft alles van aanschijn veranderd. Er zijn tienduizend dingen die ik zou moeten noteren. Ik schrijf er een paar op.

Klimaat: verrukkelijk; Lichtenberg wás regenachtig, somber in dat ontzaglijk trieste park, een gesloten groene wildernis; Portmany is droog en licht van kleuren, geheel open naar de horizon, een huis onder de zon; aan alle kanten de zee, aan alle kanten de vrijheid van het licht, aan alle kanten de overzichtelijkheid van een kleine maar complete wereld. Dit klimaat blijkt óns klimaat te zijn; iedereen is hier gelukkig, zelfs ik!

Huis: een woning, vergelijkbaar met de primitieve paleizen van vorsten op Griekse eilanden, van stamhoofden in Afrika misschien, van Moorse kaliefs op de kunsten van Berberije, van vrije mensen; er ontbreekt natuurlijk alle comfort maar dat hindert hier niet; hier tellen de palmbomen, de galerijen, de terrassen, hier telt de koele schaduwzijde voor de middagen, hier telt de warme zonzijde voor de morgens, hier telt een helder blauwvoorde nacht. Hier is een huis geen onderdak, geen vluchtplaats zoals in Nederland, hier is een huis ruimte om te leven, binnen en buiten.

Ro en Mon: Ro wild en actief, Mon verwonderd kijkend naar het vreemde, warme paradijs, verrukt om de stranden. Ro heeft het maar een paar dagen in het huis uitgehouden. Hij zag kinderen naar een school trekken, hij wilde ernaar toe. Mark heeft hem gebracht en hij bleef in een klas achter zonder één woord Spaans. En als hij thuiskomt, zegt hij: 'Ik moet een beker meebrengen... ik moet potloden hebben... Ze hebben me gezegd

dat ik schriften nodig heb!’ Ik vraag hem: ‘Hoe weet je dat? Je verstaat toch geen Spaans?’ - ‘Natuurlijk versta ik Spaans,’ antwoordt hij. Kinderen verstaan alle talen, wonderlijk. Mon speelt met andere kinderen uit alle landen, elk spreekt zijn eigen taal maar ze verstaan elkaar.

Mark: ‘Zo tevreden als een foetus op sterk water,’ zegt hij zelf. Maar dat is niet waar. Hij werkt nu al als een bezetene, hij spreekt nu al veel van de taal, hij gaat nu al om met vissers en smokkelaars. Hij is trots en gelukkig. Paradise regained? Nee, neen, *gewoon leven, met gewone mensen omgaan, gewoon werk doen*. Niet meer pretenderen, niet meer prins spelen, niet meer terzijde van de horde staan, hij heeft het mij honderdmaal gezegd. Mark gelooft met hart en ziel in mensen; ze hebben hem duizendmaal teleurgesteld maar hij kan nog altijd woedend worden als iemand over ‘het volk’ spreekt. Hier in Portmany krijgt hij voor de eerste keer gelijk! Het volk bestaat hier niet, de anarchie van de tijd (‘Dat is nu precies de eeuwigheid,’ zou Mark zeggen) heeft iedereen teruggebracht tot zijn minimum, zijn onvolmaakte menselijkheid.

Ik besef heel goed dat ik nauwkeurig het tegenovergestelde schrijf van wat Mark zou formuleren. Bij hem is de onvolmaakte menselijkheid een maximum; maar hij gelooft in de genade als in een verlossing, ik niet. Ik geloof (en ben ik eigenlijk wel gelovig?) in het fatum, ik houd van het fatum, ik houd vast aan dat fatum, maar ik wil - o onvolmaakte vrouw - dat pure noodlot toch wel verbeteren. Ook in Portmany, ook hier. Mark weet dat niet of tenminste: ik denk dat hij het niet weet. Om eerlijk te zijn zou ik het hem moeten zeggen. Maar dán zou hij vragen: ‘En de eerstvolgende verbetering van jouw fatum is in dit warme klimaat zeker een ijskast?’

Ik (in casu quo): ‘Jazeker, Mark, een ijskast, een radio om naar

Hilversum te luisteren, een douche die je niet zelf hoeft te pompen, een dienstmeisje dat je niets hoeft te leren, kinderen die doen wat je hun zegt te doen, en bovendien een miljoen Nederlandse guldens opdat ik zeker kan zijn dat ik met Ro en Mon verder kan leven wanneer jouw paradijs naar de maan gaat.’

Maar dit alles doet nu niet ter zake. Wij leven in Portmany en wij zijn voorlopig gelukkig. Mark gaat morgenvroeg om vier uur vissen met een kerel die Arcadio heet. Ik laat hem natuurlijk gaan. Hij heeft ren slotte binnen vijf dagen een radiofonisch spel geschreven ‘Eiland Vrijheid’. Kasboek: ‘Vrijheid als Eiland’* levert in Hilversumse honoraria ongeveer vierhonderd gulden op. Wie van ons beiden is de utopist? Nogmaals, het doet nu niet ter zake. Wij leven in Portmany en wij zijn gelukkig.

(Nota van Mark in 1960: ‘Hoe lang nog?’)

17. Portmany, 11 november 1952.

Ik heb mijn vroegere aantekeningen nog eens doorgelezen. Ik had er alle redenen toe. Mark heeft namelijk het eerste deel van een boek voltooid: ‘Humanist van God’. Maar hij leeft zelf allesbehalve als een humanist van God. Hij schrijft honderd bladzijden van een boek, hij drinkt ook per tien pagina's een liter Fundador van Pedro Domecq. Hij praat een volle nacht met een leerling van Unamuno, maar de leerling én Mark drinken per nacht een halve krat champagne. Hij werkt inderdaad van 's morgens zeven uur tot 's middags één uur (om elf uur Jerezpauze) maar hij houdt siësta van twee tot vijf, werkt weer van zeven tot negen en zwetst van negen tot twee. Dán gaat hij - in plaats van naar mij te komen - van twee tot drie koffiedrinken, dat wil zeg-

* Natuurlijk fictief.

gen, koffie metrum, en God weet wáár. Wat betekent dit allemaal?

Antwoord I: De vrijheid van Portmany heeft Mark gek gemaakt.

Antwoord II: Ik begrijp niets van de vrijheid en niets van Mark.

Antwoord III: Een vrouw en twee zonen zijn voor Mark omstandigheden, maar zijn werk

(abstract)

is hoofdzaak!

Antwoord IV: Mark is zó teleurgesteld in de vrouw

(in Eva en niet in mij)

én in zijn zonen

(waarom heeft hij een Kaïn en een Abel zoals alle mensen?)

dat hij zijn werk en alcohol - gepretendeerde stimulans voor oprechtheid óf onoprechtheid - gebruikt als een vlucht naar de maan?

Antwoord V: Ik bedrieg Mark in de werkelijkheid van mijn leven

(maar ik houd alleen van hem)

?

Antwoord VI: Mark bedriegt mij

(niet technisch maar tóch)

en hij probeert mij te sparen.

Ik ben geneigd antwoord IV te accepteren als de waarheid. Ik zie namelijk dat ik ál mijn aantekeningen van vroeger heb geschreven alsof ik Marks advocate ben. Maar bèn ik dan zijn procurator? Ik weet het niet eens. Maar om het evenwicht te herstellen zal ik in het vervolg schrijven alsof ik officier van justitie ben, prosecutor. De waarheid moet ergens een spotlight krijgen, aan het licht komen heet dat. Ja, zo heet dat.

18. Portmany, 27 december 1952.

Kerstmis is een mislukking geworden. Ik heb - sentimenteel, dat geef ik toe - voor Ro en Mon een Lichtenbergse Kerstmis willen maken: een kribbe met Maria en Jozef en het Kind, met een os en een ezel, met 'Ere zij God in den Hoge, en Vrede op Aarde aan de Mensen van Goeden Wille.' Mark verzette zich tegen mijn plan en Ro steunde hem.

'Om de donder niet,' zei hij, 'wij leven in een ander land, wij

vieren feest zoals Portmany het viert. We steken geen vaderlandse vlag uit.' De jongens juichten. Zij kenden het plaatselijke gebruik al. Ro bemoeide zich ermee. Hij begrijpt Mark perfect, hij trekt partij tegen mij.

'Wij gaan naar de Casas Santas,' zei hij een beetje spottend - Casas Santas zou in het Nederlands zijn Heilige Huisjes -, 'daarna slachten wij een varken en een kalkoen, daarna gaan wij naar de kathedraal, daarna braden wij de dieren en eren ze op, en daarna houden wij siësta... tot morgenvroeg.'

De jongens en Mark wonnen. Ze kochten een porc en ze kochten een pavo en ze deden wat ze wilden.

Om mij een plezier te doen ging Mark met mij naar de nachtmis; maar toen ik verrukt luisterde naar het fluitspel van de herders, fluisterde Mark mij ineens toe: 'Et verbum caro factum est... luister, Veronica, het Woord wordt een keer Vlees, maar één enkele keer... daarna moet het vlees wóórd worden, daarna moeten mensen bewuste mensen worden; van goeden wille zijn, dat is *niet*: vlees zijn, dat is wóórd worden. Dat is Kerstmis nu, Veronica, dat is de zin van de menswording.'

(Nota: later kon ik natuurlijk Marks formulering niet precies weergeven; ik heb hem moeten vragen wat hij gezegd had en hij herhaalde letterlijk zijn woorden van 's nachts.)

Ro en Mon hebben twee heerlijke dagen gehad, maar ik heb het ellendige gevoel dat ik de dingen niet meer kan bijhouden. Ik probeerde, ook later, nog eens in de vier evangeliën het verhaal van de menswording na te lezen. Goed, de armoede van die mensen spreekt mij aan, een jonge vrouw die in een grot haar eerstgeborene baart, de windselen die zij om het kind wikkelt, de schaapherders die komen kijken. Maar het woord? Mark zou zeggen (hoe vaak schrijf ik dat en hoe vaak zal ik het nog schrijven?): 'Folklore, lieveke, folklore zoals jullie verdoemde kasteel

in Lichtenberg! Zie je niet dat het om iets anders gaat? Nee? Geen wonder, want dat kun je alleen zien als je gelooft. De moeilijkheid met jou is dat je niet gelooft en niets gelooft.'

Ik ken Mark nu wel zo goed dat ik zijn antwoorden kan raden, woordelijk! Maar ik kom er niet verder mee. Ik raak steeds verder van huis.

'Dat moet ook, je moet ver van huis gaan, zo ver mogelijk.'

Mark is net een kruiswoordraadsel.

Mark his words. Zijn daden? Even onmogelijk. Hij is namelijk onmogelijk. Dat is zijn wezen, dat en anders niet.

19. Portmany, oktober 1953.

Marks werkkamer is een geheim terrein waar ik niet mag komen. Het is geen verbod, dat niet, het is eerder een afspraak, van zijn kant tenminste. De kamer ligt vol papier en vol lege flessen. Werken alle genieën zó, mijn zoete Mark?

Hij loopt mij nu echt wel uit de hand. Hij werkt (wanneer hij tenminste werkt) op onmogelijke uren. Bij voorkeur 's nachts. Wachtwoord voor ons allemaal: laat hem met rust. Alleen Mon mag hem storen, alleen van Mon kan hij alles hebben. Ro staat in het verdomboek. Ik ook, denk ik vaak. Soms probeer ik hem over te halen iets te doen of iets te laten, vergeefs. Hij gaat bijvoorbeeld met allerlei tuig om. Hij haalt uitschot ons huis in. Gisteren dacht ik dat ik een goed argument bij de hand had om hem op het goede pad terug te brengen. Het goede pad!

'Een man van jouw klasse moest zich niet afgeven met schooiers,' zei ik.

Mark: 'Mevrouwetje, ik ben tegen klasse, dus ook tegen mijn eigen klasse.'

Ik: 'Wat een onzin, Mark.'

Mark: ‘schatteke, ik druk mij niet duidelijk uit. Ik zal het nog eens proberen. Er zijn geen klassen. Er zijn mensen en onmensen. Ik tref ze overal aan. Jouw klasse is een ontkenning van menselijkheid. Jouw klasse is de trots van een berg die zo trots is omdat hij toevallig een berg is. Hij zou zich schamen als hij maar een dal was.’

Ik (waarom ga ik tegen hem in? Waarom?): ‘Maar, Mark, iedereen die twee ogen in zijn hoofd heeft kan toch wel zien -’

Mark (snijdend): ‘Precies, je slaat de spijker op de kop. Klasse is het gebrek aan menselijk perspectief waaraan alleen de eenogigen lijden. Je moet leren de mensen met twee ogen te zien, meisje.’

Zo keert hij álles wat ik zeg tegen mij. Zo maakt hij ieder woord van mij tot een verwijt tegen mij. Er is geen hinderlaag waarin hij valt, er is geen valstrik waarin hij trapt. Vrouwelijke list? Mijn God, soms hapt hij in het lokaas maar zelfs dát doet hij met opzet: hij vreet met het aas ook mij op. Ik leef te midden van de kannibalen.

20. Portmany, mei 1954.

Bij al mijn onbegrip denk ik soms: hoe komt het dat iedereen Mark aardig vindt? hoe komt het dat Mark altijd iedereen voor zich inneemt? Onze vrienden zijn Marks vrienden. Van mijn wereld is niemand over, niemand. Wie hier in huis komt, komt om Mark. Een enkele keer worden Marks vrienden ook mijn vrienden. Met Nora en Pieter was dat zo. En een enkele keer zegt een van Marks vrienden: ‘Wat jammer dat jij mijn vriend bent!’ hetgeen een hoffelijke Spaanse manier is om mij een compliment te maken: ‘Anders zou jouw vrouw mijn vriendin kunnen zijn.’ Maar dat zijn uitzonderingen. Stoot ik iedereen van mij af? Ver-

trouw ik mensen zo weinig dat zij op hun beurt ook mij geen vertrouwen schenken? Alleen oude mannen fluiten mij op straat na.

‘Mevrouw, nu ik u heb leren kennen, nu begrijp ik eindelijk waar Mark al die prachtige vrouwenfiguren in zijn boeken vandaan haalt,’ zei vanmorgen een zeventigjarige bezoeker uit Nederlands literaire wereld. Ik keek hem verbijsterd aan, maar Mark schaterde.

‘Zie je wel, schat, dat iedereen je kent,’ riep hij, ‘je hebt vrienden bij de vleet.’

En de galante kenner ging voort: ‘Neemt u nu eens Ru uit Requisitoir! Zo'n vrouw is geen verbeelding meer, zo'n vrouw lééft. Mark moet een levend voorbeeld hebben gehad. Er bestaat geen grotere lof voor u dan de figuur van deze Ru.’

Ik schonk zijn glas vol en het mijne. ‘Gezondheid,’ lachte ik, ‘deze Ru is dood.’

Verward zocht hij naar een ander voorbeeld: ‘Het nonnetje Felixtina dan, dat heerlijke vrouwtje uit Driemaal Eva? En Haïjsja in de Eilanders?’

‘Die zijn ook dood,’ zei ik plechtig, ‘zowel Felixtina als Haïjsja. Ziet u, Mark heeft echt wel oog voor prachtige vrouwen. Maar als hij ze een paar jaar kent, laat hij ze geruisloos verdwijnen. Ru is begraven in Noorwegen, Felixtina is vermoord in Vietnam, Haïjsja is gestorven in San Miguel. Is het u nooit opgevallen hoe ellendig al die vrouwen van Mark aan hun einde komen?’

‘Op het eeuwige leven van de énige vrouw dan,’ zei hij somber terwijl hij zijn glas hief, ‘mevrouw, het leven gaat voor de kunst, u lééft!

‘Zo is het, lieveke,’ zei Mark maar hij lachte helemaal niet meer.

Heeft ook hij voor de eerste keer gezien hoe slecht het de vrouwen van zijn boeken vergaat?

Vanmiddag tijdens de siësta grepen wij elkaar plotseling vast als vertwijfelde gevangenen. Meestal bezwijk ik voor de tederheid van zijn strelende handen; vanmiddag moesten wij elkaar pijn doen, maar het was eindelijk weer goed. ‘Liefhebben is pijn,’ dat zegt hij altijd.

Maar hij heeft een vriend, een psychiater in Amsterdam. Ik niet. Hij correspondeert met zijn vriend. Ik niet. Ik ken hem niet eens.

21. *Lichtenberg, november 1954.*

Het kasteel, mijn moeder en mijn vader, Ro en Mon buiten in het park, de eerste sneeuw in Nederland, rust. Gisteren zijn wij aangekomen zonder Mark. Hij had mij en de kinderen naar het vliegveld in Palma gebracht. Van Portmany kun je in de winter niet per vliegtuig vertrekken. Je moet eerst een oude mailboot naar Palma nemen. In een vliegende storm voeren wij naar Mallorca, Mon en ik doodziek, Ro en Mark zwalkend over het hele schip van machinekamer tot brug, broodjes etend en wijn drinkend, soms een halve minuut naar ons komend om te kijken hoe ellendig wij waren. ‘Die rotzakken zijn nooit ziek, mama,’ klaagde Mon. 's Avonds op het vliegveld San Juan: regen en storm. Mark hielp ons langs de douane heen. Maar hij moest op het terras blijven staan toen wij ons inscheepten. Ik zag hem in de regen staan, een oude jas om zijn schouders, zijn gezicht nat van de druppels, zijn haren over het voorhoofd; met een driftig gebaar veegde hij ze weg. De twee motoren van de Convair sloegen aan, de oranje vlammen uit de exhaustpijpen leidden mij even af. Toen wij aan het begin van de startbaan stonden kon ik Mark niet meer zien.

‘Denk je dat papa voor zich zelf kan zorgen?’ vroeg Mon.

‘Klets niet, jongetje,’ antwoordde Ro, ‘natuurlijk kan hij dat. Hij heeft trouwens Catalina om voor hem te koken.’

De loeiende motoren trokken ons naar de grijze hoogten boven Mark. Ik weet het niet. Ik heb nu al spijt dat ik hem alleen gelaten heb. Maar ik was moe en ik geef toe dat ik blij ben geweest met Marks voorstel.

‘Ga jij met de jongens naar Nederland,’ had hij gezegd, ‘ga jij maar overwinteren in Lichtenberg. Toe maar, je doet het immers graag. Ik kan dan een maand hard doorwerken. Tijd genoeg om *Anatomy of a Murder* van Traver te vertalen.’

‘Heb je geld?’ vroeg ik nog.

‘*Anatomy* betaalt voor jullie. Ik heb niets nodig.’

Ik zou hem een brief willen schrijven maar ik kan niet. Wát moet ik hem in godsnaam zeggen? Dat ik hem liefheb? Dat weet ik niet. Dat ik hem nodig heb? Dan kan wel zijn, maar ik geef het niet toe, nu niet. Dat hij maar goed moet werken? Stel je voor.

Mijn vader is dolgelukkig met Mon. Mijn moeder heeft een voorkeur voor de rakker Ro. En ik? Ik heb rust. (Mark zou zeggen - alwéér Mark maar ik hoor het hem zeggen: ‘Zeker, je hebt rust, een dodelijke rust, lieveke; de rust van alle mensen die het opgeven verder te leven.’)

Ik wil wachten, ik wil nietsdoen. Ik wil zien wie van ons tweeën gelijk heeft. Maar ik ben niet bang meer. Ik heb wél vertrouwen. Ik kan immers wachten.

22. Lichtenberg, 22 december 1954.

Wie van ons kan niet wachten?

Ik had vandaag een brief voor Mark klaar liggen. Ik wilde hem vragen te komen. Als je dit en als je dat - en wanneer je klaar

bent of wanneer je niet klaar bent - enzovoort, duizend voorwaarden, duizend tijdsomstandigheden - dán zou je misschien toch kunnen komen. En ik was al doodsbang dat Mark terug zou schrijven: Nee, ik kan niet komen, ik heb werk, ik heb tijd, ik heb een os, ik heb een vrouw, nee, lieveke, blijf jij maar op je kasteel, ik kom niet. - Zulke angsten overvallen mij vaker. Besef ik dan dat ik te kort schiet? Of wil ik hem niet missen, ook al schiet hij te kort? De simpele waarheid is dat ik niet alleen gelaten wil worden, niet alleen. Want ik ben al zo alleen. Melodrama? God, nee, het is de werkelijkheid van mijn leven. Mijn moeder bestaat niet meer, mijn vader evenmin, zij zijn marionetten in een poppenspel. Ro en Mon bestaan nog niet. Zij zijn nog kleine dieren, zij moeten nog leren te bestaan. Alleen Mark is er. Daarom mag hij mij niet alleen laten.

Voordat ik met mijn voorzichtige brief naar het postkantoor kon gaan, kwam er een telegram voor mij aan. ‘Arriveer overmorgen. Mark.’

‘Is hij verdronken op een van zijn waanzinnige zeetochten?’ vroeg mijn vader toen hij het telegram in mijn bevende vingers zag - telegrammen zijn op het kasteel van de baron ongeluksboden bij uitstek - ‘Of is hij eindelijk van de rotsen gevallen? Dan moet je maar hier blijven met de jongens.’

Ro en Mon waren erbij. Ro schreeuwde bijna: ‘Mijn vader verzuipt niet, hoor je dat, opa?’ En Mon huilde: ‘Kom, guapita, wij gaan terug, wij gaan naar papa. Opa is gek.’

‘Jullie zijn allemaal gek,’ riep ik woedend, ‘morgen komt Mark!’

Later dee ik tegenover mijn ouders alsof ik het doodgewoon vond, alsof ik heel goed geweten had dat Mark zou komen, alsof ik al jarenlang wist dat Mark idiote dingen doet. Maar ik ben gaan douchen, ik heb Maja gekocht, Maderas de Oriente omdat ik weet dat Mark ervan houdt, een paar dingen van Arden

waarvan ik zelf houd. En mijn vader betaalt zo iets omdat hij plotseling dankbaar is geworden dat Mark - onverhoopt - nog leeft! Zeker, iedereen in dit huis is krankzinnig. Maar 's avonds ben ik een bruidje alleen in bed: ‘Kom, duifje, kom van de heuvels, kom van de bergen, neem bezit van de dalen - dring door in het brandende braambos, tem de twee welpen in mijn woestijn, weid weer de kudde, wees herder en meester, maar kom’. (Nota van Mark, 1960: Hoe naïef!)

23. Lichtenberg, 24 december 1954.

Mark aangekomen. Ik aangekomen. Wáár? In het aards paradijs. Mijn hemel, ik durf zelfs in het geheim niet neer te schrijven wat wij doen en hoe wij ervan genieten. Het klinkt ongeveer zo: twee rechts, twee averechts, in spin de hemel in, iene miene mutte tien pond grutten, ambrosia wat vloeit mij aan, eia mea labia, abren la puerta, in naam van de geuzen, open de poort. Geheimtaal? Zijn wij zulke huichelaars geworden? Nee, nee, dit geheim is een geheim van álle mensen. Ik weet dat iedereen deze taal verstaat, als hij tenminste het woord ‘mens’ verstaat.

Mijn vader zegt dat het een schande is de hele dag in bed te blijven liggen. En dan keer ik terug naar de taal van de gemeenschap, ik antwoord: ‘Ja, maar Mark heeft veertien uur op een schip gezeten en twee dagen in een trein. Zou jij dan niet moe zijn?’ Heimelijk denk ik: Zeker, men père, natuurlijk mijnheer de baron, wij leiden een schandelijk leven, wij zijn schandelijke en luie mensen, wij geven niets om jouw park in de winter, wij beantwoorden brieven niet, wij nemen de telefoon niet aan, wij gooien dwangbevelen in je (open) haard, we verbrassen onze tijd en ons geld, wij zijn niet nuttig en wij hebben geen taakbesef;

alle psychologen en alle parapsychologen zullen gratis bevestigen dat wij onaangepast zijn en dat onze kinderen kleine, verlaten barbaren zijn; maar, goede baron, Mon Père Irrévérend, wij geloven dan ook niet in jullie gemeenschap, in jullie maatschappij, in jullie staatje en in jullie status die hier toevallig samen Lichtenberg-Limburg-Nederland heten; *dat doe je immers zelf ook niet, vadertje? Adam, wo bist du denn?*

Enzovoort. Ik zeg natuurlijk niets. Maar hij, mijn vader, kent mij en ik zie hem denken: Je hebt teveel van Mark geleerd, meisje.

Morgen Kerstmis. Alle jaren Kerstmis, alle jaren Pasen, alle jaren Pinksteren. Goed, maar waar blijft de Heilige Geest? Ben ik zo ongelovig? Ik herinner mij een ander jaar met Mark toen hij zei: ‘Het vlees moet woord worden.’ Ik ben geneigd te geloven dat hij in werkelijkheid wenst: ‘Het vlees moet vlees blijven, steeds meer vlees.’

Maar als ik hem dat zou zeggen zou hij onmiddellijk tegenwerpen:

‘En de aanzeggings dan? En de beroepsbidders? En de lijkgravers, de kevers en de wormen?’

Wij zouden erom lachen samen. Wij aanbidden nu Astarte, Aphrodite, Isis en Venus, wij vereren samen de Goede Godin en de Goede Aarde. Mijn vader denkt (en hij laat het merken) dat wij monsterlijke mensen zijn. Nu goed, hij leeft niet zoals wij, maar hij heeft dan ook een troost, de troost van Jubal en de Zonen van Noach. Zijn hemel en zijn aarde liggen samen op de bodem van het vat. Wanneer wij het over hem hebben, schertst Mark vaak: ‘Jouw vader, lieve, is een heerlijke man, dat weten wij wel: hij is een echte naar-de-maan-gaander, authentiek!’

‘Maar hij weet het,’ antwoord ik.

‘Natuurlijk,’ zegt Mark, ‘zij die het weten zijn de ergsten, zij zijn fanatici, zij verwijten ons hetgeen zij zelf niet doen. Zij

bouwen ruimteschepen, ontsnappingsraketten; voortstuwing: alcohol of ijdelheid. Laat hen gaan. De besten keren terug. Overigens heb ik voor hen een nieuwe slogan: Escapists of the world, unite!'

24. Portmany, mei 1956.

Anderhalf jaar geleden noteerde ik voor het laatst een paar woorden in dit boek. 'Escapists of the world, unite!' Het waren woorden van Mark, niet van mij. Bovendien bedoelde hij de anderen, niet zich zelf. Nu, alleen mijn goede oude Mark kan zulke dingen zeggen en precies het tegenovergestelde doen. Precies drie jaar geleden vroeg ik mij zelf nog vaak af waarom iedereen Mark zo bewondert. Nu wéét ik het: *zij bewonderen hem om wat hij zegt, zij zouden hem veroordelen indien zij wisten wat hij doet.*

Ter controle noteer ik voor mij zelf voorbeelden, tien stuks. Niet als bewijs tegen Mark, maar als een bevestiging voor mij zelf. Anders zou ik twijfelen aan de juistheid van mijn waarnemingen. Twijfelen? Weten!

1. Acht jaar geleden verscheen Marks bundel 'Terzinen voor Nika'. Zijn bewonderaars - vooral jonge meisjes - menen oprecht dat de gedichten voor mij zijn geschreven. Mark moedigt zulke misverstanden aan. In het gezelschap van vrienden spreekt hij over mij alsof ik zijn Laura ben. De werkelijkheid: de terzinen zijn geschreven voor een stuk of vijf winkelmeisjes toen Mark achttien jaar en verliefd was; ik ben natuurlijk niet zijn Beatrice maar zijn Assepoester; dichters zijn fraudeurs, Mark inclusief.

2. Toen wij voor de eerste keer naar Portmany vertrokken, gingen wij Atlantis ontdekken, nietwaar? De waarheid is eenvoudig dat Mark zich in zijn eigen land onmogelijk had ge-

maakt, in elk geval zich nauwelijks kon handhaven. Bovendien, Mark had alles geregeld, ik behoefde mij nergens zorgen over te maken. De werkelijkheid? Het geld voor onze expeditie heeft hij praktisch gestolen van goedgebouwde mensen; onze schuldeisers achtervolgen ons over de halve wereld; ik weet dat nu pas: is mijn Markje geen bedrieger?

3. Hij zegt en hij schrijft dat hij het heeft opgegeven een prins te willen zijn, dat hij een gewoon, hardwerkend man wenst te zijn, dat dichters geen enkel recht hebben zich zelf als uitverkoren te beschouwen. Je moet hem horen tijdens een lezing voor 'gewone mensen'. De arme bedrogenen zijn tot tranen toe geroerd door Marks eenvoud, door zijn oprechtheid, door zijn bedeesde bescheidenheid. Lachwekkend, ik kon lachen totdat mij de tranen in de ogen stonden! Het precieze tegendeel is waar: Mark bescheiden? Er bestaat geen hoogmoediger man; Mark bedeesd? Hij is onverbiddelijk hard; Mark beminnelijk? Hij is hatelijk; Mark en gewone mensen? Hij duldt hen nauwelijks of hij verveelt zich in hun gezelschap; Mark geen prins meer? Neen, hij is met hart en ziel pretendent, hij verwacht elke dag het bericht van zijn kroning, hij is voorlopig tevreden incognito te zijn, maar niet incomunicado.

4. Zie 5. Zie 6. Zie 7, 8, 9 en 10. Idem, idem, semper idem. Gisteren was Luis Dospuntos (een Duitser die eigenlijk Ludwig Zweipunkt heet) bij ons op bezoek. Hij klaagde lang en breed over zijn vrouw. Oude verhaal van alle mannen die over hun vrouwen klagen: geen begrip, geen steun, geen aanmoediging, eeuwige twijfel, eeuwig gebrek aan vertrouwen. Ineens stond Mark op: 'Nu is het genoeg,' zei hij scherp. 'Luister eens, Ludwig, ik veracht mannen die over hun vrouwen klagen. Ik duld niet dat in mijn huis over vrouwen gejakkt wordt. Houd ermee op of ga naar huis.'

‘Du verstehst mich nicht, Mark,’ antwoordde Zweipunkt geslagen. ‘Du bist wohl sehr glücklich.’

Mark en ik lachten allebei. Maar voor mij was het voorval pijnlijk: Mark had de ellendige Luis uitmuntend begrepen. Hij herkende natuurlijk juist Ludwigs erbarmelijkheid als de zijne. Maar Mark klaagt niet, nooit, tenminste niet over mij. Mark draagt integendeel zijn lot manmoedig zoals dat in de taal van mannen heet. Hij werd woedend omdat Zweipunkt in mijn bijzijn de kwetsbare kant van hun mannelijke wereld liet zien. Hij zelf wenst door te gaan voor onkwetsbaar. Een man die klaagt is een oud wijf; natuurlijk: een wijf.

Nota, een uur later: ik begrijp ineens waarom Mark niet klaagt! Hij heeft het klagen vervangen door een veel mannelijker manier van verachting. Ik zou het niet precies kunnen omschrijven, maar ik herinner mij dat Sem Presser eens sarcastisch schreef over mensen die hun leven ‘zonnend, zingend en zuipend’ doorbrengen aan de stranden van de Middellandse Zee. Nu, dát doet Mark. Dát is zijn voorschrift voor het eenvoudige leven van een gewone, hardwerkende man. Ik lach er bijna zelf om. Toe dan, meisje!

25. Portmany, zomer 1957.

De zee en de zee en de zee. De zon en de zon en de zon. Mark en Mark en Mark. Een onverdraaglijke wereld op een eiland. Semper idem. Neen, bij nader inzien erger, ongeveer zo:

‘Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris?
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.’

Of nog eerlijker zo:

‘Soles occidere et redire possunt;
Nobis cum semel occidit brevis lux
Nox est perpetua una dormienda.’

Nota van Mark, zomer 1960: Twee verzen van Catullus. Vertaling:

‘Ik haat en ik bemin. Hoe ik dat doe, zul je wellicht nog vragen?
Ik weet het niet maar 'k voel het zo, 'k word aan een kruis geslagen.’
‘Alleen de zon kan vallen en weer opstaan;
Wanneer ons korte daglicht onder is gegaan,
Blijft óns de nacht: een eeuwig slapen gaan.’

26. Portmany, december 1957.

Mark en de jongens hebben voor mijn verjaardag zeven gouden haarspelden gekocht. Mon was zo geestdriftig dat hij er geen moment over kon zwijgen.

‘Ze passen bij de sterretjes in je ogen,’ juichte hij. Hij vleit mij zoals een man een vrouw kan vleien. Hij weet heel goed dat de sterren er maar zelden zijn.

‘Waarom zeven spelden?’ kon ik nog zeggen voordat ik in tranen zou uitbarsten, ‘waarom precies zeven?’

‘Zeven is immers een heilig getal,’ antwoordde Ro.

‘Don't cry,’ zei Mark snel, ‘do not cry, Lovelace.’

‘Praten jullie weer Engels?’ vroeg Mon.

‘Dat doen ze als ze niet willen dat wij het begrijpen,’ zei Ro, ‘maar ik versta het toch.’

Ik rende naar de slaapkamer. Ik stopte een zakdoek in mijn mond opdat de jongens mijn snikken niet zouden horen.

‘Veronica past de haarspelden,’ hoorde ik Mark zeggen. ‘Kom, jongens, wij gaan naar buiten. Stierenvechten, Mon?’

Zij trokken naar de arena. Door de open ramen hoorde ik de opgewonden stemmen van de jongens. Zij hebben op een open dorsvloer zelf een arena gebouwd. Ro en Mon stoeien er met de stierkalveren van het huis.

27. *Portmany, januari 1958.*

De amandelbomen verspreiden het bericht van de lente. Zij bloeien sneeuwwit tegen de heuvels. Mark is in Nederland. Hij zal binnen een maand terug zijn.

28. *Portmany, maart 1958.*

Zie, Mark, wat vier weken Nederland je gedaan hebben. Zie hoe dronken je bent van de eenzaamheid. Wat bezit je? De stoel waarop je zit. Wat ben je? Een wanhopig man met kapotte handen, schreiende ogen, afgerukt voorhoofdsveld. Zo heb jij in dit land het carnaval van het leven gevierd. Zo heb jij je laten troosten door de horde der vrienden.

‘Prenez mes mandarines,’ zeiden de kleine meisjes. Jij tastte met grijpvingers in de fruitschaal. Maar een deelgenoot heb je niet gevonden. Je sprak als een doofstomme tegen doofstommen, je keek als een blinde in andere ogen die blind waren, je voetstappen liepen machteloos tegen het spoor in. Je ontmoette de valsemunters in de herbergen. Je speelde mee in het spel der gemaskerden. Je tastte niet eens in het donker rond als een kind dat verdwaald is. Neen, je viel met open ogen in de put van het zelfbedrog. -

Dat schrijf ik niet, dat heeft Mark zelf geschreven. Ik maakte

zijn reispak schoon. Op de achterkant van een vuile enveloppe stonden die woorden in Marks handschrift.

Is haat zo koel dat ik er niet eens bij denk?

29. Portmany, voorjaar 1960.

Mark met krankzinnige vrienden naar Rhodos gezeild. Ik werkte aan het overtikken van een verzameling coplas die wij samen hebben vertaald. Op zoek naar papier in zijn kamer, vond ik een brief. Mark verbergt niets, hoegenaamd niets. Dat zegt hij altijd. Ik schrijf de gevonden brief nu over. Hij is afkomstig van een dr. Ysbrand Wietse te Amsterdam, zijn vriend:

‘Waarde Mark,

Ik heb geen moment aangenomen, mijn beste vriend, dat je onwaardige motieven hebt gehad toen je mij de fotokopieën van Veronica's dagboek toestuurde. Ik had het reeds vermoed uit vroegere brieven. Ik zie nu dat een man soms voor vraagstukken komt te staan die hij zelf kan beantwoorden, maar dat hij toch de bevestiging van zijn antwoord bij anderen zoekt, het liefst bij een man die belangeloos en kundig kan oordelen. Je weet dat ik belangeloos ben. Mijn kundigheid wordt aangenomen, ofschoon ik zelf geloof dat er geen geleerde mensen bestaan doch uitsluitend lerende mannen (niet be-lerend, natuurlijk!).

Laat ik beginnen met te zeggen dat de toestand van Veronica inderdaad levensgevaarlijk is. Trouwens niet alleen de hare, de jouwe evenzeer. Maar jouw houding is veiliger, jouw kansen op behoud zijn groter omdat jij bij alles in je leven een hardnekkig geloof hebt bewaard - een zekerheid dat je leven toch waarde heeft - en omdat je je vanuit die zekerheid - een sterke burcht - grimmig verdedigt.

Veronica daarentegen verdedigt zich al lang niet meer. Zij

kan dat overigens ook niet, omdat zij dat bastion niet heeft, omdat zij waarschijnlijk het kasteel van jouw hardnekkigheid nooit heeft veroverd en bezet gehouden tegen de vijand. Zij staat in een open vlakte, zij wordt gestriemd door regen en hagel, door storm en onweer, door hitte en koude; nergens vindt zij beschutting. Doch die vlakte is haar drama niet. Zij zou erin kunnen leven indien zij niet de neiging had de ándere bewoners van dat vlakke land te beschouwen als wezens met de opzettelijke bedoeling haar te kwetsen, haar aan te vallen, haar om te brengen. Het leven, mijn beste Mark, is voor haar reeds bijna zinloos geworden. Zij kan niet meer doordringen tot de bronnen van de bevrediging omdat zij gelooft dat zij de hindernissen op weg naar die bronnen nu niet meer kan overwinnen. Uit de eerste jaren van haar aantekeningen blijkt dat zij vroeger dit vertrouwen nog wel heeft gehad (of alleen maar in aanleg), maar dat zij het vervolgens heeft verloren.

Het gevolg van zulk een geestelijke situatie is welbekend. Er zijn verschillende verschijningsvormen, maar bij Veronica hebben twee factoren zich in een bijna dodelijke samenspanning verenigd. Enerzijds keert zij terug naar primitieve gedragingen en kinderlijke oordelen, anderzijds raakt zij volkomen verstart in haar wanhoop. Jij hebt haar toestand aanzienlijk verergerd door haar op de oorzaken te wijzen zónder haar aan te tonen dat haar gebrek aan levensmogelijkheden fictief is, zónder haar te laten zien dat zij wel degelijk, zelfs met dit besef, kan leven en liefhebben. Ik geloof wel dat jij haar tracht te helpen, ik neem ook wel aan dat je vaak letterlijk doodmoe bent van haar “onwil”, *maar laat haar dan de dingen willen die zij nog kan willen*.

Vergeet niet dat zij werkelijk alleen staat. Jouw zonen bouwen ook al kleine versterkingen voor zich zelf.

Tweede punt: Veronica's ziekten. Beste Mark, ook hierin kan

ik alleen maar bevestigen wat jij zelf reeds vermoedt. Ziek-zijn is geen toevallige gebeurtenis waarvoor een patiënt volkomen onverantwoordelijk zou zijn. Ziek-zijn is in feite de afweer van de mens tegen de omstandigheden die hem bedreigen.

Veronica wordt niet onmiddellijk lichamelijk bedreigd doch haar geestelijke statuur is in verval; zij heeft het gevoel dat zij op het punt staat door de wolven verscheurd te worden. Een van die wolven ben jij bovendien. Hieruit vloeit haar voortdurende ziek-zijn voort. Migraine en angina pectoris - mijn hemel, dat zijn wel uitmuntende schoolvoorbeelden van psychosomatische storingen. Overschat de onmiddellijke gevaren hiervan niet, maar wees vooral ook niet blind voor mogelijk zeer ernstige gevolgen. Behoud het midden, mijn waarde Mark.

Ik ben van plan geweest je alle vaktermen te besparen doch ik citeer nu toch maar een knap collega. De woorden tussen haakjes voeg ik toe.

“Emotionele spanning waarbij (nog) geen directe schade aan het (menselijk) organisme wordt toegebracht, kan (toch) leiden tot fysiologische reacties die werkelijke structurele kwetsuren teweegbrengen; deze structurele schade kan zelfs zó ernstig zijn dat zij de dood ten gevolge heeft.”

Nu, mijn goede Mark, daar kun je het wel mee doen! Degene die zulke spanningen veroorzaakt of ze aanwakkert wordt aldus een moordenaar. Nee, versta mij niet verkeerd. Wij, zenuwartsen, zijn Jargonauten bij uitstek. Ik spot er zelf graag mee. Jij wilt integendeel veeleer geneesheer zijn, maar dan geldt voor jou toch nog het woord: Geneesheer, genees eerst je zelf.

Nog een enele aanwijzing: overlaad je zelf niet met verwijten. Ik verzeker je dat Veronica ook ziek zou zijn geworden indien niet jij, maar een andere man haar leven had gedeeld. Jij hebt haar weliswaar bewust gemaakt van haar tekort - en het

was beter geweest als je dit niet gedaan had - maar zij zelf heeft je voortdurend de gegevens van haar falen verschaft. Het ligt op de bodem van haar natuur om zonder hoop en zonder vertrouwen te leven want, zoals ik boven zei, zij heeft de zekerheid van zich zelf nooit gehad. Daarom, Mark, is zij ook met jou getrouwd! Er moet van jouw nog ongevormde maar reeds kernachtige zekerheid een aantrekkingskracht zijn uitgegaan die voor Veronica onweerstaanbaar was. Zij heeft je niet kunnen volgen. Jij hebt de weg voor haar te moeilijk gemaakt. Zij is ook niet meer op weg, jij nog wel.

Goed, je schrijft mij dat je wilt genezen. Dan blijft je maar één taak over, de taak van keer en tegenkeer. Ga terug, Mark, ga terug naar die kleine Veronica die een hemel van jou verwachtte, die een echte prins als speelgenoot wilde hebben; laat nu al je plannen voor jouw verdere reizen varen; keer eerst terug omdat er achter je, in de troosteloze woestijn van het verloren-zijn, een lam van de kudde verdwaald is. Doe dat terwijl je weet dat je zelf vooruit moet; doe dat terwijl je beseft dat jij zelf al wilt leven in de nog ongebooren wereld van morgen; doe dat omdat je een vrouw niet kunt achterlaten in de stervende wereld van vandaag. Wat baat het je wanneer je ten slotte alleen aan de grenzen van je ontdekkingsdrift staat?

Met toegenegen groeten, je Y.W.

PS. Het collegiale citaat is van dr. Saul uit zijn boek *The Bases of Human Behaviour*. Ik ken je passie voor details. En voor credits!

PS II. Waar heb je dat denkbeeld over de groeiende waarheid in je laatste roman Palau vandaan? Lees je Miguel de Unamuno? Mijn laatste vraag is niet aardig. Ik bedoel eigenlijk: toen je het las, herkende je toen ineens hoe menselijk waarachtig dit ver-

trouwen in de groeiende waarheid was? Vergeet niet Veronica hierop attent te maken.

Dank je nog voor je vertrouwen in mij, het geeft me moed voort te gaan met mijn eigen werk. Men zegt dat psychiaters zwijnenhoeders zijn. Dat is onze galgehumor. Jij en ik weten beter. Dr. Y.W. -'

Zover is het gekomen. Of in de woorden van Mark en zijn dokter: zover ben ik juist niet gekomen. Neen, ik bespeur niets van een edele verontwaardiging over wat Mark gedaan heeft. Ik ben bereid te erkennen dat hij vaak de weg terug is gegaan om zijn verloren schaapje te zoeken. Ik ben bereid te aanvaarden dat ik zelf in mijn heerlijke woestijn dikwijls verstoppertje heb gespeeld en dat ik de roep van mijn goede herder niet meer heb willen horen. Maar ik moet evenzeer stellen dat Mark ook duizendmaal opnieuw vooruit is gegaan, ik wil vastleggen dat hij mij duizendmaal toch ergens langs de weg heeft laten liggen, ik wil zeggen dat hij mij duizendmaal opnieuw in de steek zál laten.

Houdt hij van mij? Mogelijk maar hij houdt duizendmaal meer van zijn nieuwe wereld, van zijn nieuwe mensen op deze aarde, van zijn dwaze nieuwe utopia. Ik ben te moe, te zwak, te onvolmaakt om hem op zijn redeloze weg te vergezellen.

Ik wil mij zelf niet verlossen van deze onmogelijke fanaticus. Waarom zou ik dat wensen? Hij blijft immers toch de enige aan wie ik werkelijk toebehoor. Maar ik wil mij verlossen van mij zelf. Die dokter schrijft letterlijk: laat haar dan willen wat zij nog kan willen. Nu, dat is eenvoudig: ik wil niets meer willen, ik wil er niet eens meer zijn!

Nee, ik ben nu niet ziek, ik praat niet in koorts, ik ben niet eens gespannen. 'Die Verneinende', om nog eenmaal met Mark

te spreken. Ontdekkingsreizigers doden hun lastdieren die onderweg ziek worden. Zou Mark mij niet dezelfde dienst willen bewijzen?

‘Die Verneinende’, zeker, dat ben ik, dat wil ik ook zijn. Ik sluit het bewijs daarvan in dit boek in. Ik heb vroeger hele bladzijden van mijn aantekeningen weggescheurd, sommige heb ik vernietigd, andere heb ik bewaard. Er is nog genoeg over om het bewijs te leveren. Ik voeg ze nu opnieuw aan deze geschiedenis toe. Ik laat data en plaatsen weg. Ik schrijf alleen nog over hetgeen ik geschreven heb. Met Pilatus was ik mijn schone handen. Quod stripsi, stripsi. Aldus:

Weer dronken. Ik haat hem wanneer hij te veel heeft gedronken. -

Mark in een goed humeur. Hij heeft zijn boek *De Jargonauten* af. Brengt bloemen mee. Vandaag niet bars tegen Ro en Mon. Soms lijkt het leven geen naakte ellende. Soms kon ik hem in mijn armen nemen en zeggen: ‘Blijf bij mij, Mark, het wordt avond.’ -

Weer verwijten van Mark. Verwijten is het goede woord niet, maar bij Mark klinkt alles als een verwijt. Het staat wel vast dat hij niet van mij houdt. Hoe zou hij dat doen? Waarom verliest hij op den duur al zijn vrienden? Niemand kan hem lang verdragen. -

Mark: bijtende opmerkingen over vrouwen. Over vrouwen? Over één vrouw, over mij. Hoe kan deze man volhouden dat ik zijn leven ben. Hij zegt tegen Mon: ‘Mijn jongen, mijd het gespuis van vrouwen!’ -

Hij praat over een negerin als een kostschoolleerling die nooit iets heeft geleerd. Hij leert ook niets meer. Vroeger dacht ik dat ik hem haatte. Nu veracht ik hem. Ik heb niet eens medelijden. Waarom kan hij zijn verachtelijke leven niet leiden zonder mij?

Maar nee, ik ben zijn steun en toeverlaat. Non solus. Dat kon Adam ook niet. Ik ben er niet meer zónder jou, beweert hij dan. Wanneer hij mij in zijn armen wil nemen stoot ik hem weg. Maar lieveke, zegt hij dan, maar lieve van mij! -

Zijn papieren, zijn heilige papieren! Niemand (ik niet, Ro niet, zelfs zijn lieveling Mon niet) mag een stap over de drempel van zijn kamer zetten. Ro had vandaag een paar vel schrijfpapier van zijn tafel genomen. Mark: 'Wie heeft er - aan mijn papieren geraakt? Des duivels, letterlijk. Zijn wereld is *inderdaad* van papier, zelfs zijn vrouwen. -

Hij denkt over mijn dood. Hij is blij wanneer ik ziek ben. Zo vaak ben ik niet ziek, maar wanneer het voorkomt heb ik meteen 41 gr. koorts en Mark is al bezig mij een eerste klas uitvaart en zich zelf een derde klas enkel naar de maan te kopen. Ik kan hem misschien ter wille zijn, één keer werkelijk ter wille, maar waarom zou ik hem dat gunnen? Bij nader inzien: waarom zou ik het hem niet gunnen? Es igual, zeggen ze hier in Portmany. -

Ro en Men? Met hem zijn ze gelukkig. Met mij? Ik ben een oude vrouw. Eenendertig jaar oud. Maar zelfs Ro en Mon zeggen: 'Met papa is alles prettiger; jij lacht nooit; lach dan toch eens of vind je ons soms niet meer lief?'

Ja, met hem is het leven een spel - een schimmenspel dat je moet kunnen meespelen. Kinderen kunnen het en oude mannen. Mijn vader zou het kunnen, hij wel. -

Over tien of over twintig jaar zullen mijn zonen tegen Mark zeggen: 'Weet je nog hoe jij vroeger voor ons kookte? Gebraden duiven, haan in de pot, soep van de zeeschildpad die je gevangen had, heerlijk.' In feite maakt Mark heel zelden iets voor de jongens klaar, maar als hij het doet, wordt het een feest. Verstoor ik hun feesten? -

Ro merkt nooit dat ik achterblijf. Ro is vol van zich zelf. Maar

Mon komt vaak naar mij terug. Mon kan met tranen in de ogen zeggen: ‘Kom, meedoen! meedoen, papa zegt dat het iedere dag zondag is.’

Soms zingt hij, Mon: Quisiera que toda la semana domingo fuera, aya, aya. Maar ik ben een oude vrouw. Ik weet niets meer. Ik kijk naar Mons kleine gezicht: Mon, lieve zoon van mij, Mon, evenbeeld van Mark, mijn zoon, mijn zoon. Houd ik nog van Mark? Van Mon, van mijn kleine zoon? -

Ben ziek. Mark verzorgt mij met zó'n geduld alsof alleen mijn dood hem kan belonen voor zijn moeite. -

Ik reken uit hoe arm de jongens en ik zullen zijn, indien Mark op zijn reis naar Amsterdam verongelukt. Ik zag zijn toestel vertrekken. De linkermotor van een stokoude Bristol Freighter haperde reeds bij de start. Het vliegtuig danste in de regen. Engelen, beschermt hem. -

- Hoever is de eeuwigheid. Dichtbij, lieveke, dichtbij. -

- Liefde is van papier, ook de liefde. -

- Mijn hemel, en áls Mark eens gelijk heeft met zijn idiote liefde voor mensen? -

30. Portmany, mei 1960.

Mark terug van Rhodos. Ik heb hem bedrogen. Toen hij bij mij vlas, dacht ik: stik, mijn schoot is jouw paradijs niet. Hij merkte het ogenblikkelijk. ‘Vergeef me, kleine,’ zei hij en hij draaide zich om. Hij lag vanmorgen op het balkon. Zijn roes was zo diep dat de zon hem niet eens wekte. Ik ging naar zijn kamer, nam een van zijn bundels en las de Laudes pro uxore:

(Mark Dodewaard/Laudes V.)

When shall we two meet again
 in thunder, lightning or in rain? (Sh. Macbeth)
 Wanneer wij twee elkander weer ontmoeten?
 In stormen, regen of in lichtend vuur?
 Neen, lieve, slechts het voorbestemde uur
 Zal je op rappe, blote meisjesvoeten
 Geleiden langs de goede, oude route
 Naar de bestendigheid die immer duurt...

Enzovoort. Ik keek opnieuw naar de man die deze regels voor mij heeft geschreven.
 Ik kon maar één antwoord vinden: Yours in the ranks of death!

31. *Portmany, begin juli 1960.*

Drie argumenten pro domo mea:

1. De gespleten maan (gedicht van Nguyen-Du)

Alleen met mijn schaduw treed ik mijn kamer
 Binnen om er de vijf dode uren van de nacht
 Te slijten. En jij trekt ook alleen, nóg eenzamer
 De wereld door, een verre landstreek tegemoet.
 De schijf der maan is met een harde slag
 Gespleten in twee stukken. Waartoe is het goed
 Mijn bed de trieste helft te laten van het leven
 En jou - alleen op weg - de andere te geven?

2. Nata Lex

‘Est igitur, iudices, non scripta sed nata lex, ad quam non docti sed facti sumus, ut, si vita nostra in aliquas insidias incidisset, omnis honesta ratio esset expediendae salutis.’ - Zo is het: in deze wet, rechters, zijn wij niet onderwezen, tot deze wet zijn wij gemaakt: indien ons leven in hinderlagen zou raken, dan mogen wij in alle redelijkheid en eerbaarheid ons eigen heil zoeken. Basta.

3. Media Vita

‘Media vita in morte sumus.’ - Te midden des levens zijn wij dood, wij, Mark en ik, wij.

Nota van Mark, augustus 1960

1. Vietnamees. Uit mijn Oosterse vertalingen. 2. Uit: Cicero, Pro Milone, IV, 10. De ironie van het lot heeft gewild dat Veronica de tekst waarschijnlijk verkeerd heeft begrepen. Zij las de klassieken per intuïtie. In werkelijkheid verdedigt Cicero hier het recht op zelfverdediging, namelijk: het recht in eigen hand nemen door een aanvallende tegenstander te doden. Veronica had met meer vrucht Vergilius kunnen lezen; zij wantrouwde dichters, zij vertrouwde ten onrechte de advocaat voor kwade zaken die Cicero was. 3. Media vita: middeleeuwse klaagzang, door de kerk tijdelijk verboden omdat de verzen aanleiding gaven tot wanhoop. In mijn discotheek gezongen door de benedictijnen van Solesmes. Veronica hield ervan.

III La Secreta

1.

Aan Zijne Excellentie S.D. Ambrosio Vargas y Moral, Magistraat en Rechter van Instructie ad interim te Portmany, district Mediterraneo.

Excellentie,

Op instigatie van Uwe Excellentie heb ik in verband met het overlijden van Doña Veronica de Lumey, baronesa y esposa de Mark Dodewaard, een informeel onderzoek laten instellen naar de omstandigheden van derzelve leven en dood.

Uwe Excellentie kent onze geheime methoden en Zij kan er dus van verzekerd zijn dat gemeld onderzoek op geen enkele wijze is doorgedrongen in de openbaarheid. Wij hebben een groot aantal getuigen gehoord, deels in onze bureaus, deels - zonder dat zij het zelf wisten - in de etablissementen van onze stad. Uwe Excellentie zal zelf oordelen over het resultaat van onze arbeid. Zij moge voorts aannemen dat wij alle beschikbare middelen hebben uitgeput - tot en met het argument van een mogelijke deportatie zoals wij tegenover vreemdelingen gewoonlijk doen.

Mijn rapport aan Uwe Excellentie bevat slechts de verslagen van de bruikbare verhoren. Zij zijn genummerd van 102 tot 110, zijnde de volgnummers van ons archief. Alle verslagen zijn gesteld in onze taal én in een vorm die niet kwetsend is tegenover Uwe Excellentie - hoewel zij dikwijls aanvankelijk zijn genoteerd in het barbaarse spraakgebruik van de vreemdelingen of in de lage woordkeus van onze eigen mensen. Ter informatie van Uwe Excellentie is een aanhangsel met verklaringen toegevoegd.

Moge God aan Uwe Excellentie een goede gezondheid en een lang leven schenken,

Uw dienaar: Pedro de Puerco Hermoso,
 Chef van de Geheime Staatspolitie
 te Portmany, gegeven 10 september 1960

102.

Getuige Antonio El Fresco, dossier 0073, strafblad 23, *soplón*. (Het woord *soplón* wordt gebruikt om aan te duiden dat de getuige een verklikker is in dienst van de *Secreta*.)

‘Ik heb zowel de barones Veronica als haar man Marcos sedert vier jaar gekend. Hun boerderij grensde aan het stukje grond waarop mijn eigen huis staat. De vrouw van de vreemdeling was van een grote schoonheid en ik geloof dat vele bezoekers van hun huis uitsluitend kwamen om haar het hof te maken. Tot hun geregelde gasten behoorde een Madrileens anarchist, Fernando Cardona Castellón. Hij is een rokkenjager en daarom neem ik aan dat hij niet kwam om met de vreemdeling plannen te smeden tegen onze geëerbiedigde Caudillo, wiens leven God bescherm. Veronica behandelde de anarchist echter als een verwend en intelligent varken (excuseert u de uitdrukking) ofschoon ik ook zeker weet dat zij tweemaal een verlaten geliefde van de anarchist

in moeilijke omstandigheden heeft geholpen. U weet wel wat ik bedoel...'

- Hier, Excellentie, onderbrak ik de getuige met de rechtstreekse vraag of hij meende dat Mark Dodewaard zijn echtgenote had vermoord; hij antwoordde: -

'Jazeker, Don Marcos was een jaloers en ijverzuchtig man. Ik herinner mij dat ik eens toevallig naast Doña Veronica zat in de herberg van Sancho el Guitarista; schuchter fluisterde ik in haar oor: Ik heb u nodig, schone baronesa, ik heb u zeer nodig. Don Marcos zat minstens vier meter van mij af, maar hij had mijn woorden gehoord. Hij stond op en goot mij een glas cognac in de ogen. Ga je geile pupillen wassen, zei hij tegen mij. Zulk een man is in staat tot een moord, ja ik zweer dat ik Doña Veronica eens heb horen zeggen: Antonio, pas op voor Don Marcos, hij is een zeer dapper man.'

- Vraag aan Antonio: Kocht Mark Dodewaard verdovende middelen in de bar van Conchita?

Getuige (geschrokken en haastig): 'Nee, nee, ik weet niets van verdovende middelen. Ik heb uitsluitend belangstelling voor vrouwen zoals u weet. En ik heb ook nooit opdracht gehad de gangen van Don Marcos na te gaan. Ik zou binnen drie dagen voldoende inlichtingen kunnen verzamelen, maar ik heb geen geld. Als u mij tweeduizend pesetas zou willen...'

Einde van het verhoor. Onze verklikkers zijn leugenaars en pooiers. Ik stel aan Uwe Excellentie voor om aan Antonio enkele jaren te geven van de zeven jaar celstraf die hij te goed heeft.

103.

Getuige Ludwig Zweipunkt, zich noemende Luis Dospuntos, onderdaan van de Westduitse Federale Republiek, 54 jaar oud, voormalig majoor van de Panzerdivision Ostland, meermalen

onderscheiden: echtgenoot van Ingrid Mayer, Oostenrijkse, toneelspeelster, 36 jaar oud.

‘Vriend van Mark Dodewaard?’

‘Ik van hem, hij waarschijnlijk minder van mij.’

‘Waarom?’

‘Ik geloof in het leiderschap van enkelen, mijn goede vriend Mark hechtte aan zigeuners, negers, Moren, mulatten en Indianen.’

‘En Veronica?’

‘Een fantastische vrouw, absoluut uniek. Zij erkende de traditionele waarde van onze samenleving...’

- Getuige ging voort met een lange tirade over de adellijke afkomst van V., over haar volmaakte manier van optreden, over haar begrip voor de angsten van een mannelijke wereld, over haar portuur(!) en over het geduld waarmee V. de proletarische voorkeuren van haar echtgenoot verdroeg. -

‘Enig idee waaraan zij gestorven is?’

‘Een ramp, een slag voor ons allen. Ik was bij haar op de dag toen Mark op zee zwierf. Wij dronken 's morgens een sherry, wij praatten over de kwade kanten van het kunstenaarschap, wij schertsten over de bereikbaarheid van abstracte denkbeelden. Ik verliet haar huis om twee uur des namiddags. Zij verkeerde in een volmaakt goed humeur. Ik had altijd zulk een invloed op haar. Pas de volgende morgen hoorde ik dat zij dood was.’

‘Wie bracht u het bericht? Uw vriend Mark?’

‘Neen, ik hoorde het op straat. Iedereen wist het. Mark had mij niet gewaarschuwd.’

‘U vond dat u recht had op het eerste bericht?’

‘Ja, natuurlijk.’

- Getuige verbeterde zijn antwoord door op te merken dat M. zeker geen tijd had gehad om hem persoonlijk op de hoogte te brengen en dat hij M. dit verzuim gaarne vergaf. -

‘Was u minnaar van Doña Veronica?’

Getuige, schreeuwend: ‘Wat durft u mij te vragen?’

‘Nu goed, was u soms een beetje verliefd?’

‘Neen, in geen enkel opzicht. Kent u mijn vrouw Ingrid?’

‘Men zegt in Portmany dat u niet zozeer uw vriend Mark waardeerde als wel de kans dat zijn vrouw V. op een goede dag vrij zou zijn...’

‘Laster. Ik ben in de loop der jaren gaan begrijpen dat zij, voor mij tenminste, aan de noordpool leefde.’

‘Bezit u brieven of manuscripten van M.?’

‘Enkele Franse brieven aan mijn vrouw Ingrid.’

‘Liefdesbrieven?’

‘Neen. Deze brieven vormden deel van een traktaat over de onmogelijkheid van de liefde.’

‘Nog eenmaal, u hebt dus geen idee waaraan Veronica is gestorven?’

‘Jawel. Zij leed als kind aan lichte hartaanvallen. Zij heeft het zelf aan mijn vrouw en aan mij verteld. Weet u, het leven van een kunstenaar leidt bij een vrouw tot grote spanningen. Mijn vriend Mark ontkende dat. Ik geloof echter dat haar hart heeft gefaald. U hebt toch zeker wel het certificaat van haar dokter?’

‘Ging M. met joden om?’

‘Teveel.’

‘En u zelf?’

‘Neen, ik natuurlijk niet.’

‘Stelt u prijs op een voortgezet verblijf in dit land?’

‘Zeker. Wat moet ik in Duitsland doen?’

‘Werken bijvoorbeeld.’

‘Ik ben een kunstenaar, mijnheer!’

‘Geen verdere inlichtingen meer die voor ons van belang zijn? U kende V. immers zo goed?’

Getuige, aarzelend: ‘U weet zelf uitmuntend wat voor een man Mark Dodewaard is. Ik heb desondanks grote achting voor hem. Neen, ik heb geen inlichtingen voor u. Gaat u naar zijn vijanden, niet naar zijn vrienden.’

‘Kunt u zwijgen?’

‘Beter dan u denkt.’

Einde van het verhoor. Geen commentaar van ons.

104.

Getuige Doña Maria Beata de Valle y Montés, 57 jaar oud, ongehuwd, behorend tot de illustere familie van onze kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders te Portmany, presidente van de Naaikrans voor het Arme Kind, eigenaresse van Cayuste, boerderij waar de onderhavige buitenlanders woonden en nog wonen, eigenaresse van vijf andere hoeven en van de Cine Cristiano, deelgenote van de Banco de Portmany:

‘De buitenlanders Mark Dodewaard en zijn huisvrouw Veronica waren of zijn huurders van uw hoeve Cayuste?’

Getuige: ‘Dios mio, wat een ellende - ik was op haar begrafenis - ja, ik hield van haar zoals van een dochter - zij was mooi, zeker, maar zoals ik altijd zeg: het is beter goed van hart te zijn dan schoon van lijf en leden, ja, ja - maar God die soms de goede dingen verenigt had haar gezegend met schoonheid én goedheid - en zij hadden zulke mooie kinderen, blond zoals de engelen, blond zoals het Kind Jezus in de kribbe - maar de mensen spreken kwaad van hen, ik weet het wel - de mensen zeggen dat zij... - neen, zulke woorden passen niet in de mond van een maagd - ik verzeker u dat ik met haar omging als met mijn eigen zuster - het spijt mij dat ik niet genoeg gebruik heb gemaakt van mijn goede invloed op haar - ik zou haar hebben kunnen bewegen

zich aan te sluiten bij de ware christenen van Portmany - maar ik erken dat iedereen zijn eigen geweten heeft - zeker, zeker, ik mocht heira ook wel - hij heeft niet alleen kwade invloeden naar dit eiland gebracht - jawel, hij bekommerde zich wel om het lot van de verdoolden - maar, hoe jammer, mijne heren, hoe jammer van deze man, hij encanilleerde zich met volk van het laagste allooi - o, hij was de hoffelijkheid zelve - hij heeft mij meermalen geprezen om mijn godsvrucht en om mijn ijver voor de belangen van het geestelijke leven - maar hij ontving ook in zijn huis die ongelukkige priester die door mijn oom, Zijne Excellentie Ricardo, Monseigneur de Valle y Montés, is verbannen naar Afrika - zeker, ik wist dat wel maar ik hoopte dat hij die verdwaalde ziel, die gewijde Gods zou terugbrengen naar de werkelijkheid van een geordend leven - het tegendeel is waar geweest, mijne heren, het tegendeel - Don Marcos heeft padre Manuelo gestijfd in zijn genegenheid voor het rode plebs, gesteund in zijn opstand tegen het gezag van mijn oom - nee, nee, mijne heren, daarover weet ik niets, God behoede mij, nee, werkelijk niets - nee, ik heb hem de huur van mijn hoeve niet opgezegd - waarom zou ik dat doen? - hij betaalt altijd christelijk...'

- Einde verhoor. Excellentie zal het mij niet kwalijk nemen wanneer ik opmerk dat wij voor deze bronstige geiten, God beware mij, een burgeroorlog hebben gevoerd!

105.

Getuige Catalina Torres Torres, dochter van de visser Toni Torres Marí, dienstster in het huis van M. en V.:

- De getuige was lange tijd niet in staat een verstaanbaar woord uit te brengen. Pas toen wij haar hadden gedwongen twee glazen anis seco te drinken kon zij spreken. Maar zij klaagde dat zij

terug moest naar het huis onder de palmen; zij bezwoer ons dat haar heer (Don M.) zich zou verwonderen over haar lange uitblijven, zij zei dat zij voor de zonen van haar heer het middagmaal moest klaarmaken, dat zij voor Doña Nora toebereidselen moest maken voor haar reis naar Holanda, dat de rijstschotel met kreeft en vis nu niet op tijd gereed zou zijn en dat zij elke dag bij het beeld van de Maagd der Verdwaalden moest bidden voor de zielerust van Doña Veronica en voor de redding van Don Marcos.

Ten slotte konden wij haar enkele vragen stellen:

‘Was je heer vaak woedend op Doña Veronica?’

‘Ja, ja, heel dikwijls. Maar Don Marcos hield veel van haar, heel veel. Ik weet het, ik hoorde hen 's middags spelen in de tijd van de siësta.’

‘Wat speelden zij dan?’

‘Zij noemden het spel Kudde en Herder.’

‘Weet je wat voor een spel dat is?’

‘Nee, nee, maar ik weet dat Doña Veronica dikwijls zeer gelukkig was, ik zweer het.’

‘Ben je bang voor Don Marcos?’

- Getuige begreep de vraag blijkbaar niet. -

‘Is Don Marcos een goed mens?’

‘O ja, hij was heel goed zolang Doña Veronica nog leefde. Vraagt u het maar aan de vissers, vraagt u het maar aan de boeren; zij nodigen mijn heer op al hun feesten uit.’

‘Maar hij spreekt kwaad van onze Caudillo, nietwaar?’

‘Natuurlijk, natuurlijk; dat doen wij toch allemaal?’

‘Had jouw heer iets te maken met een vrouw die Mada Cavalla wordt genoemd?’

‘Nee, ik zweer het, por Dios, zij is immers een...’

‘Goed, je kunt gaan.’

Getuige: ‘Zult u aan niemand vertellen wat ik u heb gezegd?’
 ‘Nee, je kunt gerust zijn, Catalina.’

106.

Afgeluisterd gesprek tussen Fernando Cardona Castellón, anarchist en dichter, 31 jaar oud - en Francisco Belén Aragonés, medisch kandidaat, oud-leerling van de Staatsschool voor Journalistiek, waarnemend hoofd van Radio-Portmany, lid van de Falange, linkervleugel. Het gesprek vond plaats op het terras van het hotel España des nachts om twee uur, drie dagen na de dood van V., espa. de D.; het is voor ons genoteerd door de advocaat Ferrer, oplón.

Cardona: ‘Welk een geluk voor hem.’

Belén: ‘En welk een ongeluk.’

Cardona: ‘Je vergist je. Jij als medicus moest weten dat lichamelijke pijn van korte duur is. Hij is bevrijd, verlost als je wilt.’

Belén: ‘Ik heb geleerd dat deze vrijheid zelden tot geluk voert, de mens leeft van zijn gebondenheid aan anderen, maar alleen in een strikte orde. Anders gaat hij ten onder.’

Cardona: ‘Hij heeft zijn zonen.’

Belén: ‘En de bron des levens, Fernando?’

Cardona: ‘Alle falangisten zoals jij zijn ten slotte romantici, maar een dom en gevaarlijk soort dweepers.’

Belén: ‘Dank je. Alle anarchisten zoals jij eindigen in de volstreekte eenzaamheid, in de onvruchtbaarheid.’

Cardona: ‘Zoals Mark dus, wil je zeggen? Dan herhaal ik: welk een geluk voor hem. Slechts wie eenzaam is kan doordringen tot de grenzen van het bestaan, mijn waarde.’

Belén: ‘Geloof jij dat?’

Cardona: ‘Kende jij haar? Kende je hem?’

Belén: ‘Dat weet je wel. Maar twee weken geleden maakte ik

een radio-interview met hem. Hij sprak toen over de onmogelijkheid van de liefde.’

(Nota: ook Ludwig Zweipunkt verklaarde dat M. zich bezighield met dit probleem. Zie verslag 103.)

Cardona: ‘Heb je wel eens met haar gesproken, midden in de nacht? Ik was dikwijls haar gast - wanneer hij in Nederland was. Neen, mijn jongen, neen, dat niet! Wij waren allemaal verliefd op haar, maar ik ben niet één keer gegaan omdat ik daarvan gebruik wilde maken. Weet je, in die nachtelijke gesprekken is mij duidelijk geworden dat zij een heilige was...’

Belén: ‘Beaat?’

Cardona: ‘Neen, natuurlijk niet. Maar evenmin een heilige zoals onze Teresa. Veronica was een heilige van het ongeloof, een getuige van de wanhoop, een twijfelaarster aan de menselijkheid.’

Belén: ‘Een Teresa die tegen alle hervormingen was?’

Cardona: ‘Misschien. Maar van vrouwen verwacht ik geen nieuwe wereld, van vrouwen verwacht ik alleen dat zij op de nieuwe wereld kunnen wachten! Van mannen daarentegen eis ik de nieuwe aarde, van mannen eis ik dat zij scheppend werkzaam zijn. In deze zin is Mark een gelovige, zie je?’

Belén: ‘Wij zijn dat ook, wij...’

Cardona: ‘Jullie? Mijn God, weet je nu nog niet waarom ik jullie fascisme niet verdraag? Jullie zijn evenmin creatief, jullie zijn de behouders bij uitstek. Jullie stellen de orde van het bestaande boven de liefde voor het komende. Jullie zijn moordenaars geworden in naam van de volmaakte orde.’

Belén: ‘En jullie zijn bereid te moorden opdat de orde omver gestoten wordt. Zoals Mark dus wellicht bereid is geweest hetzelfde te doen.’

Cardona: ‘Onzin. Ik vermoord jou immers ook niet hoewel je een ordenaar par excellence bent.’

Belén: ‘Dat zul je wel laten.’

Cardona: ‘Zie je wel hoezeer jij in de orde gelooft! Je denkt zelfs dat je leeft dank zij de orde. Maar je lééft, mijn beste jongen, dank zij het feit dat ik nog met je spreek. Er is verkeer tussen ons. Zij die dit menselijke verkeer willen afkappen zijn jullie, jullie, beminde en gehate ordenaars.’

Belén: ‘En Mark -?’

Cardona: ‘Hij behoort tot het verkeer, tot keer en tegenkeer, zoals bij Camus. Geen wonder dat jullie Camus niet lezen. Wat zou er dan wel van jullie orde terechtkomen?’

- Meer heeft onze *soplón* niet genoteerd. Wij, bij de *Secreta*, zagen geen betekenis in het verslag van dit gesprek, maar wij vertrouwen in dezen op het oordeel van Uwe Excellentie.

107.

Getuige Pedro Sanchez, distillateur, republikein, lid van de Sociëteit, eigenaar van het jacht Palau; het gesprek vond plaats in de lokaliteiten van de Sociëteit omdat de getuige weigerde naar onze bureaus te komen:

‘Hoe vaak hebt u aan Mark Dodewaard uw schip Palau uitgeleend?’

‘Zes of zeven keer.’

‘Was u bekend dat de schrijver uw jacht gebruikte voor het maken van illegale reizen?’

‘Illegaal? Ik begrijp u niet.’

‘Smokkeltochten? Ontmoetingen met emigranten in Marseille?’

‘Neen. Hoe komt u aan zulke waanzinnige veronderstellingen?’

‘Nam hij zijn vrouw mee aan boord wanneer hij de Palau gebruikte?’

‘Neen. Zijn vrouw zeilde niet graag.’

‘Zij bleef dus alleen thuis?’

‘Waar zou zij anders blijven?’

‘Andere vrouwen aan boord?’

‘Mijn schip is geen vrouwenhuis. Het moet gezeild worden, dat weet u goed.’

‘Hoeveel drank kocht Don Marcos bij u?’

Getuige, sarcastisch: ‘Per week, per maand of per jaar?’

‘Per maand bijvoorbeeld?’

‘Ik zal het aan mijn boekhouder vragen.’

‘Was het dan zoveel?’

‘Minder dan de chef van de Secreta koopt en niet betaalt.’

‘En minder dan u zelf drinkt?’

‘Ik ben licorista. Sluit mijn distilleerderij en u vraagt om een opstand.’

‘Is de buitenlander u geld schuldig?’

‘Mijn vrienden zijn mij zelden iets schuldig.’

‘Behoorde Doña Veronica tot de klasse vrouwen die in het herderlijk schrijven van Ricardo, Monseigneur de Valle y...’

- De getuige vloekte zo godslasterlijk dat zijn woorden niet herhaald kunnen worden. Het is Uwe Excellentie bekend waarom wij het gedrag van Pedro Sanchez moeten dulden. Zie de instructie van de minister van Binnenlandse Zaken ten aanzien van de houders van buitenlandse bankrekeningen.

108.

Getuige David Dewey, 31 jaar oud, Amerikaans staatsburger, voormalig professor in de sociologie aan de Universiteit van New York, jood, derde generatie Amerikaan, gehuwd; geniet geen bijzondere protectie noch van de militaire missie noch van de culturele attaché van de Amerikaanse ambassade te Madrid:

‘Voorstander van ons regime?’

‘Neen.’

‘En uw vriend Mark Dodewaard?’

‘Vraag het hem zelf.’

‘Kende uw vriend de joodse huwelijkswetten?’

‘Dat denk ik niet. U kent ze overigens ook niet, anders zoudt u zulk een vraag niet stellen.’

‘Leende u hem joodse boeken?’

‘Natuurlijk. Joodse, mohammedaanse, boeddhistische, Amerikaanse, Spaanse, Chinese, kortom: Wat u maar wilt. Boeken hebben geen nationaliteit. See?’

‘Wie heeft Veronica gedood?’

‘Wie?’

‘Ja, u hebt mij uitstekend verstaan: wie heeft haar gedood?’

‘Fuck yourself.’

- De vertaling laten wij aan Uwe Excellentie over. Zij kent voldoende Engels om de portee van het antwoord te begrijpen. -

‘Hoeveel Amerikanen zijn er de laatste vijf jaar in Portmany gestorven?’

‘Geen idee.’

‘Ik zal het u zeggen: gemiddeld vier per jaar op een kolonie van nog geen honderd zielen. Bovendien stierven zij op een leeftijd van circa dertig jaar. Zegt u dat iets?’

‘Jawel, dat is ruim vier procent.’

‘Anders niets?’

‘Neen, ik heb geen verbeelding genoeg.’

‘Voortreffelijk. Wanneer is uw zoon geboren?’

‘Verleden jaar, 23 maart.’

‘Waren Mark en Veronica aanwezig op het feest van de besnijdenis van uw zoon?’

‘Ja.’

‘Hebt u van Mark en Veronica D. het dienstertje Catalina ge-

leend om u te helpen bij de bediening tijdens het joodse paas maal?’

‘Ja.’

‘Koopt u verdovende middelen?’

‘Ik behoor niet tot de verwaasden van dit eiland. Mark ook niet, als u dat bedoelt.’

‘Is het u bekend dat uw gouvernement geen bezwaar heeft tegen de deportatie van een bepaalde categorie Amerikaanse staatsburgers uit vreemde landen?’

‘Dat weet ik.’

‘Weet u tot welke categorie u behoort?’

‘Tot geen enkele.’

‘Bij welke apotheker koopt u geneesmiddelen?’

‘Bij uw eigen apotheker. Wij hebben elkaar wel eens ontmoet in zijn apotheek.’

‘Koopt u uitsluitend op doktersrecept?’

‘Doet u dat? U kocht de laatste keer Park Kiss, made in Spain, eerste lade rechts bovenaan.’

- Einde verhoor. Voorstel aan Uwe Excellentie: intrekking van de verblijfsvergunning van David Dewey bij zijn eerstvolgende artikel in The Jewish Review, Manhattan.

109.

Getuige Mada Cavalla, 39 jaar oud, onderdane van het Koninkrijk der Nederlanden - mirabile dictu, Excellentie -, schilderes, minnares van onze jeunesse dorée et moins dorée; haar getuigenis is van bijzondere waarde omdat zij minstens enkele maanden dagelijks te gast was ten huize van de betrokken vreemdelingen; haar uitspraak werd gaarne en zonder aarzelen gegeven in tegenstelling tot de onwillig gegeven antwoorden van de andere ondervraagde buitenlanders.

Nota van Z. Exc. Ambrosio Vargas y Moral aan Pedro de Puerco Hermoso.

Vernietig het getuigenis van getuige 109. Laten wij eerbare mannen blijven. Mijn eigen zoon is het slachtoffer van deze getuige geweest. Moge God zich over ons erbarmen. Amen.

110.

Getuige Doña Nora de H., diplomatiek paspoort.

Volgens instructie van Uwe Excellentie hebben wij de getuige in het grootste geheim de verslagen van de tot dusverre afgewerkte verhoren laten lezen. De getuige schreide tijdens het lezen. Daarna vroeg zij slechts: ‘Maar heeft u dan geen eerbied voor het leven noch voor de dood?’

Wij hebben haar geen enkele vraag gesteld.

111.

Aanhangsel I

Ad 102: Antonio El Fresco heeft de buitenlanders meermalen lastig gevallen. Hij heeft dikwijls getracht aan M. vervalste scheepsbiljetten te verkopen. Het is ons bovendien bekend dat M. geweigerd heeft met Antonio zaken te doen, ook in de beruchte affaire van de gestolen beelden van de godin Tanit uit het museum te Portmany.

Ad 103: Zweipunkt is tien dagen onder doktersbehandeling geweest na de dood van V. De Franse brieven waarover hij sprak hebben wij in beslag genomen en later teruggegeven. Volgens de Faculteit Letteren van de Academie te Portmany zijn de stukken transcripties van de brieven van een zekere Gustave Flaubert aan een zekere Louise Colet, Frankrijk, tweede helft negentiende eeuw. Zij handelen niet over de onmogelijkheid van de liefde maar over de onvolmaaktheid van de menselijke betrekkingen, aldus de faculteit. Zie hierover ook Ad 106.

Ad 104: Padre Manuêlo werd door Ricardo, Monseigneur de Valle y Montés, verbannen naar Afrika. Hij verkoos de provincie Kivu in de staat Kongo. De buitenlanders onderhielden ook na zijn verbanning contact met Padre Manuêlo. Het staat vast dat de verbannen priester een grote genegenheid verwierf onder de negers van zijn missie. Hij werd echter sindsdien door de opstandelingen om het leven gebracht. Hij wordt door het volk van Portmany in het geheim als een martelaar vereerd.

Ad 105: Het spel Kudde en Herder wordt genoemd in het Boek der Strelingen, Kamasutra; deze inlichting stamt wederom van de faculteit.

Ad 106: De tekst van het radio-interview van Belén met M.D. is door ons gecontroleerd. De schrijver sprak niet over de ‘onmogelijkheid van de liefde’, zijn woorden luidden dat hij bezig was met een werk over de ‘mogelijkheden én de onmogelijkheden van de menselijke genegenheid.’

Ad 108: Volgens Belén die wij hierover hebben ondervraagd komen joodse sympathieën en symbolen voor in bijna alle werken van de vreemdeling. Hij heeft, volgens Belén, een studie geschreven waarin hij toont dat Christoffel Columbus een Catalaanse of Majorkijnse jood was, die zich om redenen van politieke veiligheid tot het christendom bekeerde.

112.

Aanhangsel II

Onze veiligheidsofficier bij het Staatsbedrijf der Posterijen heeft op mijn instructie in de eerste weken na de dood van V. de post van M. naar het buitenland in de hand gehouden. Er was slechts één brief, bestemd voor dr. Ysbrand Wietse te Amsterdam. Ter informatie van Uwe Excellentie volgt hier de vertaling. De oorspronkelijke brief hebben wij vernietigd omdat hij na ge-

bruik niet meer te verzenden was. Zoals Uwe Excellentie weet is deze methode niet gevaarlijk. Er gaat in ons land zeer veel post verloren. Zowel onze eigen landgenoten als de vreemdelingen zijn eraan gewend. Brieftekst volgt:

‘Goede Broeder Ysbrand,

In een van je laatste brieven vraag je waarom ik niet met Veronica en met mijn zonen terugkeer naar mijn land. Ik moet je teleurstellen. Met Veronica terugkeren kan ik niet meer; zij is gestorven, nu tien dagen geleden. Bespaar mij vragen en bespaar mij rouwbeklag. Jij zelf hebt immers voorspeld hoe mensen kunnen omkomen, hoe zij zullen omkomen. Neem nog eenmaal van mij aan dat ik alles heb gedaan wat in mijn bereik lag. Wanneer ik in Nederland mocht komen, zal ik je een getrouw verslag doen.

Laat mij nu schrijven over de onmogelijkheid van mijn terugkeer. Het is de enige zaak waarmee ik mij nu in ernst kan bezighouden. Hierover met jou spreken geeft mij de kracht die ik nodig heb. Ik keer dus niet terug. Waarom?

Met Veronica zou ik hebben kunnen terugkeren als zij dat gewenst zou hebben. Wellicht wenste zij het ook, hoewel zij het nooit heeft uitgesproken. Maar zij wist eveneens dat een terugkeer geen baat zou brengen, noch voor haar noch voor mij. Terugkeer zou hebben betekend terugvluchten naar de beschermende gemeenschap, terugvallen op de zekerheid van een geregeld leven, zich laten leven door de eisen van een moderne maatschappij, leven ook in de voortdurende leugen van de Nederlandse leegte. Zeker, Veronica zou het zo niet hebben geformuleerd, zij zou simpel hebben toegegeven dat zij terug wilde naar het verleden, naar de stam, naar de burcht van geborgenheid, die zij toch wel eens in haar kinderjaren moet hebben ge-

kend. Maar ik herhaal: zij heeft de wens niet kenbaar gemaakt *omdat zij waarschijnlijk verkoos persoonlijk verantwoordelijk te blijven.*

Mijn redenen zijn dezelfde. Waarom moet ik mij nuttig maken in jullie utility-leven? Waarom moet ik mij aanpassen aan de tirannie van jullie meerderheid? Waarom moet ik weer voorgeven te geloven in jullie burgerlijke utopia? Waarom, mijn beste vriend?

Want ik vraag op mijn beurt: wat doen jullie, waarmee zijn jullie bezig, is hetgeen jullie doen zó belangrijk voor de mensen dat ik eraan moet meewerken? Je schreef in een van je brieven over de nieuwe wereld die op komst zou zijn. Goed, dat neem ook ik aan, maar mijn wereld van morgen verschilt hemelsbreed van jouw nieuwe aarde.

Zeker, jullie hebben de oude goden onttroond, jullie hebben de oude angsten ontzenuwd, jullie hebben de oude chaos (bijna) bedwongen en jullie hebben de oude aarde geleid naar de zekere banen van de toekomst. Dat dénken jullie, dat gelóven jullie!

Welk een zelfbedrog, welk een menselijke waan, mijn goede Ysbrand. De koningshoven zijn afgeschapt, maar jullie hebben reeds nieuwe hoven in het leven geroepen: de grote ondernemingen met hun stoet van nieuwe hovelingen, nieuwe schriftgeleerden (zie mijn satire: De Jargonauten) en nieuwe onderdanen. Jullie hebben de klassenstrijd opgeheven in jullie volmaakte overlegorganen waarin geen strijd mogelijk is maar evenmin een overwinning. Jullie hebben de godsdienstige moraal teruggebracht tot een absoluut minimum, maar jullie hebben een duizendmaal dogmatischer, een duizendmaal onverdraagzamer maatschappijmoraal tot maatstaf van jullie handelen gemaakt waartegen niemand van jullie zich redelijk kan verzetten omdat de nieuwe moraal voorgeeft de verdraagzame vrijheid en de vrije verdraagzaamheid zelve te zijn.

O, jullie hebben zoveel bereikt. Niemand is bij jullie nog verantwoordelijk, daarvoor hebben jullie colleges en commissies. Niemand is bij jullie nog scheppend werkzaam, want jullie dwingen iedereen in een ploeg te werken aan een vooropgezette voordelige taak. Niemand kan op jullie aarde nog dwaas doen, want jullie ladderstatus verbiedt de dwaas een trap hogerop te gaan. Kortom, jullie zijn hard op weg om van de mensen stamboekvee te maken, nuttige en goed doorvoede runderen die mechanisch en automatisch gemolken worden “ten algemenen nutte”.

Laat mij vooral één zaak niet vergeten: zelfs jullie perfectionistische structuurmaatschappij heeft een god nodig. Het spreekt vanzelf dat jullie de oude God niet meer nodig hebben. Jullie gebruiken zijn naam alleen nog als voorwendsel waarmee jullie de enkele domme mensen, die er op jullie aarde over zijn, chanteren Het Nieuwe Systeem te aanvaarden. Maar de werkelijke god van jullie nieuwe wereld is Het Systeem zelf. Het Systeem is jullie Deus ex Machina. Jullie hebben een oud geloof verworpen ten gunste van een nieuwe en onmenselijke ketterij.

Jullie kunnen je gang gaan. Jullie baan leidt naar de technische ruimte in de buurt van de maan. Jullie zekerheid is in handen van de Grote Boekhouder, Plaatsvervanger op Aarde van Het Systeem. En jullie hemel is Luilekkerland voor de Verminkten...

Mijn beste Ysbrand, natuurlijk is dit alles geen verwijt aan jou persoonlijk. Je hebt voorwaar de beste bedoelingen gehad toen je mij aanbod mij terug te halen naar mijn land. Maar je weet nu waarom ik niet kom. Veronica is dood omdat ik niet in Het Systeem geloof. Ik blijf dus hier, hier is zij begraven.

Je raadt nu ook wel waarom ik liever onder een dictatuur leef dan in een “vrije democratie”. Een dictatuur is herkenbare tiran-

nie, tegen haar verzet zich de mens van nature, zijn beste krachten besteedt hij aan de bestrijding van deze dwingelandij. Maar Het Systeem is niet herkenbaar als dwang. Integendeel, Het Systeem heeft het welzijn van de gemeenschap op het oog! Wie zou zich daartegen verzetten?

Misschien, mijn goede vriend, keer ik eenmaal naar mijn land terug. Ik weet niet wanneer dat zal zijn. Maar als ik kom, dan kan mijn komst maar één doel hebben: weerstand tegen Het Systeem, verzet tegen de god met de lemen voeten.

Ten slotte: mijn nieuwe wereld is een aarde waarop mensen méér mens zijn, bewust vrij en bewust gebonden aan de ander. Maar mijn nieuwe wereld verdraagt niet de dwang van jullie waan.

Dank je, helper in de nood, voor de wijze waarop je mij bewust hebt gemaakt van de redenen voor mijn weigering terug te keren.

Mijn zonen maken het goed.

Genegenheid voor jou en de jouwen, Mark D.?’

Uwe Excellentie moge overwegen of maatregelen op grond van politieke onbetrouwbaarheid tegen M.D. getroffen moeten worden.

Met Aanhangsel II is mijn rapport aan Uwe Excellentie voltooid. Met verschuldigde eerbied verblijf ik, Pedro de Puerco Hermoso.

113.

Nota van Ambrosio Vargas y Moral
aan de chef van de Geheime Staatspolitie:

Geen enkele maatregel, noch strafrechtelijk, noch politiek. Ik herhaal: geen enkele maatregel. Gewenst voor persoonlijk

gebruik van de Magistraat: één exemplaar van het Boek der Stelingen, Kamasutra, genoemd in Aanhangsel I. Alle gegevens ad acta. Gegeven te Portmany, 25 sept. 1960.

IV Nora

1.

Pieter, steenrots van mij,

Hoe moet ik je vertellen wat hier gebeurt, minnaar en vriend? Je weet wel: vrouwen kennen altijd het *hoe* van de dingen, maar mannen behoren te weten *waarom*. Laat mij dus in mijn berichten aan jou de gemakkelijke weg bewandelen ‘always know how, never ask why’. Zó leven wij immers, nietwaar? En heb geduld met mij, Pieter, het is toch nog een moeilijk verhaal.

Veronica was al begraven toen ik aankwam. Begraven is niet het woord; hier kapt men een holte in de rots, hier legt men de doden in een berg. Mark is een man geworden. Jij hebt hem vaak verdacht van een kinderlijke verbeelding, hij was voor jou de jongen met een onschuldige en onverantwoordelijke aanleg, een vogel die er ook niets aan kan doen dat hij 's avonds fluit vlak voordat het nacht wordt. Ik heb lang gemeend dat je gelijk had, jouw verklaringen zijn zo redelijk. Maar reeds de eerste dag van mijn verblijf hier zag ik dat wij ons jarenlang hadden vergist. Er schuilt een hardnekkigheid, een doelbewustheid, een koppige volharding in deze man die ik nooit had vermoed. Je had hem moeten zien toen hij mij verwelkomde op het vliegveld van

Portmany: een man die zich niet meer bekommert om de afspraken van onze society; grijs, slordig in zijn kleding, vinnig tegenover zijn Umwelt, maar toch hoffelijk en eerbiedig tegenover de vrouw die hij kwam begroeten. Toe, Pieter, vergeef mij meteen maar mijn vrouwelijke oordeel. Ik had op dat moment, oude vrouw die ik ben, verliefd op hem kunnen worden. Hij was in die paar uren wat wij vrouwen noemen een ideale man, een tikje hoogharig, beheerst en koel maar met die ondertoon van genegenheid in zijn stem waardoor wij ons zo gestreeld voelen, zelfs in ellendige omstandigheden. Vertel mij niet dat ik mij opnieuw vergis. Dat besepte ik zelf toen hij en ik tegenover de steen stonden die Veronica van ons afsloot: ik bijna in tranen natuurlijk maar hij als de dappere die niets vreest, die niets voelt, de eeuwige pretendent. Toen wist ik wel weer hoe kwetsbaar hij was; ik voelde weer hoezeer hij ons, jou en mij, nodig had. Zeker, Pieter, wij vormen zijn publiek zoals de toeschouwers in een schouwburg de spiegel zijn waarin de acteurs zich zelf zien handelen: zonder dat spiegelbeeld spelen zij niet.

De gebeurtenissen die Mark hebben overvallen betekenen de grootste mislukking van zijn leven, maar hij handelt nog steeds alsof het niet zijn persoonlijke fiasco is. Zijn werk laat hem in feite koud; hij werkt door, tegen wil en dank, hij gelooft dat hij al lang genoeg gedaan heeft. Maar het laat hem geen ogenblik met rust dat hij niet in staat is geweest Veronica te behouden. Daarin ziet hij zijn falen, daarin steekt hem zijn machteloze genegenheid. Ik zie het, ik zie het, maar zelf is hij blind. Ik had terstond medelijden met hem en jij weet hoe gevaarlijk dit soort mededogen kan zijn. Ik heb mij weten te beheersen. Hij kent mijn gevoelens niet.

Trouwens, binnen enkele dagen veranderde ik weer van gedachte. Ik ben hier een prooi geworden van een verschrikkelijke

verwarring. Ik hoorde op dit vervloekte eiland natuurlijk prompt ongelooflijke verhalen over onze Mark en onze Veronica. Ik ga namelijk zoals altijd veel alleen uit. Maar nauwelijks zit ik op een terras aan de haven of aan een tafeltje in een eethuis of rondom mij beginnen stemmen hardop te praten over Veronica en over Mark. Gebruiken mensen dan zulke gemene middelen om mij in te lichten of om mij te kwetsen?

Gisteravond at ik in de stad. Vlak bij mij zaten twee vrouwen - landgenoten, hun spraakgebruik liegt er meestal niet om. Een van haar stond op, kwam naar mij toe en vroeg mij vuur voor haar sigaret - in het pretentieuze Engels dat op eilanden zoals Portmany blijkbaar van smaak en manieren moet getuigen. Het kreng wist natuurlijk bijzonder goed dat ik haar Nederlands wel zou verstaan, iedereen weet dat van je wanneer je één dag hier bent. Zij keek mij zo brutaal aan dat ik mijn ogen neersloeg. Jij kent die rancune van sommige vrouwen tegenover een willekeurige andere wel. Zij ging terug naar haar kameraadje en begon: Och, nee, de man betekende werkelijk niet veel; zeker, hij had wel enige aardige dingen geschreven maar hij had zijn talent volkomen verpest omdat Veronica hem niet de vrijheid gunde die hij nodig had en omdat hij die vrijheid ook niet durfde nemen; natuurlijk, dát was het, hij had nooit moeten trouwen met zo'n onwetend meisje, stel je voor, zo'n doortrapt burgerlijk typetje, zo'n jonkvrouwtje die iedereen, Mark inclusief, wilde overheersen; en dan die kinderen, mijn God, welke kunstenaar heeft er nu kinderen? stom, nietwaar? kijk, zó gaan schrijvers naar de bliksem, zo vergooien zij zich zelf aan het burgerdom... maar als zij (het kreng) Mark had kunnen leiden, als zij hem eens onder handen genomen had, als zij hem eens naar de toppen van de liefde had gevoerd... ach ja, zij had hem natuurlijk wel kunnen hebben, je hoefde bij Mark maar een vinger uit te steken

en hij streek in je bed neer - wist je dat niet? Maar dat zag immers iedere vrouw! - maar zij had hem laten schieten, uitsluitend omdat hij in de grond van de zaak en 'ergens' toch al mislukt was, van kant gemaakt door dat frigide vrouwtje van hem; want zeg nu eens: wie gaat er nu met zijn kinderen wandelen langs het strand? Belachelijk; zij wilde zich graag geven aan een man, maar dan moest zij de zekerheid hebben dat die man het waard was; en ten slotte zij ging liever om met de wérkelijk groten, met haar eigen geestverwanten... -

Je zult zeggen, Pieter, dat ik niet eens had moeten luisteren, je zult zeggen dat deze incidenten de gewoonste zaak van de wereld zijn; je hebt gelijk. Maar daar zit je dan, daar word je beledigd, en dan staat zo'n engel op, gaat met haar slavin de deur uit en zegt in het voorbijgaan én in het Nederlands tegen je: Goedenavond, mevrouw! En zelf ga je ook naar huis, je weet dat je ieder woord behoort te vergeten, maar 's nachts schieten je gemene zinnen te binnen, je twijfelt reeds aan de vrouw en aan de man op wie je zoveel echte genegenheid had gesteld.

Marks jongens zijn flink. De kleinste is een lieve hangoor die wel eens tegen mij aankruipt. 'Heet jij Nora?' vroeg hij mij. 'Komt dat van Eleonora?' - 'En jij heet Mon, maar ik weet niet waarvan jouw naam komt,' zei ik tegen hem. Hij lachte: 'Dat is heel moeilijk, niemand raadt het, maar ik zal het jou zeggen: het komt van Raymond.' Beide jongens herinneren zich niet dat zij ons vroeger dikwijls hebben gezien.

Ik moest je nog veel meer schrijven, maar plotseling ontbreekt mij de moed. Ik zal morgen verdergaan, lieve goeike. Ik breng mijn brief zelf naar de boot. Dan vliegt hij morgen vanaf het vasteland naar je toe.

2.

Pieter (in haast),

Hij slaapt, ik waak aan zijn bed en ik schrijf, snel en onzeker, maar zonder terughouding, ik zou niet eens weten hoe ik je iets moest onthouden. Alles gebeurt zo onverwacht, zo onvoorzien. Schrik nergens van, lieve; ik heb het ook niet gedaan, ik had geen tijd om te schrikken.

Vanmiddag heeft Mark een hartaanval gehad. Nee, nee, niet de gewone samenloop van omstandigheden die te voorspellen valt, een overspannen lichaam, een geest die het plotseling begeeft, een hapering van het menselijke organisme. Natuurlijk, hij was moe, hij vertoefde aan de grens van die beruchte moedeloosheid, hij stond wel op die lijn die je niet zelf kunt overschrijden, maar zijn ineenstorting was een technische fout, een vergissing. Ik heb nu een paar uur de tijd; gelukkig want ik heb tijd nodig, ik heb uren nodig om de orde binnen mij zelf te herstellen. Goed, ik schreef je reeds over de verwarring die hier heerst. Mark moet er ook door bevangen zijn geweest, anders kon hem dit niet overkomen zijn, tenzij... Na de morgenuren - de dwaas had gewerkt, waarom? - wilden wij samen koffiedrinken, de kleine Catalina maakte alles klaar. Plotseling had hij pijn, een korte aanval. Hij ging naar zijn kamer, haalde een buisje tabletten en nam er een; hij spoelde het weg met een glas rode wijn.

‘Zo zijn pillen lekker,’ spotte hij. Geen minuut later zag ik dat zijn gezicht samentrok, zijn mondhoeken schenen verstart, zijn ogen kregen die harde glans die ineens kan breken.

‘Wat is er Mark?’ vroeg ik.

‘Niets, meisje,’ antwoordde hij wrang, ‘je aanbidders is moe, alleen maar moe.’

Hij had het nog niet gezegd of ik zag dat de krampen verergerden; hij glimlachte nog steeds, een bitter soort grijns die mij

pijn deed. Hij greep naar zijn knieën, naar zijn liezen. Toen viel hij uit zijn stoel, hij lag gekromd op de vloer van de patio.

‘Roep maar een dokter, Nora,’ fluisterde hij, ‘maar houd Ro en Mon uit de buurt. Eenmaal is genoeg.’ En weg was hij.

‘Catalina,’ schreeuwde ik, ‘Catalina.’

Zij was er al. Ik behoefde niets te verklaren. Het kleine dienstertje vloog. Binnen tien minuten, hetgeen in Portmany wel een wonder mag heten, was er een arts. Op de koffietafel lag het buisje tabletten. Hij keek ernaar en vloekte. ‘Nog eens een keer,’ gromde hij woedend, ‘nog eens een keer! God straffe de ellendigen.’

Ik begreep er niets van, hij blijktbaar wel. Hij onderzocht Mark niet eens. Hij rukte zijn tas open, haalde er een injectiespuit uit, brak een capsule stuk en vulde de injector. Hij stiet de naald ruw in Marks bovenarm, hij bleef bij hem knielen, hield zijn pols vast en luisterde met zijn oor op Marks mond.

‘Koffie, hete, zwarte koffie,’ snauwde hij tegen mij. Ik begreep hem niet onmiddellijk. ‘Voor hem natuurlijk,’ zijn hoofd knikte kwaad naar Mark, ‘niet voor mij.’

Catalina en ik goten Mark een kwart liter koffie tussen de tanden. Het duurde een halfuur voordat Mark de ogen opendeed.

‘Blijf liggen, blijf in godsnaam liggen waar je ligt.’

Langzaam keerde de bittere grijns terug om Marks lippen, hij had zijn dokter uitmuntend verstaan, hij had hem ogenblikkelijk herkend, hij wist zelf onmiddellijk wat er gebeurd was.

‘Nee, houd je mond maar, ik heb het wel gezien,’ zei de arts weer.

Later legden wij hem op zijn bed. Hij sliep weer. De kleine Catalina liep biddend en smekend door het huis, een stenen heilige zou erdoor ontroerd zijn.

‘Wat is er eigenlijk met hem aan de hand?’ vroeg ik onnozel.

‘Dimethylamino-fenyldimethyl-pyrazolona,’ antwoordde hij. Hij zag mijn domme gezicht en hij lachte even. ‘Nee,’ zei hij, ‘dat is geen Spaans, het is de chemische samenstelling van een tabletje tegen hoofdpijn en zo.’

Ik dacht dat hij spotte. ‘Vergif?’ vroeg ik.

‘God nee, een heel gewoon en een heel goed middel tegen pijnen, werkelijk een patent geneesmiddel, mevrouw. Iedereen koopt het, iedereen heeft het in huis. U hebt het waarschijnlijk zelf bij u.’

Ik pakte mijn eigen buisje tabletten.

‘Precies,’ zei hij, ‘dat is het. De pest is alleen dat één man op de duizend - of op de tienduizend, dat weet ik niet - er niet tegen kan.’

‘Wist Mark dat?’ vroeg ik.

‘Als wij dat wisten, mevrouw, dán wisten wij meer,’ antwoordde hij - en ik vreesde dat hij opnieuw woedend zou worden.

‘Hoe wist ú dan dat het tabletje de oorzaak van zijn aanval is geweest?’

‘Kende u Doña Veronica?’ antwoordde hij met een wedervraag.

‘Anders zou ik niet hier zijn. Ik kende hen beiden jarenlang.’

‘Het vreemde is namelijk dat zij gestorven is aan de gevolgen van een acute allergie voor fenyldimethyl, *dezelfde allergie* waaraan onze goede vriend hier blijkbaar lijdt. Ik wist het natuurlijk niet, nee, werkelijk niet. Maar ik raadde het toen ik hem zag liggen en toen ik hetzelfde buisje tabletten ontdekte.’

Kun je je voorstellen, Pieter, dat ik ineens een visioen had van verschrikkelijke en afschuwelijke mogelijkheden? Ik hoopte nog dat de arts mijn schrik niet had opgemerkt. Ik wachtte even totdat mijn stem normaal zou kunnen klinken.

‘Geeft u dat te denken, dokter?’

Hij keek mij venijnig aan, maar bijna meteen lachte hij weer.

‘Mevrouw, zulke dingen gebeuren uitsluitend in detectives, echt. Om uw vraag te beantwoorden: nee, ik denk niets. Dergelijke gevallen zijn zó zeldzaam dat een leek zelfs geen ogenblik aan de mogelijkheid zou kunnen denken. Zo iets zou men eerst moeten weten; en vervolgens zou men die ene mogelijkheid op de tienduizend onmogelijkheden moeten opsporen. Is dat duidelijk?’

‘Ja,’ zei ik, ‘maar...?’

‘Mevrouw, uw fantasie schrikt voor niets terug,’ schertste hij. ‘Bent u altijd zo achterdochtig? Misschien kunt u mij een glas whisky on the rocks laten serveren? Mark doet dat altijd.’

On the rocks, overal in de wereld dezelfde barbaarse Amerikaanse gewoonten, zelfs in Portmany! Ik wenkte Catalina. ‘Voor de dokter met ijs, voor mij puur.’

Toen hij bediend was, ging hij voort: ‘U zegt dat u hen beiden jarenlang gekend hebt. Nu, ik ken hen beiden maar een paar jaar. Maar ik geef u de verzekering dat uw geheimste gedachte - die u bovendien bewust nooit zoudt willen overwegen - in de praktijk een onmogelijke hypothese oplevert. Kom, u houdt immers van deze mensen?’

‘Juist daarom,’ antwoordde ik.

‘Precies,’ verklaarde hij. ‘U bent bang dat uw genegenheid ergens diep gekwetst wordt, dat zij voorgoed geschonden zal worden. U wilt feitelijk horen dat het onmogelijk is, nietwaar?’

Ik knikte. Hij stond op. ‘Het is onmogelijk,’ besloot hij, ‘het is niet eens dénkbaar.’ Hij keek naar Mark. ‘Als hij wakker wordt, geeft u hem bevel minstens drie dagen te blijven liggen. Daar kunt u wel voor zorgen? Mooi. Later zie ik hem wel weer in de stad. Waar zijn de zonen?’

‘Bij Rosario en Manolo.’

Hij nam afscheid met een hoofse handkus.

Goed, Pieter, daar zit ik. Ik denk aan jou, ik denk aan Veronica, ik kijk naar de slapende man. En mijn wereld is veranderd, steenrots van mij. Mijn medelijden met de levende en de dode wordt onverdraaglijk.

3.

Goede Pieter,

Soms hebben wij hier enkele goede dagen. Wij gaan zwemmen, wij liggen onder de palmen. Ik maak weliswaar geen vorderingen bij mijn taak, maar ik heb geen haast meer. Ik ben je dankbaar voor je brief, want nu weet ik dat jij evenmin krijgertje met de tijd wilt spelen.

Wij waren beiden aan een periode van rust toe, Pieter; jij omdat het werk van de afgelopen jaren je zozeer had afgemat, ik omdat het nietsdoen mij volkomen had uitgeput. Ik kon je voor mijn vertrek al nauwelijks meer helpen. Jouw taak - regeren, beter: meeregeren - lag mijlenver buiten mijn gedachtenwereld. De manier waarop er in onze gouvernementskringen voortdurend gehandeld moet worden kon ik verstandelijk nog wel aanvaarden, maar mijn hart was er niet bij. (Wel bij jou maar dat behoef ik je niet te zeggen.) Geldt dat ook voor de vrouwen van je collegae? Is hetzelfde waar voor ministersvrouwen?

Ik dacht en ik denk dat jij jouw werk uitmuntend doet maar ik zag en ik zie de werkelijkheid ervan niet. Niets lijkt mij zo onbevredigend als regeringsbezigheden; de nutteloosheid ervan, de vergeefsheid ervan is voor mij in het oog springend. Je moest zo'n regeerder hier eens zien, in Portmany! De man doet niets, maar op het moment dat hij iets doet, zijn er een paar mensen meer ongelukkig. Hij vervult zijn taak dus uitstekend door niets te doen.

Niet boos worden, Pietertje van mij, toe, ik herinner mij heel goed wat jij daarover vaak hebt gezegd; jij hebt inderdaad duizend goede redenen om mij van gedachten te willen doen veranderen, mij te willen bekeren bijna. Maar politiek is voor een vrouw van mijn overtuiging een uitermate zinloos bedrijf. Weet je nog dat ik altijd de grootste moeite had om Kamerleden ernstig te nemen? Weet je nog dat ik vaak aan die beestachtig vervelende diners aanzat en mij plotseling moest verontschuldigen omdat een opkomende lachkramp het decorum van jullie regering aan flarden zou hebben gescheurd? Je was daar dikwijls geprikkeld over, je vond dat ik toch wel kon doen alsof. Maar ik kon het niet. Denk je eens in: je zit aan tafel, je bent omringd door mensen die zich zelf - te goeder trouw - zo belangrijk vinden, die zich zelf zo ernstig nemen, die zo vreselijk overtuigd zijn dat het heil van het land van hen afhangt - en dat, lieve Pieter, is nog allemaal te harden, zó zijn wij mensen wel - maar dan laat de vrouw van een Excellentie bij het dessert een geconfijte kers precies in de opening van haar galajapon vallen; en niemand van jullie ziet het, jullie praten gewoon door alsof er niets aan de hand is, jullie zijn druk bezig met de halsstarrigheid van Edward Heath; en jullie blijven stekeblind want niemand van jullie wil zien dat die arme ministersvrouw daar zit met een geconfijte vrucht in haar brassière, hetgeen veel afschuwelijker is dan de problemen waarmee jullie in de maag zitten; en zij mag niet opstaan, zij mag niet tegen haar tafelheer, de minister-president, zeggen: Prime Minister, wilt u mij even helpen, ik heb een rode kers in mijn... eh, in mijn japon laten vallen; en hij, hij mag nog veel minder antwoorden: Mevrouw, dat is nu niet nodig, voor uw belang moet het landsbelang wijken; ober, reik mij eens even de sauslepel aan! -

En weet je nog dat de minister van X. eens bijna stikte in een

visgraat en dat jullie er met rode hoofden bijzaten alsof er een attentaat op hem werd gepleegd, maar dat jullie niets zeiden terwijl hij rochelde, niet eens een woord van troost voor zijn ongeluk? En dat niemand van jullie hem zelfs op de rug klopte? Weet je dat wel, Pieter?

Ik kon na zoveel jaren niet meer doen alsof. Ik was blij dat ik naar Portmany kon gaan waar ik iets kon doen, niet voor het volk maar voor één man. Je weet wel dat ik even blij ben over de reis die jij nu moet maken. Suriname is mooi. Je zult vrienden ontmoeten, je zult het land zien. Nee, vlieg niet over Portmany, waarom zou je dat doen? Ik houd van je, ook als je ver weg bent. Ga, Pieter van mij, en kom uitgerust terug; kom vooral terug met een tikje humor, met het inzicht van het betrekkelijke der (regerings-) zaken, kom terug met die genegenheid voor één vrouw die niet Justitia is, die blinde feeks, maar misschien Mercedes, jouw lieve vrouwe van Barmhartigheid.

Allons, ik heb Mark een paar van die verhalen ‘uit regeringskringen’ verteld. Hij heeft eindelijk weer eens gelachen. En hij had zelf onmiddellijk een hele collectie van gelijksoortige vertellingen bij de hand. Ik vertel je er één, grof natuurlijk. Maar anders gaat het onderscheid met de fijnheid verloren! De ober in een duur restaurant meent op te merken dat een gast bezig is een servet van het huis onder de tafel te laten verdwijnen; hij gaat naar de gast toe en hij zegt: Mijnheer, neemt u mij niet kwalijk, onze servetten zijn niet om mee te nemen, waarop de gast zeer ernstig antwoordt: Ober, u vergist zich, ik had vergeten mijn broek dicht te knopen en ik was juist bezig het onheil te herstellen.

Kortom, Pieter, wij zijn wat vrolijker, wij zijn wat minder formeel, wat minder omzichtig met elkaar. Het moet wel, anders kom ik nooit klaar. Ik geloof nu dat ik niet vergeefs hier ben,

maar ik heb nog niet de moed gevonden Mark openlijk te vragen of hij van plan is eeuwig hier te blijven en of hij soms van zin is zich zelf buiten het leven te plaatsen en buiten de wereld van de mensen. Ik weet dus ook nog niets over de toekomst van de twee jongens. Bel de oude baron maar eens op en zeg hem dat hier alles redelijk goed gaat; redelijk goed is ten slotte een mooie term waarmee wij onze onzekerheid omschrijven. Aan jou beloof ik dat ik zelf niet lang meer in twijfel zal verkeren. Mark en ik hebben eindelijk een gesprekston gevonden, een overeenstemming tussen twee stemmen. En dat is al veel. - Nora.

Toevoeging later: in mijn vrije tijd lees ik weer eens De Gebroeders Karamazow. Vreemd dat je na jaren op heel andere dingen in zo'n boek gaat letten. Ik kon me niet herinneren dat ik ooit deze passage gelezen had: 'Liefde zal ons in alles onderwijzen; maar wij moeten leren de liefde te veroveren hoe moeilijk dat ook is; liefde is een bezitting die duur gekocht wordt ten koste van veel arbeid en veel tijd; want wij moeten niet slechts zo nu en dan liefhebben, wij moeten altijd beminnen. Er is geen man die niet eens een ogenblik lang liefheeft, *maar daartoe zijn zelfs de verdorvenen in staat...*' Kun jij je dit woord herinneren, Pieter?

Dostojewski schrijft het in de toespraak van Vader Zossima. N.

4.

Echtgenoot en Vriend,

Laat mij je deze keer eens de gebeurtenissen van een dag op Portmany beschrijven en oordeel dan over de begeerten van ons hart; want er is één vraag die ons doen en laten schijnt te beheersen: wát wensen wij dan wel van dat leven, waarnaar dorsten wij dan wel, welke honger drijft ons?

Mada Cavalla - de vrouw die mij om vuur vroeg - gaat om twee uur 's nachts op de stoep treden van een nonnenklooster zitten, slikt twintig slaaptabletten en valt in een dodelijke slaap. Maar 's morgens om vier uur luiden de zusterjjes de klok van hun sombere convent en openen de buitenpoort opdat de eerste vromen van de nieuwe dag in hun kapel kunnen mishoren. Zij vinden natuurlijk de vrouw op de stoep. Zij lééft derhalve. De nonnen verplegen haar en zij denken dat zij van Mada een heilige kunnen maken. Maar, Pieter, deze Mada heeft al die tijd geweten dat de poort zou opengaan, zij heeft erop gerekend dat zij gevonden zou worden, zij heeft erop vertrouwd - en welk een vermetel vertrouwen! - dat zij de volgende morgen zou wakker worden te midden van biddende smekelingen. Wat heeft zij dus begeerd? Een bittere komedie waarin zij zelf de hoofdrol zou spelen, zó verklaart Mark het, maar hij haat dit schepsel dan ook. -

David Dewey, een Amerikaanse vriend van Veronica en Mark, komt met de avondboot aan en gaat voor de nacht logeren bij kennissen, een jong echtpaar. Midden in de nacht hoort hij uit de echtelijke slaapkamer een erbarmelijk gekerm, een klagende vrouwenstem, soms een hees gegil. Hij meent dat zijn vriend bezig is de vrouw te wurgen. Hij staat op, rukt aan de gesloten deur van de kamer en schreeuwt woedend tegen zijn vriend: 'Don't kilt her, Goddamn, don't kill her.' De noodkreten achter de deur krijgen het karakter van een agonie. Dewey trapt het paneel uit de deur, breekt binnen, vastbesloten zoals dat heet een moord te verhinderen. Het licht in de kamer is aan. In bed, de lakens hoog opgetrokken, liggen vriend en vrouw. Zij gilt hysterisch tegen Dewey:

'Donder op! Wat heb jij ermee te maken als wij elkaar de nek omdraaien?'

'Doe dat dan morgen wanneer ik er niet ben,' antwoordt De-

wey nog; hij trekt zich vervolgens beschaamd en kwaad in zijn eigen kamer terug. En zijn vrienden doen niets van dien aard. Zij spelen alleen maar een afschuwelijk spel. Zij tergen de goden, maar welke losprijs moeten de goden dan betalen opdat zij niet langer de hemel tarten? Wat begeren zij? -

In San Miguel, een naburig dorp, staat de bakker achter de toonbank van zijn winkel. Zijn vriend, de slager, komt binnen met een dubbelloops jachtgeweer over de schouder.

‘Het seizoen is nog niet open, José,’ zegt de bakker tegen zijn vriend, ‘we kunnen morgen pas gaan jagen.’

‘Jawel, maar ik open het seizoen vandaag, Pepe,’ antwoordt de slager. Hij neemt het geweer van zijn schouder en schiet Pepe tweemaal door zijn buik. De man sterft te midden van zijn zoete broodjes. José gaat rustig naar de Guardia Civil en laat zich opsluiten. Die twee waren vrienden, Pieter, vrienden! Maar de bakker, een falangist, had de slager, een anarchist, vijftwintig jaar geleden in de burgeroorlog krijgsgevangen gemaakt, anders niets, Pieter. -

Drie jonge vrouwen wachten 's nachts aan de stadspoort een jongeman op, zij ontvoeren hem, slepen hem naar een verlaten strand en snijden hem testikels en penis af. Zwervende soldaten vinden hem, brengen hem terug naar de stad, een dokter naait hem dicht; de man lééft. Een van de drie jonge vrouwen was zwanger, Pieter. Maar zij hanteerde zelf het mes, terwijl de twee anderen de minnaar vasthielden. Nata lex, Pieter, ons eigen recht om te verminken? Eer of oneer? -

Ik schrijf je over deze gebeurtenissen - de ware verhalen zijn hier sneller dan de wind - omdat zij ons raken, jou en mij, Mark en mij, en vroeger natuurlijk Mark en Veronica. Zij staan niet los van ons, zij zijn deel van ons zelf. Ik huiver voor de drift in mijn eigen hart, ik voorvoel de begeerte die mij zou kunnen vel-

len. Waarom doen wij zulke dingen niet? Waarom jij niet, Mark niet, ik niet - terwijl de scheiding tussen doen en niet-doen zó ijl is, zó onmeetbaar klein? Of is het zo dat wij het wel doen maar dat onze daden niet blijken, alleen maar niet blijken?

Kijk, Pieter, vier klaarblijkelijke daden, vier klaarblijkelijke motieven! Maar ik heb nu het dagboek van Veronica gelezen en ik weet dat niets zo onzeker is als de zekerheid die wij kennen. Weet je nog hoe Marks telegram ons trof omdat het zo onverwacht was, zo nooit-gedacht? Dat wil zeggen, Pieter, jij en ik hadden het niet verwacht, de oude baron en zijn kleine barones op dat schamele kasteel zaten er niet op te wachten, vriend Jerôme had er nooit aan gedacht, zo min als trouwens alle andere vrienden rondom Veronica en Mark. Niemand van ons kende namelijk de geheime Veronica, niemand van ons had ooit de geheime Mark gekend. Wij kenden het opgaan van de zon in hun leven, wij zagen de avond komen maar wij rekenden alweer op de morgen, precies zoals Mada Cavalla rekende op 'het wonder' dat toch wel zou gebeuren. Of wij zagen zoals David Dewey de nacht in het leven van twee vechtenden, een man en een vrouw in bed, maar zelfs de wanhoop van die nacht was een spel, een droom waaraan wij geen deel hadden. Of wij waren aanwezig in de bakkerij van José toen zijn vriend Pepe binnenkwam en, wat ons betrof, had het seizoen open moeten zijn; wat ons aanging, hadden de twee mannen samen op jacht moeten gaan. Of ten slotte kenden wij de jongeman aan de stadspoort, hij kwam bij ons op bezoek, wij wisten wel dat hij een Don Juan was, maar wij achtten hem om geheel andere redenen; en wederom, in ónze ogen, had hij nooit op een strand van dit eiland zijn mannelijkheid kunnen verliezen, juist dat was immers onmogelijk omdat wij óók de jonge vrouw kenden en omdat wij aannamen dat zij niet eens een haan kon slachten.

Wie, Pieter, is de onbekende vrouw aan de poort van het nonnenklooster? Wie zijn de onbekende vechtende lieden in bed? Wie is de onbekende Pepe die zo'n goede vriend was van de onbekende José? Wie is de vrouw met het mes die wij nooit zullen leren kennen?

Ik ken nu Veronica en ik ken nu Mark - voor zover als hun geheimen mij zijn uitgeleverd. Maar ik zou nu reeds tegen Mark willen zeggen: 'Saluut, goede Mark, laten wij vreemden voor elkaar zijn opdat wij vrienden kunnen blijven.' Ik zou het ontbrekende deel niet willen kennen, niet willen zien, nooit. Liever vlieg ik naar jou terug, liever verlaat ik het eiland zonder geheimen. Maar toch blijf ik hier, ik zal alle wegen tot het einde gaan -niet meer omdat ik nieuwsgierig ben naar datgene wat Mark doet of heeft gedaan, niet meer omdat ik nog te weinig van Veronica weet, maar wel omdat ik wil weten wat jij en ik doen, wat jij en ik zullen doen en wat jij en ik zullen vermijden of niet zullen vermijden. Ik wil mijn eigen geheime Nora kennen en ik wil, wanneer ik terugben, de geheime Pieter kennen. Goed? Wees dan maar sterk, steenrots van mij, en wees er tegelijk van overtuigd dat wij tweeën tot nu toe vele voordelen hebben gehad boven de anderen; wij waren immers zulke praktische mensen! Wij keken wel eens naar de diepten, maar wij hingen nooit over de rand van de put omdat wij de bodem wilden zien. Wij waren wel wijzer, Pieter, wij waren zelfs zó wijs dat wij het bestaan van de bodem aannamen zonder dat wij hem ooit gezien hadden. Maar dat kan niet meer sinds Portmany. Ik zal zeer onwijs zijn. Mag ik beginnen met jouw geliefde auteur Marcus Aurelius aan te halen: 'Ken u zelf'? Wanneer ik bij je teruggekomen zal zijn, zul je een andere vrouw hebben, een avonturierster die de wetmatigheid van de zekere banen naar de maan heeft verlaten. En wat een avontuur moet dat voor jou zijn!

Dank je voor je vertrouwen. Vertel me later hoe de vliegvelden waren die je gezien hebt, of beschrijf ze voor me in je brieven. Ik houd van luchthavens, ik houd van lange startbanen, ik houd van de verkeerstorens van het geluk. Schrijf erover, ja? - Nora.

Merk je hoezeer mijn taal en mijn spraakgebruik door Mark beïnvloed worden? Iedereen om hem heen leert zijn taal spreken, waarom is dat zo? Jij hebt het nooit geleerd, maar jullie praten dan ook dikwijls volmaakt langs elkaar heen. Heb ik de taal van de dichter overgenomen, leef ik dan in zijn wereld? Schrijf, Pieter, schrijf. - N.

5.

Liefste van mij,

Vroeger zei je vaak tegen mij: ‘Vertel me waarover je gedroomd hebt.’ En ik antwoordde dan tot jouw ergernis: ‘Maar ik droom nooit, Pieter.’ Jij dacht dat iedereen moest dromen. Maar om te kunnen dromen moet je eerst wakker zijn geweest, gewekt zijn geweest, is dat niet zo? Eindelijk kan ik je nu een echte droom vertellen, een werkelijke droom, als je me tenminste belooft dat je er niet om zult lachen want dat zou pijn doen. Is dat een akkoord tussen ons: niet spotten met dromen? Eigenlijk waren het twee dromen of delen van een droom. Oordeel zelf. -

Ik lag met Mark op het strand van Cala Canat (ik ben er een paar keer met hem geweest, overdag) maar nu was het nacht. Een rode maan stond laag boven de donkerblauwe zee, de rotsen aan de overkant van de baai waren groen en violet, het zand was oranje en tóch was het licht zeer helder. Ik verwonderde mij erover dat het niet koud was; ik dacht, hoe kan een septembernacht aan het strand zo warm zijn, zo heerlijk zoel alsof je in bed ligt met nieuwe droge lakens, strelend je huid, strelend je welbehagen.

En ik vroeg, koket, flirtend, mijn hemel, ik voelde me zo goed, zo tevreden, en zó maar vanuit dat welbehagen vroeg ik hem:

‘Heb jij het gedaan, Mark? Heb jij haar gedood?’

O zeker, ik had die mogelijkheid overwogen, niet als een gruweldaad, nee, maar als een proef, als een klinische proef; ik was er in mijn droom eigenlijk wel van overtuigd dat hij een moordenaar was, een zoete, lieve moordenaar natuurlijk. Mijn speelse vraag was gewoon de uitdrukking van mijn kennis: *les meurtriers sont en nous*; ik wist zelfs nauwkeurig dat dit woord ‘*de moordenaars schuilen in ons zelf*’ van Thierry Maulnier was en dat het hemelsbreed verschilde van het Duitse ‘die Mörder sind unter uns’; het Franse woord is een bekentenis over de aard van ons eigen wezen, het Duitse is een beschuldiging van de ander, niet van ons zelf.

Juist omdat mijn droomkennis zo eerlijk was, zo normaal, juist daarom kon ik Mark die luchtige vraag stellen; het was een volkomen heldere propositie: hij wist toch wel, precies als ik, dat wij kannibalen zijn, dat wij altijd mensenoffers brengen?

‘Nee,’ antwoordde hij, ‘nee, ik heb het niet gedaan: jammer, nietwaar? want nu kan ik je niet beminnen, wat jammer, Nora.’

‘Wat zijn mannen toch leugenaars,’ zei ik weer, niet boos, integendeel, spottend, lokkend, alsof ik hem begeerde; en ik ging plagend voort: ‘Wil je mijn genegenheid behouden met een leugen? Wat dom van je, Mark! Sommige vrouwen houden niet van leugenaars. Je had tegen mij de waarheid moeten zeggen omdat ik niet het zwakke soort vrouw ben die leugens nodig heeft. Ik houd van de waarheid, Mark, van de naakte waarheid, ik houd van haar omdat ik gewend ben met haar te leven. Ik geef je nog één kans.’

Ik had ook deze woorden spelend gezegd, ik had vrolijk met

hem willen zijn, ik had willen dartelen in de korrels van het strand der zee. Maar het licht van de maan bescheen nu alleen zijn lichaam, zijn gezicht ging verloren in een schaduwplek. Hij bleef zwijgen alsof hij er niet eens was. Mijn prachtige stemming, mijn diepe tevredenheid sloeg om in woede. (En in een droom kun je werkelijk woedend zijn, Pieter, stikkend van woede, struikelend over je woorden van woede, een vrouw als een furie.)

‘Martelaar,’ schreeuwde ik tegen hem, ‘ellendige martelaar!’

Nu klonk zijn stem vanuit de schaduwen honend: ‘Een moordenaar is nooit een martelaar, kleine Nora. Zij die vermoord worden zijn het!’

Ik had moeten zwijgen, niets meer zeggen, maar ik beheerste mij zelf niet meer. Ik sloeg met beide vuisten in de richting van zijn schaduwgezicht, ik stiet hese beledigingen uit, reeksen gemeenheden totdat ik ten slotte mijn waardigheid terugvond: ‘Miserabile, miser homunculus.’

‘Niet miserabel, niet ellendig, niet gemarteld,’ fleemde de zachte stem in het duister. ‘Je vergist je, Nora. Maar je mag je vergissen, je bent een vrouw. Slechts vrouwen kennen dit voorrecht zich straffeloos te mogen vergissen. Wij niet. Daarom zijn wij leugenaars, daarom zijn wij martelaars. Jullie nooit. Les meurtriers sont en nous, les hommes, jamais en vous, mesdames, jamais!’

‘Vertel je fabel dan maar,’ zei ik tegen zijn schaduw want hij was bijna geheel in het duister verdwenen, alleen zijn witte voeten staken uit in het maanlicht, ‘vertel je verhaal maar zoals je ál je verhalen hebt verteld. Schrijvers zijn immers fanatici van het onware verhaal?’

‘Wij stellen de waarheid op de proef, dat is alles,’ fluisterde zijn schim, ‘maar het is meteen álles wat jullie niet kunnen verdragen. Jullie, veelgeliefden, gelóven in de waarheid zoals jullie in de

maan geloven: maar jullie satelliet staat stil, hij staat doodstil in de hemel, hij mag zich niet eens bewegen; ach, jullie zijn zulke lieve kleine standvastige minnaressen van het perpetuum immobile.’

‘Prater,’ hoorde ik nog terug, ‘prater, prater!’

Zijn voeten waren ook in het duister opgegaan; hij was er niet meer, ik had hem verloren. Ik lag alleen op het strand van Cala Canat.

(Tweede deel of vervolg?)

Hij zat in een eethuis, tegenover hem zat die vrouw, die Mada. Ik was er ook bij, onzichtbaar, voyeuse - dat moest wel, want ik zag hen immers, ik hoorde hen immers spreken terwijl zij zich van mijn aanwezigheid niet bewust waren.

Zij boog naar hem over, zij vroeg hem iets.

En aan haar, aan dat creatuur, vertelde hij de waarheid wel, aan haar bekende hij rustig dat hij Veronica had gedood. Het gezicht van die vrouw straalde van genoeg, haar ogen schitterden van opwinding, haar borsten hijgden van verlangen naar meer. Ze bood hem aan met haar mee te gaan, niet op de manier van ‘Breng je mij nu naar huis?’, niet in vergelijkingen, nee, openlijk alsof hij met zijn verhaal recht had verworven op haar lichaam: ‘Je kunt mij nu nemen als je wilt.’ Maar hij weigerde haar, hij verdween zoals hij ook op het strand verdwenen was.

Verbijsterd bleef zij zitten totdat de ober haar de rekening bracht. Er stond geen prijs op de nota, dat zag ik. Er stond een Spaans spreekwoord op: ‘Een goede hoer is een geschenk van de hemel en een slechte minnares is een ratteval van de duivel’. Zij brak in tranen uit, de zee overspoelde het eethuis. -

Ik zie nu je ernstige gezicht, Pieter van mij, ik zie je gefronste wenkbrauwen boven je donkere ogen, ik weet dat je geen plezier

hebt gehad aan mijn droom, ik vrees dat jij noch ik reden heb om te lachen. Of toch, Pieter? Zeg maar dat het mag, zeg maar dat wij gerust kunnen schateren. Dat spreekwoord geeft mij nu achteraf, in mijn brief aan jou, veel vrolijkheid. Spanjaarden zijn niet bang voor krasse voorbeelden van de werkelijkheid. Maar zij zeggen het ook. Ik kan zo iets opschrijven alleen voor jou. Maar stel je voor dat ik zulke dingen ook zei, in gezelschap bijvoorbeeld!

Ik heb nog een verzoek, Pieter. Mark heeft in de kroegen van Portmany gehoord dat de Geheime Staatspolitie belangstelling aan de dag legt voor zijn doen en laten. Mark lacht erom, maar ik vrees dat deze interesse weinig goeds voor hem kan betekenen. Hij daarentegen beweert dat zij een dossier hebben over *iedere* vreemdeling in het land; het zou de gewone gang van zaken zijn! Mocht hem echter iets overkomen in de 'politieke' sfeer, dan reken ik op jouw onmiddellijke hulp. Ken je niet een paar topmensen van onze ambassade hier?

Post scriptum: ik wilde mijn brief zoals gewoonlijk vanavond naar de boot brengen en ik had de enveloppe nog opengelaten. Vanmiddag nodigde de consul mij echter uit om bij hem en zijn vrouw een bezoek te brengen. Ik kende het huis; het draagt een fraaie Nederlandse leeuw. Ik ging erheen zonder Mark iets te zeggen. In de woning van de consul trof ik twee heren; mevrouw was niet thuis. De consul legde mij uit dat de tweede man chef van de Geheime Staatspolitie te Portmany was; de Secreta wilde mij een aantal documenten laten lezen maar zij kon mij natuurlijk niet ontbieden; mocht hij, de consul, mij vragen of ik de stukken ter plaatse, in zijn huis, wilde doornemen? Het was overigens een affaire van weinig belang, ik behoefde mij niet betrokken te voelen, ik verplichtte mij tot niets en ik wist natuurlijk

wel hoe lichtvaardig mensen over anderen oordelen. Die chef van de Secreta zat erbij en deed zijn mond niet open; hij reikte mij alleen een bundel papieren aan. Je kunt je voorstellen wat die documenten behelsden. Het was een compleet dossier van een onderzoek tegen Mark. Het bevatte zulke stuitende bijzonderheden dat ik onpasselijk werd. Tranen van verdriet en woede sprongen mij uit de ogen.

Later toen de Secreta-man vertrokken was zat de arme consul minutenlang beschaamd en machteloos tegenover mij. Ik vroeg cognac. Hij klaarde op en begon mij eerst schuchter en later geestdriftig uit te leggen dat het onderzoek beslist niets te betekenen had, dat de Secreta altijd zulke onwaardige methoden gebruikte, dat hij persoonlijk het hele systeem haatte omdat die schurken geen notie hadden van eerbaarheid, en dat het gehele dossier natuurlijk zou verdwijnen in de archieven van de Magistraat van Portmany.

Ik protesteerde dat verdachtmakingen niet ongedaan worden gemaakt door ze in archieven op te bergen. Zij kunnen immers op ieder gewenst ogenblik te voorschijn worden gehaald en God weet door wie! Waarom, vroeg ik, kan dat ziekelijke dossier niet vernietigd worden?

De consul glimlachte. ‘De Magistraat is een vriend van mij,’ antwoordde hij, ‘ik zal er met hem over praten. Weest u nu maar gerust. Hij zal hoogstens een paar aantekeningen uit het dossier maken voor zijn persoonlijke gebruik en ik vermoed dat hij wel eens een boek uit de bibliotheek van uw landgenoot zal willen lenen.’

‘Was dit onderhoud dan niet een kwalijke grap?’

‘Neen, de Secreta kan mij in bepaalde gevallen wel voorschrijven wie ik in mijn huis moet uitnodigen. Maar nu nodig ik u gaarne opnieuw uit. Wilt u met uw landgenoot niet een avond

bij ons komen dineren? Mijn vrouw zal er dan ook zijn.'

Ik aarzelde, Pieter; op zo'n moment denk ik: zijn die kerels nu Nederlandse consuls of zijn ze het niet?

'Laat mij aan u en aan uw gastheer in het huis onder de palmen bewijzen dat mijn land ook andere manieren kent dan die der Secreta,' pleitte hij. 'Weet u, mijn familie heeft nauwe banden met uw eigen land. Wij zijn bankiers en geld schept een wonderlijke vriendenkring: ik wed dat wij wel een paar gemeenschappelijke kennissen hebben over wie wij een avond heerlijk kunnen babbelen. Akkoord?'

Ik antwoordde dat ik zijn voorstel aan Mark zou overbrengen.

'Dan komt het in orde,' verzekerde hij mij toen hij me uitliet.

Ik ging naar huis terug. In de patio zat Mark te werken aan een van zijn onmogelijke essays over een van zijn onmogelijke stellingen. Hij begroette mij vrolijk.

'Hoe was het bij de consul? Voor wanneer heeft hij ons uitgenodigd te komen avondeten?'

'Hoe weet je dat, Mark?'

'Op dit eiland blijft de waarheid nooit onbekend,' spotte hij, 'maar bovendien kennen de consul en ik elkaar reeds vele jaren, meisje.'

Wij gaan dus. Mooi diplomatiek diner, nietwaar?

Ik denk dat ik binnenkort mijn koffers kan pakken, goede Pieter. Ik schijn een talent te hebben mij zelf snel overbodig te maken.

Nog een vraag achteraf: ken jij een dr. Ysbrand Wietse? Ik weet wel dat hij tot Marks Amsterdamse vriendenkring behoort en dat hij psychiater is, maar dat zegt mij heel weinig. Wie is hij? Wat betekent hij? Een advocaat van de duivel? Ik kan het Mark niet vragen omdat hij altijd al zijn vrienden verdedigt, ook tegen beter weten in.

Ik stuur je - ja, wat? Liefde? Zeker, zeker, in elk geval liefde, mijn Pieter; maar ik wilde je een symbool zenden, een sein; welk dan? Ik weet het niet; zou je blij zijn meteen zwart-linnen vissers-sjerp? Die moet je niet om je schouders dragen maar om je lendenen; de vrouwen van Portmany weven die sashes voor hun mannen en in een hoek van de stof borduren zij een teken, een symbool; je weet welk symbool, nietwaar Pieter? Als altijd onvoorwaardelijk, Nora. -

6.

Bondgenoot,

Het duurt nog tien dagen, schat ik. Tegen die tijd zul jij terug zijn uit Suriname. Wij zouden elkaar kunnen ontmoeten in Parijs. Dan neem ik een Caravelle vanaf Madrid en jij vliegt met een Boeing van Air France. Wij blijven een paar dagen. Ik wil de Rue Rivoli zien en jij de salon d'automobile. We gaan eten bij père Armand aan de Hallen, wij gaan boeken kopen bij Mistral - misschien zit Georgie nog altijd in zijn pijpenla aan de rive gauche - wij gaan luieren op de benedenkade van de Seine; en deze keer geen Blue Bells met champagne! Wat denk je ervan?

Ik vervolg nu vlug mijn verslag van de 'gebeurtenissen'. Het is wel vreemd dat ik je deze keer zoveel moet schrijven. Vroeger belde ik je op, dat was gemakkelijk. Schrijven is veel moeilijker, schrijven is werken, geloof je dat ook? En vinden wij daarom alleen reeds Mark en zijn ongelukkige vrienden belangrijk? Soit, ik heb nooit eerder de behoefte gekend je een waarachtig verslag van de mensen en de dingen rondom mij te geven. Wanneer ik met je praat, kan ik nauwkeurig de zaken weglaten die je ergeren, je hinderen, je kwetsen. Maar schrijvende verzuim ik duizend-en-een bijzonderheden terwijl ik toch gerust ben, gerust in geweten namelijk: ik laat niets weg dat voor jou en voor mij

van gewicht kan zijn. Terug naar de 'gebeurtenissen'. Zie je wel dat ik zelfs het woord wantrouw?

Hij heeft mij kostelijke verhalen verteld uit de tijd toen wij hen al kenden en niets van hen wisten. Hoe zij, Veronica en hij, hun eerste zoon verwachtten, hoe zij geen cent in huis hadden want de oude baron had óók weer eens niets, hoe een uitgever op bezoek kwam en hoe Veronica - gekleed in een Japanse kimono omdat zij voor de rest alleen lompen bezat - tegen de man zei: 'Mark mag voor mijn part zoveel boeken schrijven als hij wil, maar betaalt u misschien een wieg voor mijn kind? Aardappelen hebben wij zelf.' Volgens Mark had zijn eerste uitgever Veronica op de wang getikt en gezegd: 'Hoeveel ben ik u schuldig, mevrouw? Duizend gulden smartegeld als voorschot?' En Veronica zou hebben geantwoord: 'Dat is wel goed, maar u moet niet denken dat u royaal bent. Op deze manier verdient Mark minder dan een straatveger in Amsterdam.'

Pieter, zoals ik schreef: in die tijd kenden wij hen en wij dachten dat zij redelijk goed leefden! Maar zelfs nu nog is de portier van jouw departement er beter aan toe dan de dichter om de hoek. Kunstenaars moeten arm zijn, hebben wij op school geleerd. Wij wijzen op Multatuli in zijn kamertje van een Brussels logement, wij tonen aan dat Vondel zijn zijden-kousenwinkel geruïneerd heeft ondanks zijne nijvere huisvrouw Maayken de Wolff, wij beweren dat Van Gogh zo goed is omdat hij stierf van ellende, kortom, wij weten wel beter maar wij handelen alsof armoede een voorwaarde is voor creatieve arbeid; en dat komt ons voortreffelijk van pas! Want jouw portier verricht nuttig werk, hij neemt de telefoon aan, hij wimpelt bezoekers af, hij beschermt je tegen mensen die goede reden hebben om jou te willen zien, hij liegt gewoon voor jou, hij zegt dat jij er niet bent terwijl jij op je eigen kamer rustig een gesprek afmaakt met een

kandidaat voor de post van ambtenaar van het Openbaar Ministerie in Bolsward, met een man die jij zelf onbenullig vindt en die je niet eens zou ontvangen als hij niet een vriend van een vriend enzovoort was. Ach, Pieter, ik spot niet; jouw portier is belangrijk, jouw ambtenaar O.M. is zéér belangrijk, hij zal strenge straffen eisen tegen verkeersovertreders, tegen openbare dronkaards, tegen burenpesters, tegen deugnieten die andere nietsnutten oplichten. Ik geef toe dat hij er moet zijn, jouw O.M.-man. Maar tegelijk geeft jullie ploeg belachelijke cultuurprijzen, maar tegelijk sterft ergens een componist omdat hij muziek heeft geschreven, omdat hij derhalve geen geld heeft om geneesmiddelen te kopen, omdat zijn kinderen op straat met stenen worden nagesmeten, omdat zijn vrouw in een openbaar vervoermiddel wordt afgetuigd - en dan zegt jouw ambtenaar O.M.: ‘Natuurlijk, die mensen hebben ook altijd wat!’

Vergeef me, ik dwaal af. Ik moest je heel andere dingen vertellen. Gisteravond, einde september, was het de eerste koele dag in Portmany sinds ik hier ben en voor de eilanders sinds acht maanden. Mark merkte dat ik het kil had. Hij legde mij, teder en mild zoals hij vroeger kon doen, zoals hij eens gedaan heeft toen ik ziek was, een schapevacht om de schouders. Zijn vingers streelden even mijn hals. Maar ik huiverde nog; dit warme eiland had mij koud gemaakt, koud als de stenen; ik verlangde naar de koesterende warmte van een Nederlands binnenhuis, een flakkerend vuur in de haard, een rode Afghaan onder de voeten, een gouden cognac in de glazen, een man die mij liefheeft naast mij romantisch en sentimenteel, gewoon vrouwelijk dromen over niets, over helemaal niets, maar warm zijn, geborgen zijn.

‘Vuur aanmaken?’ vroeg Mark.

Ik knikte, vuur was het enige dat mij buiten jou ontbrak. Hij haalde houtskool, hij blies er een kleine vlam in. ‘Wacht even,’

zei hij, ‘ik ben zo terug.’ Hij verdween naar die geheime kamer van hem - ik ben er in al mijn dagen in Portmany niet één keer geweest. Ik hoorde hem rommelen op zijn schrijftafel, in zijn kasten, in laden. Na een goed kwartier kwam hij terug, één arm vol manuscripten, de andere vol boeken. Hij liet de twee stapels op de grond vallen en keek vol verwachting naar mij.

Goede Pieter, ik die wekenlang geen geschikt ogenblik had gevonden om hem vierkant te zeggen dat hij terug moest komen, ik die niet had durven verklaren dat hij nu maar gewoon werk moest gaan doen (wat? cipier worden van het stedelijke gekkenhuis?), dat hij behoorde te denken aan de toekomst van zijn zonen Ro en Mon, dat hij een nuttig lid van de maatschappij kon zijn... mon dieu, je raadt het al, neen, je weet het: ik kon het nu minder dan ooit, want ik wilde niet meer, ik - nu ja, ik kon wel naar huis gaan, je kent dat gevoel. Maar hij gaf mij de kans, hij overreedde mij bijna om het toch maar te doen, het toch maar te zeggen, mijn missie te volbrengen. En ik liep met open ogen in de val!

Eerst begon hij die boeken stuk voor stuk in het vuur te gooien, hij die niet kan verdragen dat een boek schade oploopt. Hij trok de banden uit elkaar, hij scheurde vel voor vel los uit de lijm, hij smeed duizenden geschreven, gedrukte woorden in de vlammen. Hij zorgde er goed voor dat ik kon zien wát hij verbrandde: hij liet mij gewoon de titels zien: Philip Anders, Waar Ga Je Heen? Goede Raadgevingen voor een Snelle Dood, De Sleutels van de Hel, The Old Man and The Seamaid, Advertisements For His Coy Mistress, Meisje Luister Niet.

Daarom had hij een kwartier nodig gehad op zijn kamer, hij had met opzet de samenstelling van het pakket zo gekozen dat ik moest merken wat hij verachtte. Maar de boeken vormden slechts een voorproef op het eigenlijke programma, een klein

voorspel op zijn eigen auto de fe, voltrekking van een vonnis der Inquisitie maar dan met een procesvoering vooraf waarin hij zelf eiser en rechter was. Want nu wendde hij zich tot de andere stapel op de vloer van de patio. Hij nam een van zijn eigen manuscripten, bekeek het oordeelkundig, verwisselde het voor een ander geschrift - waardevoller? verachtelijker? - en wierp het de vlammen in. Met een kushand wuifde hij het na - een clown in een circus. En weer liet hij mij de opschriften zien; er zat orde in dat verbrandingsfeest: eerst Eiland Vrijheid, daarna Spel van het Herstel, vervolgens De Barones en de Bisschop, ten vierde Een Overwinning op Terra Promisa, ten vijfde De Jargonauten, Satire op Sterk Water, en ten slotte Aladin en de Onherhaalbaarheid ofwel Het Gegeven en de Gave.

Dat laatste pamflet was een sleutelwoord maar dat ontdekte ik pas heel laat in die nacht!

Verder, Pieter, verder, ik moet het einde eenmaal bereiken. Luister je nog naar me? Het spel verliep natuurlijk niet stom, niet geruisloos. Mark schonk een voortreffelijke Jerez, Catalina bood voortdurend tapas aan, kleine schoteltjes met inktvis, met sepia, met garnalen, met niertjes, met gebraden vogels; Ro en Mon bleken plotseling thuis te zijn en speelden platen op de grammofon en deden ineens alsof zij mij bijzonder graag mochten; er kwamen gasten het huis binnen. Ik zag een Nederlander met de armen vol flessen wijn, twee Granadinos met een gitaar, een hart vol heimwee en een mond vol levensliedjes, droevige meisjes uit de kolonie met een ransel vol vrolijkheid, Duitse specialisten en Spaanse zigeuners, de eersten met whisky en de tweeden met hun bruine kinderen, Amerikaanse hipsters met bottle-party-geschenken die later in de irrigatiekanalen op het land gingen zwemmen, kleine donkere joden uit Amsterdam en Lissabon die mij omhelsden en mij verzekerden dat Mark nog zo

kwaad niet was, Indiaanse meisjes uit Noord-Canada die verhalen vertelden over de bos- en de sneeuwrens, Ludwig Zweipunkt en zijn vrouw Ingrid die lamenteerden over het ellendige lot van Veronica...

Mark vond het nodig om op dat uur zijn zonen naar bed te sturen; twee Zweedse meisjes onder leiding van Catalina brachten Ro en Mon naar hun kamers; Mark, ik en zijn gasten hoorden nog een halfuur lang het gelach rondom de bedden van de jongens. Het spel was een feest geworden, een echt feest. Tegen middernacht arriveerden de Spaanse vrienden Cardona en Belén die er een eer in stelden mij voortdurend het hof te maken; nog later verscheen de consul die terloops kwam vragen wanneer Mark en ik nu eindelijk eens - maar hij werd in de rede gevallen door een Londense psychiater die huilde omdat deze wereld niet in zijn handleiding stond; en een Zwitser voegde hem toe: 'Die Götter wohnen auch hier.'

Goede Pieter, je moet de indruk hebben dat het feest een volkomen bacchanaal is geweest, een misselijk voorbeeld van gebrek aan zelfbeheersing en goede smaak, en misschien was het ook wel zo, maar op mij werkte het als een volmaakt natuurlijke gebeurtenis, bijna als een wonder, verwondering omdat wij ons zo lang tegen dat feest hadden verzet en omdat het toch gekomen was, zo maar, zonder onze wil, buiten ons om. Als het dat niet was geweest, dan zou zeker de kleine Catalina zich diep hebben geschaamd, maar dat deed zij niet, zij bracht heel gewoon om drie uur in de morgen gloeiend hete koffie met Carlos Quinto, met zout, peper en kaas; een uur later waren de gasten vertrokken; Mark en ik zaten alleen in de patio. Nu had hij het koud.

'Laten wij naar jouw kamer gaan,' zei hij huiverend.

Ik (bijna naakte Nora, bijna geheime Nora): 'Nee, Mark, niet

naar mijn kamer. Niet doen, niet meer doen, het is immers niet meer nodig.'

Hij: 'Catalina komt je verzorgen, ik kom alleen aan de rand van je sponde zitten, maar ik wil dat je rustig in bed ligt, ik wil dat je niet kunt opstaan, want ik wil eindelijk met je spreken, ik wil je niet binnen een paar dagen laten vertrekken zonder met jou tot overeenstemming te zijn gekomen. En ik denk dat Pieter dat ook wil, ik denk dat je niet kunt weggaan - zo maar.'

Het geschiedde zoals hij het gevraagd had. Catalina hielp mij me uitkleden, Catalina kamde mijn haren, Catalina dekte mij toe; zij zette een zetel voor Mark klaar, gewoon, rustig. 'Que Dios le bendiga,' wenste zij mij toe, 'God zegene u,' hetgeen hier een genegenheidsgroet is. Vergelijk dat eens met ons: 'wel te ruste'!

Mark kwam, gekleed in een dikke wollen jas, nuchter, koel, zelfbeheerst, hij schoof de zetel wat dichtter naar mijn bed toe.

'Vraag nu maar eindelijk alles, Nora,' spotte zijn stem zacht, 'pijn kan het niet meer doen; vraag alles, ik kan je immers niets weigeren.'

En hier trapte ik in de hinderlaag.

'Schrijf je verder, Mark, schrijf je dom en stom verder? Blijf je?'

'Natuurlijk, het is mijn natuur.'

'Maar je hebt toch voor mij boeken en manuscripten verbrand, je hebt mij toch getoond dat het woord zó weinig betekenis heeft dat je het zelfs in het vuur kunt smijten.'

'Het heeft zó veel betekenis dat ik ervan leef.'

'Maar in jou herhaalt zich slechts de geschiedenis van het woord, jij zelf herhaalt woorden; duizenden anderen hebben het vóór jou gedaan, hebben het beter gedaan; waarom zou jij het nog eens doen, nog eens, nog eens, vergeefs? *Wat begeer jij dan wel?*'

Hij: ‘Ik begeer de onherhaalbaarheid van mijn woord, van mijn stem. Je hebt gelijk als je zegt dat de onvolkomenheid van de man, de onvolmaaktheid van de schrijver zich eindeloos herhaalt, maar dat betekent niets anders dan de wetmatigheid van onze imperfecte menselijkheid! En wat zou dat, kleine Nora, wat zou dat dan? Want er is óók een onwetmatigheid, een onherhaalbaarheid! De bewuste mens, de schrijver als je wilt, leeft tussen de spanning van de wet en de wetteloosheid, tussen de orde en de liefde, je mag het ook noemen “tussen de zonde en de genade” als je dat liever hoort.’

Ik: ‘Maar waarom kun je niet kiezen, nuchter kiezen tussen het een en het ander?’

Hij lachte. ‘Zoals tussen naar bed gaan en niet naar bed gaan? Neen, zoete Nora, dit soort kiezen is een van de weinige dingen die wij mensen niet kunnen doen. De herhaalbaarheid van de menselijke geschiedenis en de ónherhaalbaarheid van het heil zijn niet twee aparte gegevens, zij vormen samen één gegeven, *er is geen alternatief*: wij leven letterlijk in het eeuwige vlees dat altijd woord wordt en in het unieke woord dat slechts éénmaal vlees wordt.’

Ik: ‘Wat heeft dat met jou te maken?’

Hij: ‘Een man als ik kan niet veel anders doen dan de stem van dit vlees te zijn; luister, ik zal het je gemakkelijk maken: getuige te zijn van zijn menselijke conditie.’

Pieter, je kent mijn reactie op dit soort vergeefse gesprekken, ik word er doodmoe van, ik wil niets meer horen, ik wil niets meer denken. Moet zo iets allemaal? Maar ik spartelde nog tegen.

‘Jouw verbrandingsfeest was dus een farce; je hebt mij met opzet bedrogen?’

‘O nee, ik heb je juist niet willen bedriegen. Mijn auto de fe was een voorbeeld, een beeldspraak, een vergelijking. Ik wilde je zeg-

gen dat mijn oude vlees heeft afgedaan, dat mijn oude stem versleten is, dat mijn oude ik zich heeft vergist. Mag ik het anders zeggen? Ik zal je niet langer moe maken... Er was eens een man die zich liet groeten met de kreet "Heil Hitler". Hij deed dat omdat hij waande dat hij het heil in de handen van een mens had gelegd, in zijn eigen handen. Nu ja, er woont zo'n man in ieder van ons. Er woonde ook zo'n waanmens in mij. Lees het na bij jouw Max Picard "Hitler in Unselbst". Ik heb vanavond niet anders willen doen dan deze waan eindelijk van mij afzetten. Leven en volharden zónder het heil in mijn handen, Nora, in mijn handen.'

Hij stond op, zijn ogen glansden.

Wil je me geloven als ik je vertel, Pieter, dat ik dacht dat hij gek geworden was. Wat een fanaticus! Wat een waanmens!

Toen ik hem vanmorgen terugzag aan de ontbijttafel sprak hij luchtig over zijn plan met mij nog een laatste tocht rondom het eiland te maken. Hij kon het jacht van een Spaanse vriend krijgen. Had ik zin? Ik zei onmiddellijk ja, de schimmen van de nacht waren verdwenen. Wij gingen varen, varen over de zee. Ik zal jou nu gauw terugzien, steenrots van mij! - N.

7. Parijs, 2 oktober 1960, avond.

Terwijl Nora de vliegtuigtrap afliep, duizelde zij even, maar Pieter ving haar op in zijn armen. Hij kuste haar snel, hij veegde de tranen van haar gezicht.

'Toe, kleine,' fluisterde hij, 'je hoeft toch niet te huilen om de ontoereikendheid van je liefde?'

'Maar ik b n volmaakt gelukkig, Pieter,' antwoordde zij vlug.

'Dat word je nog wel eens,' plaagde hij haar zacht, 'dat worden jij en ik nog wel eens.'

Hij bracht haar naar zijn auto. Zij reden langzaam naar de stad, naar de Hallen. En père Armand verwelkomde hen in zijn restaurant als goede, oude vrienden.

Hij stak kaarsen voor hen aan. Natuurlijk kaarsen. Wat anders?

8. *Portmany, 2 oktober 1960, morgen.*

Toen de Convair zich losmaakte van de startbaan op de luchthaven van Portmany, stond Mark op. Hij groette het toestel in de hemel met een zwaai van zijn arm.

Toen klom hij in zijn kleine rode auto en reed weg van het veld aan de zee. De weg naar de dodenstad van Portmany was niet eindeloos. De poort van de berg werd voor hem geopend. Hij zag de steen met het opschrift ‘ Veronica, ik heb je lief’.

‘Het is waar,’ mompelde hij, ‘ik heb je lief. Jij hebt het mij geleerd.’

Ro en Mon renden hem tegemoet toen hij terugkeerde in het huis onder de palmen.

‘Blijven wij hier?’ vroegen zijn zonen.

‘Ja, natuurlijk,’ antwoordde hij, ‘wij blijven hier op aarde.’

Zij juichten. Als wilden.